8 37 799

3 1761 06977154 1

№ 5 ДЯЛ IX. ИСТОРИЯ № 4.

КООПЕРАТИВНО ПРОСВЕТИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО „РАЗВИТИЕ“

Н. СТАНЕВ

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

ЖИВОТ И АПОСТОЛСКА ДЕЙНОСТ.

ИЗДАНИЕ ВТОРО

Цена [illegible] лв.

DR
83
.2
L457
1923
c.1
ROBA

ОФИЯ 1923

Печатница Б. А. Кожухаров

VELUT ARBOR ÆVO

Presented to the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by

BORIS N. PACHE

№ 5. ДЯЛ IX. ИСТОРИЯ № 4.

КООПЕРАТИВНО ПРОСВЕТИТЕЛНО ДРУЖЕСТВО „РАЗВИТИЕ“

Н. СТАНЕВ

ВАСИЛ ЛЕВСКИ

ЖИВОТ И АПОСТОЛСКА ДЕЙНОСТ.

ИЗДАНИЕ ВТОРО

СОФИЯ 1923

Печатница Б. А. Кожухаров

LIBRARY
JAN 09 1995
UNIVERSITY OF TORONTO

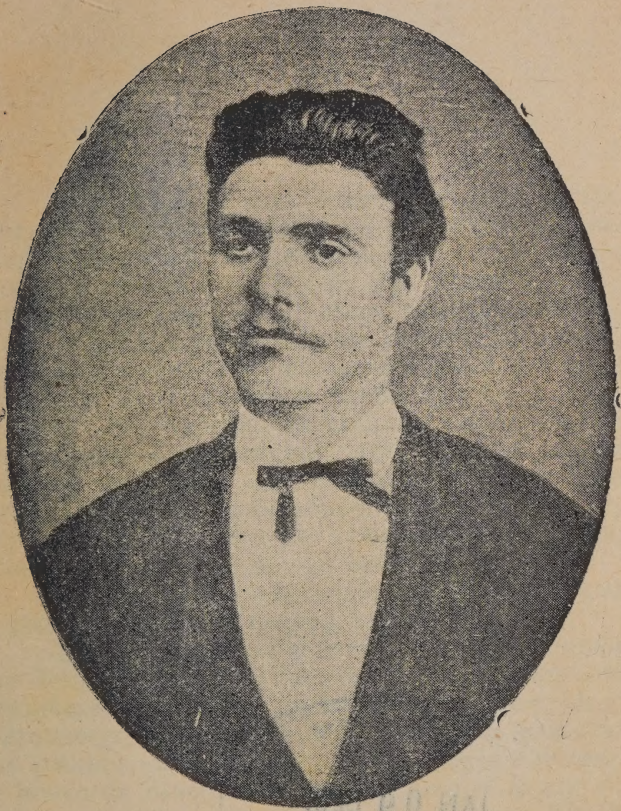

Васил Левски

LIBRARY
JAN 0 9 1995
UNIVERSITY OF TORONTO

Предговор.

В борбите за освобождението на бѫлгарския народ Васил Левски заема едно от най-пѫрвите места. Той не борави с перо, нито играе роля на горделив войвода. У тоя бѫлгарски син преобладават добродетелите: скромност, дяло, самопожертвувание. Той се зае с една колосална работа: да сѫбуди и организува военно под чуждата власт бѫлгарския народ, и да го поведе в борба за „*свята* и *чиста свобода*“. Разочарован от добрите обещания на нашите християнски сѫседи, той вѫзприе наздраво идеята, че народа сам требва да извоюва своята свобода. За него отечеството не бе праздна дума. При изговарянето на тая дума той цял се вѫлнува. Това личи вѫв всички негови писма.

Левски работи с легендарно безстрашие тѫкмо единадесет години посред своя народ.

Благодарение на своята смелост, той проникна на всякѫде. Идеите, които устно проповядваше, увличаха младежите, но плашеха старите. Изобретателността и пѫргавината, с които се измѫкваше из рѫцете на турската полиция, както и похватите, с които си отвареше пѫт на шир и длѫж в турската империя, правяха името му обайно. Внезапно в някой град или село се яви пѫтник, тѫрговец

монастирски калугер, турчин или полски овчар. Достатжчно бе някой да каже: *Левски!* и веднага полицията се разшава, много гжрди почват силно да джхат, да тичат стотина души по разни служби.

За своята беззаветна апостолска и народна дейност Левски увисна на бесилката. Последната запечата светостта на неговото дяло, което бе дяло на цял измжчен и поробен народ.

Тоя велик апостол и идеален родолюбец се нуждае от една безпристрастна биография. Преди 40 години сжвременници на апостола написаха и издадоха няколко книги за неговия живот и дейност. Ала тия сжчинения по силата на времето, под пресните впечатления, вжзбудените страсти и чувства на писачите им, не можаха да бждат обективни и правдиви. Левски е толкова велик, че нема нужда от измислици, за да се вжзвеличи неговата заслуга. Най-голямата и най-силната почет за него се изразява в предаване на истината и правдата, които говорят сами за себе си.

По случай 50 години от обесването на Левски ние предлагаме на бжлгарските четци тази книжка, написана вжз основа на документи и личните писма на апостола, които са и най-доброто, най-верното свидетелство за благородството на неговите побуждения, за височината на неговия морал и за джлбочината на неговите политически идеи.

София.

Автора

ДЯЛ I.

Младини.

Думите му бяха прости и кратки,
Пжлни с уповане и надежди сладки,
Говореше тайно за ближний преврат
За бунт, за свобода . . .
Че страхжт е подлост . .
Че равни сме всички . .

Ив. Вазов.

I. Родно място.

1837. — Васил Левски е роден на 6-и юли 1838 г. в подбалканския град **Карлово.** Той е 16 години по-млад от Раковски (роден в 1821), вржстник на Любена Каравелов (р. 1837) и 11 години по-стар от Христа Ботев (р. 1848 г.).

Родния град на великия апостол лежи в южните поли на Стара-Планина и заема изгледна точка над карловското поле. Пред него се простира цветиста и благодатна розова долина, образувана тжй щастливо вжв вид на хуния, обжрната югоизточно, по долината на река Стрема, закрита от северните студени ветрове сжс Стара-Планина, а южно — заградена от централна и източна Средна-Гора.

Добри сѫседи на Карлово са: от изток *Калофер* — отечеството на Христо Ботев, от запад *Сопот* — отечеството на Ив. Вазов, а по-нататѫк Копривщица — отечеството на Любен Каравелов.

През Карлово тече балканската рекичка, наречена Стара-река, чиито изворни вѫрхове се впиват в хѫлбоците на гордия Карловски Балкан. Над Карлово и Сопот се вѫзвишава хайдушкия врѫх *Амбарица*. Бистрите води на Стара река се спускат от висотите, звѫнливо бият от камѫк на камѫк, стремително скачат кѫм низината и близу над града дават приятното зрелище с величествен скок, който весели карловци, както с буйния си екот, така и с бистрата и пенлива вода, която им носи здраве, чистота и прохлада. Карловци, мѫже и жени, на тоя скок, наречен по турски „су-чурум“ (водоскок), измиват потта и праха си и ободряват душата си.

Старобѫлгарския град, наречен Сушица, е бил построен източно от сегашния, на реката Сушица, сѫс сѫщото име. Развалините му и днес личат. Днешния град, построен в турско време, е получил името си от турския бей Карлѫ, спахия на мястото и господар на полето (Карлѫ-ова). Трудолюбивите карловци са излѫчили от Стара-река многобройни весели водачки и са ги пуснали през дворовете си, градините си и по улиците. По тази причина Карлово представлява обширна градина, при цѫцрица бистра вода, с буйна растителност, величествени ширококлонести орехи и кестени, а кѫщите приличат на китки, овити сѫс сенчести и гроздородни

лозници. Плодородието на полето и розовите градини, благоуханните и маслодайни цветове са привличали отколя работното бѫлгарско население, чийто труд в старобѫлгарско време е бил използван от бѫлгарските своеглави боляри, а в турско време — от разните бееве и спахии. Карлово, както и цялата горностремска долина сѫс Сопот и Клисура, е раждало силни бѫлгарски трудолюбиви работници, предприемчиви тѫрговци и славни родолюбци.

В северозападния край на тоя град, който в началото на деветнадесетото столетие ще да е имал десетхилядно бѫлгарско и турско население, е намерил живот великия апостол на бѫлгарската свобода Васил Левски [1]). Чистия балкански вѫздух, бистрите води на водопада, благовонния дѫх на розата, легендарните приказки и песни за хайдушките подвизи на Средногорските и Старопланинските юнаци са дали пѫрвите впечатления и настроения, от които се наслоила родолюбивата душа на апостола.

Родителите на Левски били еснаф хора от средня рѫка. Баща му се казвал Иван Кунчев, а майка му Гина, по баща Кара-Иванова. Майката по произход била от по-виден род: имала много роднини, а брат ѝ Василий бил архимандрит, настоятел на Светогорския Хилендарски монастир, поклонник от Божи гроб: и носел грѫмката за тога-

---

[1]) От бедната бащина хижа на апостола днес не е останала ни следа.

вашните времена титла: архимандрит хаджи Василий. Левски бил кржстен на името на вуйка си Васил. Той имал още двама братя — Христо и Петжр и една сестра — Яна.

1844. — Когато малкия Васил отрасжл на 7 години, в Карлово налетяла страшна епидемия. Измрели много хора. Тогава се поминал и баща му Иван. Тази случка влошила поминжка на семейството. Майката останала вдовица с четири дребни сирака, та поела тежката грижа да отгледа децата си само от своите ржце. Както всички работни карловки, тжй и тя, сграбила здраво хурката и чакржка, та от тжмни зори до кжсна вечер прела, вжртяла колелото и тжкала черги, платове, шаяци . . .

Оскждна е била трапезата на Гина Кунчева. Децата й расли в немотия и прекарвали с пословичната спестовност на средногорските бжлгари.

1845. — На учение. — Кжм осмата си година Васил Иванов бил заведен при частен учител в килийно училище. Него време в Карлово имало три училища: *килийно* училище, дето се изучавало старото азбуке (аз, буки, веди...) и цжрковни молитви (наустница); *взаимно* училище, основано по образеца на Габровското; в него се преповедвало *а, бе, ве,* . . . по Беронова рибен буквар и издадените нови бжлгарски учебници ; най-сетне *елино-бжлгарска* школа на видния тогава учител по елински език *Райно Попович,* родом от Жеравня, учил високи старогржцки науки в гржцката академия в Буку-

рещ. Училището на Райно Попович, който за 2-3 години могжл да вжведе в „*елиникото*“ чисто бжлгарски синове, никога не чували или говорили старогржцки или новогржцки език, било едничко и прочуто в цяла южна Бжлгария. То траяло чак до 1858 година, когато починал неговия основател и уредник Попович. Това училище, посещавано от синовете на карловските богаташи, вжпреки елинската си наука, давало солидни познания на много карловски младежи, станали сетне добри бжлгари — учители, тжрговци, общественици, каквито били: Ботйо Петков, бащата на Христо Ботев, братя Евлоги и Христо Георгиеви, братя Пулеви, братя Гешеви, братя Шопови от Калофер: Сава Раковски и Гаврил Кржстевич от Котел и други. Карлово през ония времена вече имало здрава градска интелигенция, две благотворителни женски дружества, а сетне и читалище.

Малкия Васил бил даден в частното килийно училище, най-простото и най евтиното. След пжрвата година настойниците на Василя, види се, се убедил, че при наустничаря нищо нема да научи, та го записали вжв взаимното училище, което той следвал около 3 години. В това училище Васил прекарал няколко кржгове по таблиците на обучението, та се научил да чете, да пише и да пее в цжрквата.

1848.—Послушничество.—Когато Васил бил на 12-13 годишна вжзраст, в Карлово пристигнал от Света-Гора вуйка му хаджи Василий, който се наместил в метоха като изповедник и настоятел

(епитроп) на Хилендарския монастир. През ония времена вѫв всеки град е имало метох (монастирско обиталище), дето слизали монастирските духовници — пратеници, които отивали по просия, да сѫбират подаяния от населението за монастиря и да канят по-заможните бѫлгари на поклонение. Такива имало от Божи гроб, от Света Гора, св. Иван Рилски и т. н. С голяма чест и обществено пѫрвенство се е ползувал всеки поклонник — хаджия или светогорец, а това блазнило суетните хора да стават хаджии, та почти всяка пролет през великите пости се проточвали цели дружини пѫтници за светите места под водачеството на някой калугер.

На изповедника хаджи Василия бил потребен послушник, да му шета в метоха, да гледа коня му и да го придружава из селата по просия. Него време монастирските настоятели в околийските градове обикаляли всички села в околията, отседали в метосите или килиите пред цѫрквите, дето чрез биене на цѫрковното клепало сѫбирали цялото население, мѫже и жени, да го изповядат зарад греховете му по случай някои пости, и да го приготвят за причастие. Народа се извѫрвявал пред изповедника и давал своята лепта, пускал в блюдото пари, които духовника старателно прибирал и отнисал в килията си. В друго време: по вѫршидба и по виноберма светогорските настоятели пак се помѫкували с дѫлги дисаги и човали от кѫща в кѫща, та изпросвали храни, вѫлна, восѫк и други неща, които товарили на коне или на кола и откарвали

на пазаря, та ги продавали, а парите задигали пак уж за Богоугодни работи [1]).

Именно в тая своя дейност хаджи Василий се нуждаел от верен помагач. Той придумал сестра си Гина да му даде Василя, когото направил *послушник*, па го прибрал при себе си да му слугува безплатно. Майката се блазнила, че малкия Васил ще се пракса при вуйчо си в пеенето, в четенето и писането, та ще да стане поп, учител, живописец или друг народен служител. Ней не й се щяло да го остави неук, прост работник. Васил Иванов бил сухичек и синйоок на лице, но за това пак бил много пжргав и подвижен, па имал мелодичен, момически глас, та пригласял или помагал на вуйка си в цжрквата при пеенето и с това печелил симпатиите на населението. Това условие било необходимо, за да предразположи хаджи Василий народа кжм себе си. Неговия послушник сж с сладкото си пение пригласял, извиквал задоволство вжв всяка цжрква, Хаджи Васил отивал рано на литургия, изпявал с голямо изкуство херувимската песен и разполагал

---

[1]) Монастирските настоятели или изповедници джржали вжв вржзка или общение народа с монастирите, дето народното богослужение се пазело, а това окриляло духа и бодростта на бжлгарските поклонници, които разнасяли сжщата бодрост между населението. В това отношение настоятелите принасяли известна полза. Ала поради това че просията им била безогледна, па и повечето от тях бивали прости и покрити с парцаливи дрехи и нечистота, те не били обичани от народа.

богомолците да бждат по-щедри в даряванията си. И тжй, хората знаяли: пее ли хаджи Василий и приглася ли го послушника му в някоя цжрква (градска или селска), през деня да приготвят своята милостиня, защото ще бждат споходени от светогорския настоятел. Хаджи Василий пращал от сжбраните пари на своя монастир, но и себе си не забравял; затова можал два пжти да иде на Божи гроб (Иерусалим).

Ржководителя и наставника на Василя Иванов Гинин, изповедника хаджи Василий, бил слабоук човек, израсжл и вжзпитан в светогорските монастири при слаба наука и строг калугерски режим. Неговия поглед вжрху нещата бил сжвсем ограничен, та на малкия буден и любопитен юноша едва ли е можал нещо хубаво да предаде, Най-пжрво той го употребявал просто като слуга, без да му плаща нищо, а за отплата смятал, че може да го приготви за калугер и духовник, като себе си. Едничкото ценно нещо, което му предал, то било хубавото цжрковно пение. Хаджи Василий бил гласовит певец, па и послушника му не падал по-долу, а това много го радвало, защото вжв време на богослужението пението на двамата затрогвало джлбоко сжрдцата на богомолците, от които се слушали хвалби и почуди.

Общото образование, което послушника получил вжв взаимната школа, било слабо. Защо Хаджи Василий не е дал сестриника си в бжлгароелинското училище на прочутия даскал Райно По-

пович, не се знае. За това можем да имаме две обяснения: или светогорченина не обичал елинизма на Поповича, или не е искал да плаща училищна такса, каквато Попович зимал.

1855. — Кжм 1855 година хаджи Василий по заповед на управата в Хилендарския монастир, чийто представител бил той, трябвало да се премести за изповедник и епитроп в Стара-Загора. Той зел сжс себе си послушника Василя и го отвел в сжщия град, дето се настанил в монастирския метох. Тук изповедника вжршил в града и по селата сжщото, каквото вжршил в Карлово: пеял с послущника в цжрквата, изповядвал бжлгарите, просил милостиня и канил богатите на поклонение в Света Гора.

Като мислел, че образованието на Василя е малко, духовника пращал момжка да посещава Старозагорското класно училище, което благодарение на няколко добри учители заело едно от пжрвите места в южна Бжлгария. Малкия послушник учил няколко време при даскал Тодор Шишков, известен на времето си като добжр учител. И в тоя град бжлгарите имали буден кржг, интелигентен центжр. Мнозина искали да учат и джщерите си, но немало девическо училище, а някои облекли момичетата в мжжки дрехи, като юноши, качили ги на коне и по този покрит начин могли да ги изпратят в Русия на учение.

Ала и в Старо-Загорските училища Васил Гинин немогжл да следва редовно, защото вуйка му го водел по селата за просия, та отсжтствувал с

месеци от уроците, Хаджи Василий престоял около 3 години в Стара-Загора и през това време учението на Василя в училището било крайно нередовно. А тая нередовност се отразила тжй зле вжрху образованието на юношата, че освен *псилтиката* (цжрковното пение), той не могжл да усвои основното нито един предмет, вжпреки силната си любознателност и големите си дарби. Особено останал неук по писане и сжчиняване. Когато сетне станал зрял мжж, Васил Левски, чрез самообразование и по естествена даровитост добил много познания, изработил си здрав вжзглед за обществената наредба и изпжкнал на пжрво място по свободолюбивите си здрави идеи, ала в сжчиняването той си останал слаб и неук. Неговите писма сждржат трезвени мисли, но сж лишени от всяка граматика.

През време на ученичеството в Стара-Загора се пробудило в младия юноша чувството на погнуса от просешкия занаят на вуйка му, от калугерските похвати, от скжперничеството и от празднения, безидеен живот на черното духовенство. Но все пак той останал под влиянието на вуйка си. В Стара-Загора Васил Гинин подочул от по-вжзрастни другари в училището, че в Цариград бжлгарските еснафи се борят за цжрковна и училищна свобода, за бжлгарска книга. През това време била в разгара си севастополската война, цялата турска империя била разтресена, духовете на турците вжзбудени, а бжлгарите били сжбирани салахори, навжрвани по 5 10 един

за други, и закарвани кѫм Шумен и Силистра да копаят окопи и да правят крепости. От друга страна хайдутите разнасяли идеята за защита на раята от турски насилници. Всички тия сѫбития живо се поглѫщали от младежите бѫлгари и произвеждали в тяхната крехка душа дѫлбок преврат. Тук е началото на пѫрвото сблѫскване между старите идеи на изповедника и новите веяния на послушника му.

1858—1859.—Васил Гинин—дякон Игнати.— След три години престояване в Стара-Загора хаджи Василий получил заповед от Хилендар да се завѫрне пак в Карлово. Това станало през 1858 г.

Послушника Васил се явил този пѫт в Карлово сѫвсем променен. Той знаял вече много неща из борбите на бѫлгарите, слушал разкази за народните хайдуци, научил историята за освобождението на сѫрби, гѫрци и за свободния живот в Ромѫния. Ала най-много увлякло младия послушник обстоятелството, че младежи, дори момичета отиват в Русия на учение. Всичко това сѫбудило свободния дух в даровития юноша и неговите мечтания заиграли извѫн тесните стени на калугерската килия, в която го дѫржал, като канарче, вуйка му.

След завѫршането си в Карлово буйния, но закрепнал вече 21-годишен юноша, сѫс свободни мечти и мисли в главата си, напуснал вуйка си и се опитал чрез занаят да изважда прехраната си. Скоро обаче почувствувал, че майсторите му го третират не като човек, а като слуга, както правел

и вуйка му. Няколко време престоял у видния гражданин Н. Пулиев да прислужва, но вместо да вжрши тежката и черна работа с присжрдце, той се заврял в библиотеката на господаря си и ревностно преобржщал книгите в това време, когато чорбаджийския кон чакал в обора зоб, сено и чесало. Васил Иванов вече порасжл в самосжзнание и почувствувал личното си достойнство. Заради това всяко грубо отнасяне кжм него и всяка тежка работа му се виждали унизителни и недостойни. Неговата душа копнеела вече за друга дейност. Той често напускал работата на господарите си, сжбирал се с няколко свободолюбиви младежи, та всички четели революционни книги и вестници, пеели хайдушки песни и дирели нещо из вжздуха.

Обаче вуйка му хаджи Василий бил упорит човек. Той постоянно викал при себе си Василя и го убеждавал да не се сжбира с другари, а да стане дякон. Джлго време Васил отбягвал предлаганото му расо. Космите му настржхвали на главата, когато си помислял, че трябва да ходи от село на село, да води коне, натоварени с джлги човали, които трябвало да се пжлнят с всякакви неща, при лжжливите уверения, че уж се изпращат всички на светия монастир. При все това честолюбието го дразнило и той често отивал на богослужение в цжрква, дето запявал с мощния си глас тжй сладко, че цжрквата занемявала. Всеки приятно го слушал и високо дигал глава да види, де стои гласовития певец. В цжрквата пеели и други певци, често пеели и

монахини, но като гласа на Василя Иванов немало втор. Карловци го условили за певец сѫс сѫвѫршенно нищожно вѫзнаграждение. Успеха му в пението подхранвал копнежите му да стане учен човек, нещо, което тогава не се броило несѫвместимо с цѫрковното пение. Хаджи Василий схванал това негово желание, обещал му да го прати и издѫржа в Русия на учение, но по-напред Васил трябвало да стане **дякон**. Сѫбрали се на сѫвет майка му и родните му, та го убедили да послуша вуйча си. Васил най-сетне склонил. С голяма радост Хаджи Василий завел сестриника си в сопотския мѫжки монастир „Св. Спас", дето послушника бил подстриган, облечен в расо, нахлупили му калимявка и го нарекли *монах Игнати*. През 1859 г. в Карлово отишел митрополит Паисий, който рѫкоположил младия мочах за *дякон*, а вуйка му за архимандрит. В своята радост новия архимандрит Василий похарчил много пари за угощение на роднини и приятели по този важен за него случай.

II. Борба мажду дякона и архимандрита.

Цѫрковен и обществен живот в бѫлгарите през 1850-те и 1860-те години. Цѫрковния и обществения живот на бѫлгарския народ в половината на XIX век се намирал в особено положение. Вѫзражданието прониквало на всякѫде. Борбата за цѫркви и училища добивала все по-големи успехи. Заякналите бѫлгарски еснафи всѫде имали мощен глас. Младите тѫрговци сѫщо. Еснафите и тѫрговците били лоста на новия подем и

с демократическия си дух обуздавали олигархическата власт на чорбаджиите. Начело на еснафите и тѫрговците стояли в Цариград няколко духовни и светски интелигентни мѫже. Измежду тях се издигнали водачи и борци в султанската столица, с задача да извоюват народна цѫрква и бѫлгарски — „Цариградски вестник". Това народно движение в борба срещу фенер за духовна свобода се засилвало всяка година. Наистина, настѫпилата Кримска война позапряла борбата, но това било само наглед така. Турците се считали за победители над Русия и се вѫзхищавали от покровителя си Наполеона III, но те скоро разбрали, че радостта им била напраздно. Наполеон по политически сѫображения издигнал принципа на народностите против Русия, ала тоя принцип бил еднакво опасен и за Турция. В силата на този принцип Наполеон помогнал на власите и молдованите да се обединят в едно княжество под име *Ромѫния*. В името на сѫщия принцип била заставена и Турция да издаде новата си политическа уредба под име *хати хумаюн* (2856). Тая наредба не била приложена за политическите права на раята, ала от нея бѫлгарите се вѫзползували да настѫпят стремително срещу фанариотите и да доближат до последния пояс на крепостта, в която се дѫржал неприятеля. От Русия пристигали един по един бѫлгари, вѫзпитаници из руските гимназии, духовни семинарии и университети. Те отваряли класни училища, почнали да преподават нови науки, сѫздавали

нови сѫзгледи, нови настроения и задушквали елино-бѫлгарските училища, каквото било онова на Райно Попович в Карлово. По предложение на пловдивски учители за училищен праздник бил прогласен с вѫодушевление и тѫржество деня на бѫлгарските светци *Кирил и Методи* (1858). В сѫщото време руските вѫзпитаници се надпреварват да снабдят училищата и бѫлгарските четци с научни и исторически книги. Покрай Паисиевата История, издадена под име Царственик, Ботю Петков превежда Венелиновата История за бѫлгарите, явяват се по народната история учебниците на Драган Цанков и Добри Войников. Малко по-кѫсно по таен пѫт достигат било в рѫкопис, било печатани пѫрвите сѫчинения на Раковски (Горски пѫтник, Бѫлгарска дневница и др.). От сѫщия имало покана до братя Кескиневи в Карлово за записване абонати на в. „Дунавски Лебед". В Цариград почват да излизат вестниците „Време", „Бѫлгария", списанието „Бѫлгарски книжици" и многобройни „народни песнопойки".

Всичко това било израз на силно пробудил се дух, който дирел изход от своите робски окови и ляк на своето духовно и политическо страдание. Извѫн Бѫлгария (в Сѫрбия, Влашко, Русия) сѫщо работели ученолюбиви дружества, читалища, женски дружества, тѫрговски кѫщи и разни просветени, но прокудени от турската тирания, бѫлгари, за повдигането на народа и неговото освобождение.

Годината 1856 отбелязва важен подскок на бѫлгарите. Капитан Никола в Тѫрново организи-

рал доста обширно движение за възстание. И макар по разногласие между възстаниците да не се развило в заплашителни размери за турците, в всеки случай направило една брезда от Лясковец по Стара Планина до Габрово и произвело своя ефект върху народа и Европа.

Годината 1860 отбелязва втор важен и съдбоносен скок: българите в Цариград на Възкресение в църква тържествено се отказали от фанариотския патриарх. Народа всяде с възхищение посрещнал и приел тоя решителен жест към свободен и самостоен живот. Произнесени били вредом из България проклятия против гръцкото духовенство. Засилила се униятската пропаганда, народните владици в Цариград били изпратени на заточение.

Нашият народ е малък, групиран сгъстено около родните планини, близу до султановата столица. При това той е подвижен, любознателен, па и приказлив. Ето защо нито едно събитие, нито една новина, отдето и да идела, не можела да не проникне веднага в всичките му кътове. Търговските оживени сношения със странство и катадневните пътувания на търговци и еснафи до Цариград, улеснявали разнасянето на новините много по-бързо, отколкото пощата и телеграфа. Българите по двата склона на Стара-Планина, по Средна Гора и в Македония се научавали много по-скоро от пътници за новините в столицата и по империята, отколкото самите турци и вестниците.

При това положение на работата не е мъчно да се разбере, че Карлово, като средоточие на

ржчна индустрия, тжрговия и дейни интелигентни сили, е знаяло винаги джржавните работи на империята и духовно обществените на бжлгарите. Но и в Карлово, както и в другиге градове, се развивали две успоредни течения на мисжлта за подобрение сждбата на народа. Едното течение, посджржано, по-консервативно, се представяло от чорбаджиите и черковниците, които поставяли за главна цел на своята борба достигане цжрковно-училищна свобода; другото течение, както в странство, така и вжтре в Бжлгария, изразявало крайният, решителният устрем на младежите кжм политическа свобода. Сжбудилите се младежи били жадни за подвизи, за стихийна борба, която естествено по-задоволявала тяхната буйна природа. Ала техния пжт бил опасен и много по-мжчен, отколкото оня на черковниците. Те сжс захлас слушали славните и юнашските дела на хайдутите и войводите из Стара Планина, ала и не рядко чували, че много буйни глави били забучвани вжрху колове на градските мегдани. Това обаче не ги плашило. И те стремглаво се спускали в тая опасна сфера на дейност. По тая причина те стоели в конфликт с родители, роднини и старото поколение бжлгари, парени не един пжт от турските зверства.

Нравствената криза у дякона Игнати — По схващания, характер, темперамент, изблик на вжтрешно борчески сили новия *дякон Игнати* бил на страната на младите, напжлно противоположен на вуйка си, който и за напред искал да бжде рж-

ководител и вдъхновител на своя сестриник. Докато архимандрита смътно схващал църковния въпрос, унасяк се в своята просия, поклоничество и търговия, младият дякон полетял в друга сфера. Неизличимата криза настъпила.

Естествено, Васил Иванов Гинин в детинството си проявявал известна набожност, като всяко дете, но сега в юношеството си, възпитаван божем сѐ от набожни учители и ръководен не от друг, а от изповедника, очистителя на душите, от подателя на монастирската благодат, дарувана тъй щедро на толкова поклонници, младият дякон последовно освобождава своята душа от всички ония чувства, които хората наричат църковно благочестие, смирено молитвочетене, но които често са едно гнусно лицемерие.

На какво се дължи това? Очевидно, на някакъв вътрешен дълбок преврат. Кризата била настъпила още от Стара-Загора, но сега, когато младежа неволно наметнал расото, тя се удвоила и утроила. Пленителния глас на младия дякон му осигурявал успех в монашеското звание, ала нещо друго надвивало над естествения потик у всеки човек за прехрана и за приятно положение в обществото. Това е вътрешния глас. Хаджи Васизий без да подозира или дори без да се позамисли над индивидуалните копнежи на своя дякон, следва своите просешки инстинкти: той помъква, както и по-рано послушника си от църква на църква, от село на село да събират милостиня, което при

многобройните тогава мнонастирски просяци и при незавидното материално положение на народа значело да го обират безбожно: наложи дебелите очи и без трепване на сжвест заблуждавай и мами народа относно светите цели, за които уж сжбираш подаянията. Душата на младия дякон се вжзбунтувала против катадневните лжжи, приструвки и заблуди, които вуйка му всявал в наивния народ за спасение на душата му. Дякона виждал, за какво се сжбират парите и как те се употрбяват. Лицемерният живот му додеял, показал му се отвратителен и той изджно се погнусил от него. От друга страна, дори и като дякон, бждащия апостол бил третиран като слуга по най-унизителен и крайно обиден за него начин: да носи из селата на гржб сено и слама, да мете метоха, да рине обора на коня и т. н., и то сжвжршено безплатно. Архимандрита не давал нищо от своите средства, та дякон Игнати трябвало от пение в цжрква и в училището да изкарва по някоя пара за най насжщни нужди.

Ала едно нещо много измжчвало душата на дякона; то било, че вуйчо му отлагал да изпжлни обещанието си да го изпрати на учение в Русия. Изпжрвен той уж стоял на думата си, но сетне сжвсем отказал под предлог, че бил извжршил някаква тжрговска сделка, от която много изгубил. Това силно разсжрдило и озлобило младия дякон, който се обжрнал в непримирим враг на хаджията. Майката на дякона и роднините му настоявали пред архимандрита да изпжлни тжржествено дадено обе-

щание, че ще прати на учение сестриника си, ала упорития калугер се отричал от всичко. Той не признавал дори, че е длжжен да заплати нещо за 10 годишното използуване труда на младия и послушния дотогава свой сестриник. А работата била друга: хаджи Василий сжбирал пари да иде втори пжт на хаджилжк! Това той намирал за по-важно и по-богоугодно, отколкото да изпжлни думата си.

1861. — Разочарование и бегство. — През 1861 г. настжпило най-черното тегло за дякона Игнати. Архимандрит Василий задигнал сжбраните пари и заминал втори пжт за Божи гроб. На сестриника си не оставил средства, а отгоре му дал коня си да го гледа и храни до завржщане. Когато дякона забележил, че нема, с що да поминува, архимандрита натжртено му заповядал: проси по селата, па храни себе си и коня ми". И какво станало? За прехрана дякон Игнати в отсжтствието на вуйка си, ту пел в цжрква и посещавал училището да преподава пение, ту помагал на майка си в ржчната работа.

Поради скромното си поведение и поради приятното си пение дякон Игнати бил обичен от калугерките и приеман с голямо доверие от тях. По-кжсно, когато той се придал на революционна дейност, монастиря отделил особено скривалище, в което Левски е намирал сигурно убежище. Нека още сега отбележим, че младия дякон още в тия буйни и луди години проявил бележита воля да живее честно, почтено и напжлно нравствено. Той не пушел, не псувал, не пиял и с това запазил

чисто девствено поведение, което по свидетелството на негови другари удржал през целия си живот.

С тези свои качества той бил приятен гост всжде и неговите приятели се увеличавали. Архимандрит Хаджи Василий имал сношение с хилендарския настоятел в Ниш — Хаджи Виктора. И последния джржал при себе си послушник дякон Генади. Двамата настоятели често тжргували с гайтан, платове, черги, келими и чорапи, които сжбирали всеки в района си, разменяли помежду си и пращали по монастирите за монасите. Дяконите на двамата настоятели, Игнати и Генади, се запознали и оплаквали един кжм друг некрасивата си сждба.

През сжщата година двойния Хаджи Василий се завжрнал от Божи гроб, дето, разбира се, изхарчил всичките си пари. Той веднага заповядал на дякона да приготви коня, та да тржгнат из селàта по просия. Честолюбивия дякон избухнал и отказал. Просията не за народополезни цели, а за личното забогатяване и удоволствие на един бездеен калугер, който само унищожава народните средства без да изпжлнява никакви просветителни или обществени длжжности, му се показала позорно дяло. Сжвестта му се вжзбунтувала и дякона почнал да мисли и крои нещо по-важно и по-джлбоко. В сжзнанието му постоянно зреяла мисжлта, че службата под расото е безполезна и че друго е назначението на честния и добродетелния служител. А шетането на Панайот Хитов с хайдушка чета по Балкана му навявало особено настроение.

В тоя момент се ражда решението, което идеалиста момжк е зел да се посвети в служба на народната свобода. Сам апостола ето какво казва: „Аз сжм посветил себе си на отечеството още от 1861 г., но да му служа до смжрт и да работя по народната воля (Мб. Писма, 774).

Тжй дякона и архимандрита застанали на двата полюса на магнитната стрелка и развязката настжпила. Дякона наумил да напустне вуйка си и да се изсели от Карлово, защото злия гений на хаджи-Василия го преследвал и пред майка, и пред роднини, и пред приятели, и пред турската власт. Около това време в Карлово дошел по тжрговия дякона на нишкия светогорски изповедник Виктора. Дякон Игнати се срещнал с него, оплакал се от вуйка си и открил намерението си да избяга. Нишкия дякон Генадий го насжрдчил и поканил да иде при него в Ниш.

1862. — Дякон Игнати почнал да се готви за пжт. Сжбрал от роднини малко пари, извадил махленско свидетелство и една нощ (3-и март) влязал в метоха, посипал цжрковния двор сжс слама, обвил копитата на монастирския кон с парцали, за да се избегне всеки тропот по плочите, извадил черния и красив ат, метнал се на него и отлетял[1]). От Карлово той

---

[1]) Някои може да се запитат, как добронравния и честен дякон се е решил да задигне коня на вуйка си. Това не е ли кражба? В сжщност дякона имал известно оправдание. Той служил при архимандрита цели 12 го-

стигнал в Пловдив, дето лесно си извадил пѫтен билет и паспорт. Веднага заминал за Пазарджик и през София се озовал в Ниш, при дякона Генади. Двамата дякони решили да избягат в Сѫрбия. Една нощ те се покачили на монастирските коне, напуснали Ниш, стигвали на границата, продали конете, хвѫрлили расото, остригали косите и поели пѫтя за Бялград.

Отиването на тия двама младежи в сръбската столица не било случайно; то е отзив на позивите, които Раковски чрез свои хора изпращал в Бѫлгария да се сѫбират в Бялград младежи, доброволци за бѫдещата освободителна война.

III. В легията на Раковски.

1862. — Бялград. През пролетта двамата дякони пристигнали в Бялград. И двамата се наричали с мирските си имена: Васил Иванов от Карлово и Иван Караиванов от Ихтиман; те били облечени в обикновените тогава шаячни дрехи, потури и салтамарка, народна кройка. Бялград бил вѫзбуден. Всичко гѫмжало. Нещо важно се крояло.

дини без да му се заплати нищо. Хаджията се отказал да го поддѫржа в Русия и длѫжал за службата на дякона около 10 хиляди гроша. Освен това, коня бил монастирски купен от просени и спечелени пари при помощта на дякона, отгледан и отхранен все от дякона. Следователно той смятал, че има право да го земе срещу труда и сумата, що му дѫлжал хаджията.

Сѫрбите били настрѫхнали. Нашите пѫтници бѫрзо се запознали с бѫлгарската колония и веднага потѫнали в средата на хѫшовете, които тѫкмо имали нужда от такива братя.

На чело на бѫлгарите стоял Раковски. Неговите книги и вестници се подавали от джебовете и пазвите на цял рояк младежи, които се вѫртели около него, очаквайки нещо важно. Новият бежанец от Бѫлгария, Васил, намерил своята мечтана свобода и работа. Тука не се чували никакви заповеди за просия на милостиня, за темарене на кон, за покупка и продажба на шаяци и гайтани, за черковни молитви и цѫрковна служба. Една свята, вѫзвишена, омайна дума се разнасяла от уста в уста и шепотѫт на вѫздуха я отнисал далеч зад гори и планини. Тая велика дума била **свобода за Бѫлгария**. По улиците в Бялград стѫпвал с мѫжки стѫпки стихийния бунтар народен вайвода Г. С. Раковски. Лицето му сияело от някакви надежди. Около него напето вѫрвели известните войводи: дядо Илю, Филип Тотю, Христо Македонски. Стефан Караджа, Хаджи Димитѫр (Панайот Хитов бил в Балкана)—някои облечени в хайдушка премяна, окичени с всякакви орѫжия по пояса, а понататѫк се тѫкмели 5—600 младежи за важна работа.

Положението било следното: Раковски имал вече в пазвата си готов от есента 1861 година план за освобождението на Бѫлгария. Той пратил няколко души да идат по Стара-Планина и да из-

вестят, че всички трябва да се готвят, защото дошло е времето и българите да се освободят. Един горещ позив бил написан и изпратен за целта. Пратениците трябвало да намерят Панайот Хитов с четата му около Сливен и да го предупредят за действия и от негова страна. Раковски бил насърдчен от сръбския княз Михаила, че скоро ще бъде освободена и България. Отношенията между Сърбия и Турция били натегнати, предвиждала се война, в която трябвало да земат участие и българите. Препирнята между сърбите и турците била за турските гарнизони, които по старите договори заемали крепостите в Бялград, Шабац, Смедерево, Сокол, Узница, та пречели на сърбите да се развиват свободно и да се стремят към освобожденнето на своите братя в Босна, Херцеговина и други техни земи.

Княз Михаил Обренович свързал съюз с Черна-Гора, Гърция и Румъния. Хайдутите от Босна и Херцеговина му обещали възстание. Българските войводи също. Всичко това го насърдчило да мисли не само за освобождение на Балканските народи, но и за обединението на тия народи в едно силно *югославянско царство* на федеративни начала, под първенството на Сърбия. На българите Михаил възлагал грижите да дигнат възстанието първи, да отвлекат към себе си турските сили, докле Сърбия мобилизира своите опълченци и изгони турските гарнизони от сръбските крепости. Раковски приел тоя план, събрал 5—600 юнака, образувал дружина,

която нарекжл „легия“. Тази легия щяла да мине границата и да сжстави пжрвата осободителна армия. В легията се записал и постжпил Васил Иванов. Нему всичкó правило силно впечатление и тук той видел, как хората работят за народното добро. Сржбския народ и бжлгарските доброволци от легията на Раковски очаквали с нетжрпение часа да започнат борбата. При такова настроение една малка случка предизвикала сблжскването. През юни месец в турския квартал в Бялград на една чешма станало спречкване между един млад сжрбин и едно заптие (турски стражар). Заптията бил убит. Турците скочили. Настржхналите бжлгари и сржби се намесили. Започват се улични боеве, в които падат мжртви и ранени от двете страни. Стефан Караджа и Христо Македонски сжс своите момчета превземат няколко важни места и убиват турския дружинен командир. Сржбската милиция се вжоржжава и се втурва кжм турския участжк. Турците избягват в крепостта, от която турските топове почват да гжрмят и бомбадират сржбските квартали. Бжлгарските доброволци, на чело с Рвковски се окопават и заемат позиция около крепостта. В това време се намесват великите сили и сжставят конференция в Царцград, която да разреши исканията на сжрбите. Ала тая конференция забавила своето решение с три месеца. През това време бжлгарската легия под командата на Раковски здраво джржала своята позиция. Илю войвода с решителни момчета извжршил ред подвизи, а

Стефан Караджа се катерил като горска катерица по кѫщите и нанасял удари на турците. Васил Иванов се сражавал в битките и се отличил с голяма решителност. Нашия карловец, макар и новак, по-млад и по-неопитен от другите, привлякѫл вниманието на войводите. Той се сближил и обикнал най-много Стефана Караджа не само зарад неговата неустрашимост, но и зарад неговата пѫргавина и другарски относки. През време на дипломатическите преговори боевете спрели. Раковски се разпоредил да се облекат момците му с формено облекло, на глава с калпак, вѫрху който лѫщяла желта табличка с думите „*свобода* или *смѫрт*". Обучението на юнаците вѫв военното изкуство ставало редовно. Гимнастическите упражнения били на пѫрво място. При тия упражнения Стефан Караджа скачал тѫй високо и широко, че справедливо бил наречен *сѫрна*. Нашия юнак не останал по-долу. В своите скокове и той се доближавал до Караджата, а някога дори го и надминавал. Ала Васил Иванов дѫржал страната на Караджата и по други причини: Раковски се облякѫл разкошно, наел си файтон и поискал да играе ролята като княз-освободител на Бѫлгария. Понякога той ставал толкова горделив и заповедник, щото волните негови доброволци зели да го мразят. Когато веднаж сръбския княз Михаил отишел да поздрави бѫлгарската легия, Раковски го посрещнал с адютанти и му отрапортувал като бѫлгарски княз. Това нещо вѫзмутило Караджата и не-

говия обожател бившия дякон Игнатия. Те се запитали: кога, кой е избрал Раковски за княз и нуждно ли е да имат бѫлгарите княз? По тия и по други причини Караджата, нашия герой и други волни момчета се отделили, почнали да странят от Раковски, а един пѫт малко останало и да се нахвѫрлят с дѫрво вѫрху него [1]).

Ала времето минавало. Лятото изтекло, дошла есен, а за никаква война между Сѫрбия и Турция не ставало дума. Конференцията в Цариград решила препирнята: турците да изпразднат гарнизоните си от сѫрбските крепостни градове, освен от Бялград. Сѫрбия да приеме това и да се помири. Великите сили, на пѫрво място Русия, посѫветвали княз Михаила да приеме решението на конференцията, да разорѫжи войските си и да разпусне бѫлгарските доброволци. Княз Михаил се сѫгласил. Това като научил Раковски и бѫлгарските легионери, почнали да негодуват и да мѫмрят на сѫрбите, че ги измамили, какво Бѫлгария щяла да

---

[1]) Случката била такава: Раковски издал заповед до дружината си, щото никой от момчетата да не минава известен окоп кѫм турското укрепление. Васил Друмев (бѫдещия епископ Климент), един от най-развитите доброволци, минал през окопа. За това Раковски толкова се разсѫрдил, че го осѫдил на смѫрт. Друмев сѫвѫршено спокоен скрѫстил рѫце на гѫрди и рекал: стреляйте! В тая минута изкачат Караджата и дякона с думите стой! иначе . . .

бжде освободена. Никакви протести не помогнали. На Раковски било предложено да напусне Сжрбия. Той обаче не се сжгласил. Сжбрал дружината си и потеглил кжм границата да мине в Бжлгария. Ала сржбската стража пазила добре границата и не пуснала бжлгарите да минат. Най-сетне Раковски се помирил с положението и разпуснал легията. Една сутрина той сжбрал голяма част от доброволците, благодарил им за готовността да се бият, обяснил им, че щом Сжрбия се отказва да воюва, то само бжлгарската легия нищо не може да стори на голямата турска империя и се простил с хората си. След това Раковски заминал за Черна Гора и Гжрция да образува сжюз против Турция, а доброволците се разпржснали по разни страни. Едни постжпили в училищата, други — на сржбска военна служба, трети се преселили в Ромжния, дето се заловили на разни работи (хлебарство, кржчмарство, тжрговски агенти, градинарство и т. н.).

Стефан Караджа и Васил Иванов изпжрвен минали вжв Влашко, дето прекарали зимата, но като видели, че тамошните бжлгари още спят и си гледат мирно тжрговийката, градинарството и пр., не могли да се стжрпят и един ден прескокнали Дунава и се озовали в Бжлгария да будят раята.

IV. Учителство.

1863. — Заврящане. — Разкалугеряване. — Васил Иванов скроил да се завжрне в Карлово, дето имал свободолюбиви и родолюбиви другари.

По пѫтник той по-рано явил на майка си да му приготви калугерски дрехи. Всичко било извѫршено в Сопотския женски монастир, дето монахинята Христина била роднина на майка му и обичала Василя.

Един прекрасен пролетен ден (1863 г.) в Карлово изникнал като из под земята дякон Игнати, с расо, калимявка, с малка руса коса и едва набола брада. Симпатичното дяконче се явило в цѫркватa, заело певческото место и сребристия му глас се разлял над карловските богомолци. Другари и врѫстници се сѫбрали около него и той ги посветил в белградските сѫбития. Ала хлевоустието на клюкарите, интригите и гнева на вуйка му и на чорбаджиите, подозрителността, зложеланието и укорите на властите, бѫлгарски и турски, го накарали да извѫрши едно решително дяло на пук на всички карловски одумници. На врѫх Великден дякон Игнати пял и служил в цѫрквата по дяконски. Народа слушал хубавото пеене и се молил благоговейно. Сѫщия ден на второ вѫзкресение, местото на певец в цѫрквата заел някакѫв младеж, около 26 годишен, в бозови мирски дрехи, с гайтанлия салтамарка и надиплени шаячни потури. Никой не се взрял в него, мислейки го за някой млад учител от Сопот или другаде. Когато запял, всички се втрещили: дякона Игнати се преобразил в *Васил Иванов Гинин!* Всеки може да си представи, какво бучение е настѫпило в цѫрквата. Ураган от гняв, удивление и недоумение. Едни, особено чорбаджиите и свещениците, грозно осѫдили дѫрзост-

ния дякон, а неговите другари, сжбрани около него, тжржествували и били готови да го защищават от всякакво насилие. За щастие в цжрквата не станала никаква случка.

Разкалугеряването на дякона станало преди обед на Великден. С другарите си миряни той излязжл на местността Алтжн Чаир. Приятеля му и сжчувственик хаджи Георги Попов, по негово настояване, отрязва с ножици русата, като коприна, коса на дякона. След това Васил запокитва калугерското рухо, облича се в нови светски дрехи, налага пюскюллия фес и с цялата си дружина тжржествующ отива на второ вжзкресение! Сега той се показва на карловци в истинския си вжншен и вжтрешен образ. И от сжрце казал на сжгражданите си: Христос Вжзкресе!

Архимандрит Василий се разярил и поискал от властите да заловят и затворят немирника за кражба на коня му. Обаче роднините му го убедили да се откаже от това обвинение, защото турците можали при разпита да узнаят, че дякона е бил в Бялград и участвувал в нападенията против турския гарнизон, та можали да го осждят на джлжг затвор или бесило. Архимандрита прежалил черния ат и се отказал от обвинението си.

1864 г. — Войнягово. За да се не стои без работа и да не дразни карловските злоезичници и подхранва турската подозрителност, Васил Иванов отишел и се главил за цжрковен певец и учител в близкото с. Войнягово (в полите на Средна-Гора).

Тук той прекарал зимата. На децата преподавал четмо, писмо, смятане, пял в цжрква, и получавал за това сжвсем нищожна заплата с оскждна храна. Ала имало друго нещо, което хранело и крепяло неговата душа. Войняговчени, като жители на привилегировано село, понеже давали по-рано войници на турците, се ползвали с известни права, та свободолюбивия им дух не бил заглушен. Особено между младежите Васил намерил сжрцати и верни другари. Училището зело да се пжлни с отбор дружина, на която сладкодумния Васил разказвал с увлечение всичките си патила и подвизи из Бялград. Той описвал храбростта на доброволците и величието на войводите. Кумира му, както знаем, бил Стефан Караджа, чиито скокове били врязани в сжрцето му. След приказките Васил запявал някоя народна хайдушка песен. Младата му дружина се вжзпламенявала. Ала Васил не се спрял до тук. Той почнал да обучава вжзхитените младежи на военен ред и гимнастика, каквито учил в Бялград. Това много допаднало на младежите, та при Даскал Василя се сжбрали доста войняговчета. Войнягово е и хайдушко село. От средногорския вржх Богдан до това село не е далеч. Горските пилета, що често шетали из планините, имали своите укриватели вжв Войнягово. Чрез тях учител Васил влязжл в сношение и с народните защитници. Стаята на певеца Василя, окачена с всякакви оржжия, била винаги пжлна с познати и непознати посетители. Бившия дякон сам готвел и хранел своите странни гости.

Така, следвайки своето естествено влечение, Васил неусетно се явил главатар на дружинка, готова да мжсти на бееве и читаци за техните грабежи и потисничества над раята. Нещо повече, дружинката се заканвала да подигне народа за освобождение. При един случай неговата дружина показала майсторството и духа си. Между Войнягово и Джбени имало спор за мера. Един ден препирнята се развила в общо сблжскване. Васил Иванов не се уджржал. Той се явил на спорното място, а по него и дружината му. Станали сбивания и джбенчани се завжрнали с пукнати глави. Властите отишли да потушават свадата, и там се научили, че даскал Васил се меси и помага на войняговчени, че той учил другарите си на някаква военна гимнастика, че бившия дякон бунтова младежите и употребява оржжие. Турците го арестували и го откарали в Пловдивския затвор, дето лежал няколко време, докато свидетели освободили учителя като наклеветен.

1865 г. — Добруджа (Еникйой). Васил Иванов бил освободен от затвора, ала той не намирал мира и в цялата Карловска околия, та бил принуден да иде в Добруджа при Стефана Караджа, който бил родом от с. Бей-Даут (Тулченско). След джлги патила, под разни форми и с разни способи Войняговския бунтовник достигнал до Тулча, но не намерил когото тжрсел. Тогава, за прехрана бил принуден да се глави за учител в село Еникой на пжтя между Тулча и Баба-Даг. Щом стигнал, той за-

пял в цжрквата и веднага спечелил симпатията на селените. Всеки намирал за добре да се види с новия гласовит учител. А той, вече доста праксан, можал да разговаря с тях сериозно по разни народни или селски работи. В Еникйой Васил Иванов прекарал зимата: пял в цжрквата, учил децата, па сжбрал и младежите, които посветил в белградските истории и в храбростта на Стефана Караджа. След това започнал и любимата си военна гимнастика. Надскачването по образеца на Караджата и надхвжрлянето с камжне били важни точки в неговата програма[1]). Гимнастическите и юнашките упражнения не били правени само заради младежки приятни развлечения. Те били продиктувани и от джлбока народна нужда.

Тжкмо в това време откжм Русия нахжлтала цяла сган татари и черкези, които руското правителство изпжждало от земята си и натиквало в Турция. Гладните тия и свирепи орди се нахвжрляли вжрху беззащитното бжлгарско население да го грабят, да нощуват в кжщите му и да безчинствуват най-отвратително. Селяните се намерили в чудо. Ето сега работа за нашия родолюбец. И тука, както вжв Войнягово, сжставил своя дружинка, с която ходел по седенки, по сборове, по сватби и тлжки

[1]) Някои сжвременици казвали, че забитите камжни за надскачване стояли джлго време в селото. Други пжк твжрдят, че нашия герой можал да прескочи бивол, както пасе ва покяната

да поджржа бодрост и да дава защита на угнетените от черкезите хора. Тжй Васил Иванов станал любимец на младежите „юнаци“ и на населението. В ближното село Башкйой, дето имало будни младежи, момците се запознали с новия учител, станали му верни другари и сжставили дружинка от 6 „юнака“ за защита на народната чест от черкези и татари. Но безпокойния дух не се задржжал джлго. Той се преместил в с. Конгас, учителствувал 3—4 месеца, направил изпит с децата през май, простил се с дружината си и изчезнал.

1866. — От Добруджа Васил Иванов се промжкнал пак в Карлово. На глава носел самур калпак — морско конче. Опитал се тук-таме да се залови на работа и да следва идеите си за подбуждане на младежите кжм бунтарство и стремеж за свобода, но срещнал голяма сжпротива. Турската власт помнела Войняговските му подвизи, та го преследвала на всяка стжпка. Братята му, майка му, зет му Андрея постоянно били викани по конаците да дават показания, кжде ходи Васил, отде е зел самурен калпак и каква работа вжрши. За да даде мира на родниняте си и да се срещне с белградските си приятели, Васил решил да напусне Карлово; той минал през Шипка, Габрово, Ловеч и се прехвжрлил в Влашко.

V. Знамвносец в Балкана.

Положението на работите в Ромжния.—Васил Иванов пристигнал в Ромжния в това време, когато там ставали важни промени. Бжлгарската емигра-

ция се била вече много засилила. Тя се умножила по брой и по сжстав. Всички недоволни от Турция, както и онези, които били недоволни от Сжрбия, поради загубени надежди за война с В. Порта, се прибрали по разните градове из Ромжния, дето работели усилено за повдигане напред бжлгарското дяло. Раковски се поселил в Ромжния още през 1864 г. Тука той издавал в. „Бждащност“ и „Бранител“. Около него се сжбрали войводите и кроели разни планове за бунтове в Турско. През сжщата година той изпратил две чети една до Тжрново и една в Софийско. През 1865 год. той проджлжавал своята книжовна дейност, учил войводите да не гонят частно отмжщение, но да подкрепят сжбуждението на народа за общо вжзстание. Затова той джржал лекции по история на хжшовете.

През 1866 г. в Ромжния станала политическа промяна. Либералната партия свалила княз Куза. Турция се вжзпротивила на това и заплашвала да обяви война на автономното ромжнско княжество. Застрашените ромжни се обжрнали кжм бжлгарите да се приготвят за вжзстание, та двата народа заедно да се борят срещу турците. Няколко бжлгари на чело с учителя-вестникар Иван Касабов, бивш легионер на Раковски, сжставили по сжвета на ромжните **„Таен сжзаклет комитет“**, който си поставил за задача да подготви с помощта на ромжните бжлгарско вжзстание. За целта се свжрзала между бжлгарите и ромжните *„свещена коалиция“*.

Според ромжнските планове, бжлгарите трябвало да вжзстанат и да отвлекат турските войски,

докле ромжните се вжоржжат, — сжщото нещо, което и сжрбите крояли и искали през 1862 г. Сжбрали се в Ромжния 800 души бжлгари доброволци и ромжнските офицери почнали да ги обучават на военно изкуство. Ала и тука се случило сжщото, което порано станало в Бялград. Ромжните, сжс сжгласието на Наполеона III, си избрали нов княз — Карол, от хохенцолерския германски род. Силите го одобрили и ромжнското военолюбие изчезнало. Ромжните се помирили с Портата и по нейно искане бжлгарската доброволческа дружина била разпусната, а бжлгарския Сжзаклет Комитет разтурен. Измамените бжлгари се много огорчили, но не се отчаяли. Комитетските членове написали на френски език книгата: „*Бжлгария пред Европа*“ и я изпратили до великите сили, а до Високата Порта, изпратили едно *изложение* (мемоар), в което се мжчели да убедят турското правителство, че в негов интерес било да даде автономия на Бжлгария, и султана да се прогласи за „цар на бжлгарите“. По този начин щяла да се сжздаде силна двойна (дуалистична) джржава от Турция и Бжлгария. Русия неодобрила тая постжпка на комитета, а цариградските бжлгари по нейно настояване го нарекли „самозван“ комитет. Раковски, който бил през това време в Русия, се завжрнал в Ромжния, та и той се обявил против „тайния сжзаклет комитет“, па сжставил „Вжрховно бжлгарско началство“, сжбрал пак хайдутите около себе си и написал „*Закон за горските чети*“. С Раковски вжрвели старите войводи Панайот Хитов, Филип Тотю,

Хр. Македонски и др., които се отказвали да правят отделни хайдушки походи из Балкана, а се сжгласявали да работят задружно под една обща команда, а именно под ржководството на Раковски.

1867. — Васил Иванов в Букурещ. — В тоя момент тжкмо пристигнал Васил Иванов в Букурещ и заварил бжлгарските войводи в трескава дейност. Раковски тжкмял да изпрати през пролетта 10 чети в Балкана да сжбуждат и подготвят народа за голямо вжзстание. Писма и покани се изпращали на всякжде до младежите да се записват доброволци за проектираните четнишки походи. Всички тжрговци и заможни бжлгари в Ромжния били поканени да дават средства, и те, макар да се делили на партии (едни били да се чака сжгласието на Русия и Сжрбия, други не одобрявали Раковски за неговия буен и своеволев нрав), все пак помагали с пари и други неща да се работи за сжбуждането на Бжлгария. Кжм страната на Раковски за бунтове и чети стояли войводите Хаджи Димитжр, Стефан Караджа, Панайот Хитов, дядо Желю, Балкански и др. Наш Васил Иванов веднага се присжединил кжм тях и се записал доброволец в четата, която щял да води Панайот Хитов. Момчетата се обличали и вжоржжавали през зимата.

Другата група бжлгари, — по-умерените, тежките тжрговци и занаятчиите, намирали, че действията на Раковски с чети не ще бждат полезни за народа. Четите нема да дигнат населението на оржжие. Турците ще вземат повод от появата на

тия чети, ще се нахвѫрлят вѫрху мирната бѫлгарска рая, та ще я изколят, ограбят, ще опожарат селата и градовете. Затова те искали по-рано да видят, дали Русия и Сѫрбия ще дойдат на помощ. С такива убеждения бѫлгари особено се групирали около сдружението „Добродетелна дружина", в чийто редове влизали най-богатите бѫлгари, които се стремели кѫм политически сѫюз с Русия и Сѫрбия. Тия бѫлгари сѫщо искали освобождението на бѫлгария и давали пари на хайдутите, но били убедени, че без Русия народа не може да се освободи. За това те често посещавали руския консул в Букурещ и искали упѫтвания от него. Русия сѫветвала бѫлгарите да се спогодят сѫс сѫрбите. Подкачили се за тая цел преговори и през март 1867 г. се свикал в Букурещ **сѫбор**, на който присѫтствували до 80 души, представители от Русе, Шумен, Сливен, Свищов, Одеса, Галац и други градове. Сѫбора обсѫдил предложението на сѫрбите за сѫюз между двата народа и решил:

1) Между бѫлгарите и сѫрбите се свѫрзва братско сѫединение за образуване на едно общо **югославянско царство.**

2) Югославянското царство се сѫставя от Сѫрбия и Бѫлгария, която обнема земите Мизия, Тракия и Македония.

3) Двата народа ще имат автономно управление с едно общо народно сѫбрание и министерски сѫвет с министри от двата народа.

Сѫборѫт избрал комисия да иде в Бялград и да поднесе това негово решение. В това време

сжрбите имали спречкване с турците за погранични случки. Отношенията били натегнати, та били наклонни да приемат решението на бжлгарския сжбор в Букурещ.

Ала през априлия, когато избраната депутация от сжбора потеглила за Бялград, хората на Раковски прецапали Дунава с оржжие на рамо и се намжкнали в бжлгарските планини.

Четата на Панайот Хитов и Филип Тотю. — Раковски неодобрявал нито мемоара на Касабовия комитет до султана за сжединение на Турция с автономна Бжлгария, нито решението на сжбора за сжединение на Бжлгария и Сжрбия в едно югославянско царство, защото не виждал да излезе за Бжлгария никакво добро от тия сжюзи. Той вярвал само в едно, че свободата се добива с оржжие в ржка от самите покорени народи. „Народа сам трябва да извоюва свободата си", думал Раковски. За това той упжтвал войводите, какво да правят, кога минат в Бжлгария, заклевал ги да не губят време за лични отмжщения, а да преследват главната цел — общо вжзбуждане на народа.

Вместо кроените 10 чети, приготвили се две. Едната под воеводството оа Панайот Хитов, а другата под онова на Филип Тотю. Всяка чета сжстояла от 30 — 40 души юнаци. Нашия юнак Васил Иванов пожелал да иде с Панайота Хитов, който го избрал зарад смелостта и пжргавината му за знаменосец. Това било голямо отличие за бившия дя-

кон и то много задоволило неговия копнеж да се бори за свободата на роба.

Четата на Хитова минала на 28 април Дунава около Тутракан и се насочила през Дели-Орман и Тозлука за Сливенския Балкан. Знаменосеца носел знамето завито под пояса си и чакал да стигне в Стара-Планина, за да го извади и развие. Това щяло да бжде знак за народа, че е наближил деня да се счупят робските вериги. Впрочем целта на тия две чети не била да дигнат народа на вжзстание, а да разберат, готви ли се той за такова, да го насжрдчат и да му кажат, че свободата му се намира в неговите ржце. След ред схватки с турски потери и татари, четата се промжкнала по река Тича, през Герлово, Котел и Жеравня, та се изкачила на Сливенския балкан, на вжрха *Бжлгарки*. старото гняздо на Хитова. По пжтя били избити няколко турци, а на бжлгарите войводата пращал „много здраве“, и да се готвят за големия ден. Мжлвата за идването на Хитова с отбор дружина в Стара-Планина бжрзо се разнесла по тракийското поле чак до Пловдив. Фантазията на измжченото население обличало хайдушката дружина в страшни образи. Разказвало се, че планината гжмжала сжс хиляди хвжркати юнаци с огнени ножове и самострелки пушки. Златния лев на величественото знаме развява грива на в. Бжлгарка. Смели момци от Ямбол, Карнобат, Стара-Загора се явили при войводата да питат, дошло ли е време за тржгване. Войводата разпитал за оржжието, за потребния

добитжк, за храна и т. н., та видел, че нищо не било приготвено, както трябвало. Затова посжветвал младежите да се вжрнат и да се погрижат за приготвяне на потребните неща, па да сжбират и повече сжрдцати люде. „Аз разбрах, свидетелствува Панайот Хитов в своите разкази, че *бжлгарите още немат организация!*“

От вестник „Македония“ Хитов се научил, че Филип Тотю бил разбит от турцит и само с 4 момчета достигнал до Стара-Планина, някжде кжм Мара-Гидик или Троян. По тази причина и Хитов тржгнал по планината да намери Тотя.

Когато Хитов с четата си стигнал до *Амбарица*, знаменосеца му Васил Иванов поискал позволение от войводата да се спусне в Карлово, да се види с майка си, която много обичал, и да земе някои потребни неща за дружината. Васил стигнал в града и влязал в кжщата на Христо Райков. Бил облечен в бозови дрехи. Другарите му веднага се сжбрали и той им казал, че дружината е в планината; после пратил едно малко момче да поиска от една работилница 8 чифта мешинени готови цжрвули. Мжлвата за явяването на бившия дякон с хайдушка дружина веднага пропжлзяла като змия, из града и знаменосеца поел пжтя за планината кжм вярната и сговорна дружина. В това време се разтичва и турската потера. Някакжв бабаит, бивш турски офицер, се заел да лови живи хайдутите. Панайот Хитов се научил затова, та разпоредил момчетата си да земат позиции. След малко ето че потерата се пода-

ВАСИЛ ИВАНОВ

вжв форма на знаменосец.

ла. Напред вжрвял главатаря, преоблечен в овчарски дрехи, за да измами наводните хора. Ала стария хайдутин не се мами. Той заповядал на юнаците си да чакат. Когато турците наближили сжвсем, Хитов дал знак. Пушките запукали и офицерина се гжтнал на земята. Другарите му се разбягали.

Четата след тази случка при Карлово проджлжила пжтя си. Знаменосецжт изостанал. Той бжрзо се затекал на уреченото място, но четата била вече отминала. Стар овчар упжтил юнака и той ударил напред, па намерил дружината си. Хитов стигнал Троянския монастир, отдето се насочил през Тетевен и стигнал в Златица. Тук Хитов се срещнал с Филип Тотя. Плана на войводите в Ромжния бил, като минат Дунава, да стигнат до Стара-Планина, около Сливен—Твжрдица, и оттам, като се сжберат наедно, да разберат духовете в Бжлгария. Ала случила се злочестина. Тотю минал Дунава при Свищов (17 май) ударил се с турците при с. Вжрбовка, пробил потерата и минал. Над Килифарево при турското село Ялово (дето били преселени найлошите турци) четата отново била заградена. Тука някои от четниците били убити, други ранени, трети се изгубили, та войводата останал само с 4 верни другари. С тях той стигнал в Златица, дето се срещнали двамата войводи. И Хитов, и Филип Тотю се убедили, че народа сжвсем не е готов за вжзстание. От Златица войводите с дружината потеглили през Етрополския Балкан кжм Орхание. Златишкия пристав ги посрещнал с потера. Войво-

дите пробиват турската верига и минават. Софийския околийски началник преградил отново пѫтя на войводите. В боя началника пада убит. Черкезка тайфа се явява около Искѫра, но и тя бива разпрѫсната. Дружината покрай Вратца стигнала до Берковица и оттам сѐ по билото на планината чак до Княжевец, дето и навлязла в Сѫрбия. Сѫрбските власти посрещнали дружината благосклонно. Дали на войводата Хитова 20 турски желтици за храна на момчетата и предложили всеки да си избере място за живение. Войводата Хитов и знаменосеца му отишли в Бялград. Там Хитов получил 50 лири от Христо Георгиев, брат на Евлогия, членове на „Добродетелната дружина“ в Букурещ, да прекара зимата.

IV. В легиона за бѫлгарски офицери.

1867. Срещата на двете освободителни течения в Бялград. — И тѫй, мѫжете на горските подвизи, на хайдушките приключения, от вѫрховете на Стара-Планина стигнали в Бялград и там срещнали мирните хора от „Благодетелната Дружина“ в Букурещ, които смятали, че с взаимни отстѫпки и спогоди сѫс сѫрбите и под покровителството на великата славянска дѫржава Русия, ще се освободят бѫлгарите и ще заживеят в едно югославянско царство. Преговорите на хората от Букурещ се придружавали от някои добри разпоредби на сѫрбското правителство. По сѫвета на граф Игнатиева сѫрбите отворили военна школа за южните славяни.

През август нея година в Бялград се свикал сжбор от югославянски младежи, които обсжждали и решавали, как да се постигне великата идея за *югославянска федерация* (сжюз), в която да влизат като равноправни членове сжрби, бжлгари, хжрвати и словинци. Бжлгарите и част от сжрбите трябвало да се освободят от турците, хжрватите от маджари и словинците от австрийци. Голяма препирня се подигнала по вжпроса: какво управление да има бждещата югославянска голяма джржава — монархия ли (с цар, крал) да бжде, или *федеративна република*. Идеята за федеративна република се заемала от Швейцария и от *италиянските* републиканци, които тжкмо през тези години достигали своето народно обединение и уреждали своето джржавно управление. Имената на италиянските революционери и неуморими борци за свободата, *Гарибалди* и *Мацини*, били в устата на всеки вжодушевен младеж като символ на идеал и напредничавост.

В тоя сжбор на югославянските младежи зел участие като представител на бжлгарските младежи и нашия писател *Любен Каравелов*, едва що пристигнал от Москва. Бжлгарски войводи се явили в хайдушкото си облекло и поздравили сжбора. Поздрав на сжбора изпратили и бжлгарските хжшове от Гюргево. Раковски не можал да отиде на тоя сжбор, защото бил тежко болен [1]). Реше-

---

[1]) Щом Раковски узнал за злата сждба на четите, той паднал на легло и на 8 октомври починал.

нията на сѫбора били благоприятни за разбирането на южното славянство.

Докато се водели споровете и преговорите за сѫюзи, сѫрбите се готвели за война с Турция. Пограничните спречквания между турци и сѫрби почнали. Сѫрбия мобилизирала част от войската си. Вѫодушевлението било голямо. Бѫлгарите щели да се бият рамо до рамо с южните славяни. За подготовка на чиновници и офицери на нова Бѫлгария, много бѫлгари били приети в университета, в гимназиите и в военното училище в Бялград. Сржбското военно министерство отворило през септември специален военен курс за подготовка команден персонал за бѫлгарската войска. До 200 бѫлгарчета се записали и били приети в военната школа, дето се формирал тѫй наречения „*бѫлгарски легион*“, чиято подготовка е била вѫзложена на сржбски офицери. Курса имал за цел да подготви офицери и подофицери в идното народно вѫзстание. В тоя легион постѫпил и нашия знаменосец Васил Иванов, бившия дякон. В сѫщия легион постѫпил Ангел Кѫнчев от Трявна и Димитри Косовац (с неизвестно месторождение), познат сетне по името Димитѫр *Общи*. Ангел Кѫнчев бил с по-голямо образование, та го поставили в отделението за офицери, а Васил Иванов и Димитѫр Косовац, които имали слабо или никакво образование, ги турили в отделението за подофицери.

Започнало се преподаването в школата. Легионерите били разделени на роти (чети), имали

теоретическо обучение и практически военни упражнения. Цялата бѫлгарска колония в Бялград често посещавала легионерите и се наслаждавала от военните упражнения. Праздничен ден легионерите добивали отпуск да се разходят из града. Те посещавали Любена Каравелова и другите бѫлгари, с които говорели за освобождението на Бѫлгария и водели препирни за управлението: монархическо ли да бѫде, или републиканско. Ангел Кѫнчев се изсочвал като начетен младеж и спорел с Каравелова по политически вѫпроси. Васил Иванов сѫс своя природен ум проумял, че републиканското управление е по-народно, та се привѫрзал всецяло кѫм тази идея, която не напуснал дори до бесилката. В тия разговори зреяла мисѫлта за обща организация на бѫлгарските бунтовници по образеца на италиянските.

Васил Иванов става Васил Левски. — Един праздничен ден бѫлгарската колония се сѫбрала на веселба. След обеда около града обикновено се започвали игрите: стреляне в цел, борба, хвѫрляне камѫне, тичане, катерене по дѫрвета, прескачане плетища и огради и т. н. В тия игри нашия карловец показал своето ненадминато изкуство. С подвижността на своите мисци, с бѫрзината на своите нозе, с ловкостта на своите рѫце Васил излязал прѫв между другарите си. Тука в разговорите Васил разказал за скоковете на Караджата. И при един удивително висок и широк скок Васил прерипнал широкия окоп на старото турско укрепление. Тогава Любен Каравелов вѫзхитено извикал:

— Това е *левски скок!*

И дружината подела „Левски“, па нарекла бившия дякон — **Васил Левски**, тъй както Стефан добруджанеца бил наречен *Караджа* (сърна). Васил приел това прозвище и почнал да се подписва: Васил Левски.

И ние отсега нататък ще именуваме карловския дякон и апостол със същото име.

Бунтове в легиона. — Левски болен. — Докато легионерите усърдно се обучавали с надежда, че скоро ще настъпи война между Сърбия и Турция, та и те веднага да заминат за България, изеднаж сцената се менява. Княз Михаил се срещнал с унгарския министр граф Андраши, който му дал друг ум и други по-примамливи обещания. Руското покровителство над южното славянство било представено от австрийци и маджари, като опасно за свободата на самите славяни. Михаил отстъпил от своите убеждения, уволнил министра Гарашанина, поддържника на балканската федерация и идеята за югославянско царство била напусната. Българските легионери във военната школа изгубили всякаква надежда за близка война и възстание, та се преизпълнили с гняв и негодуване. Те поискали да ги пуснат с оръжие да навлязат в България. Сръбското правителство ги поканило да потърпят още малко. Но имало буйни глави, които не искали да чакат. Правителството помолило Панайот Хитова, като влиятелен войвода, да иде и придума момчетата да не правят безчиние. Ала и това не

помогнало: бѫлгарите се оплаквали, че не им давали достатѫчно храна, не им плащали обещаното месечно вѫзнаграждение и най-сетне негодували, защо ги мамят, че уж щяло да има скоро война.

1868. — Минала зимата. Между легионерите имало няколко с лошо поведение, напивали се често и те правили най-големите скандали. Обаче имало и сръбски преподаватели в школата, които оскърбявали бѫлгарите, а един проповядвал, че додето на Балканския полуостров се говорело „помози Бог", до там било сѐ сръбска земя и сръбски език. Според сѫщия преподавател сръбската земя се простирала до река Янтра. Това много огорчило младите бѫлгарски патриоти и половината от тях напуснали школата през пролетта (март), па заминали за Влашко. Васил Левски през това време страдал от сериозна стомашна болест, та останал в школата.

След малко обаче в Сѫрбия станал преврат. Недоволната партия от управлението на Михаила Обреновича направила сѫзаклятие, та една нощ (през май) сѫзаклятници влизат в двореца му в ближното до Бялград предградие Топчи-Дере и го убиват. Вместо него за княз на Сѫрбия бил поставен Милан сѫщо от рода на Обренович. Започват се в Бялград арестувания. Любен Каравелов бил подозрян като участник в сѫзаклятието и противник на властниците, та избягал през Дунава. Но в Унгария по искане на сръбското правителство бил арестуван и хвѫрлен в Будапещенската тѫмница, дето лежал 6 месеца.

Наместника на Михаила, Милан, както и новия му пржв министжр (Кристич) се опитали пред великите сили да добият от Турция това, което искали сжрбите. Наполеон III се намесил пред султана в Цариград и турците си изтеглили войската от сржбската територия. Освен това и турския гарнизон по-рано бил дигнат от Бялград. С това Сжрбия донейде била удовлетворена, та сжрбите сжвсем се смирили. Войводите Хитов, Илю и Цеко били пенсионирани от сржбското правителство, за да ги има винаги под ржката си. Останалите бжлгарски легионери в школата се вжзбунтували наново, почнали да вилнеят по улиците, та всички били изпждени от училището и от Сжрбия. Голяма част отишли в Влашко. Ангел Кжньев отишел в Чехия да се учи, а Васил Левски поради болестта си останал в болницата. Едвам след една сполучлива операция в стомаха Васил Левски се отжрвал от смжртта, но бил много слаб, та не можел да предприеме нищо важно, нито някакво джлго пжтуване. Той слушал сжс свито сжрце, как Хаджи Димитжр и Стефан Караджа сжбират, обучават и обличат белградските му другари за поход в Бжлгария, ала той, любителя на Балкана, обожателя на народа си, заклетия враг на турската тиранска власт, бил принуден да остане в бездействие. Четата на Хаджя Димитра и Стефан Караджа сжстояща се от 128 добре вжоржжени юнака, минала Дунава на 6 юни, но както е известно, тя не получила: Караджата бил пленен в битката при Севлиево и откаран в Русе, дето умрял

в тжмницата от раните си, а Хаджи Димитжр славно загинал за свободата на Бжлгария на вжрха Бузлуджа над Шипка.

Хаджи Димитжр

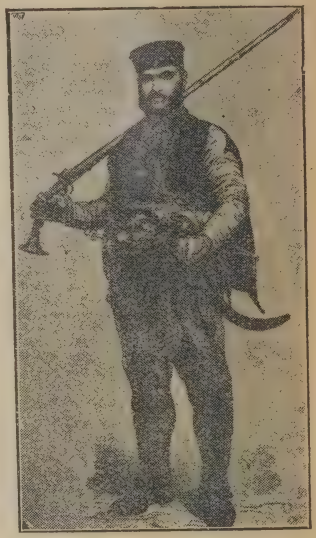

Стефан Караджа

След оздравяването си Левсси излязал от Бялград и тржгнал за Бжлгария. Пристигнал в Зайчар, но не го пуснали през границата, та застоял няколко дни; срещнал се с бжлгари и почнал да

развива идеи за освобождение на Бѫлгария, а зайчарчени, като бѫлгари, трябва да милеят за своето отечество. Сръбските власти не одобрили тази негова агитация, арестували го и го тикнали в затвора за няколко дни. От тая случка Левски намразил безвръзвратно сърбите. Когато го освободили, той заминал за Влашко, понеже пътя му за Бѫлгария не бил свобооен.

ДЯЛ II.

Апостолство.

VII. Предкомитетни обиколки.

1868. — Защо народа не се дига? — Несполуката на Хаджи Димитра обезсжрдчила в Влашко хората около *Бжлгарския сжзаклет комитет* под председателството на Иван Касабов, понеже с помощта на тоя комитет е била облечена и вжоржжена четата. Настжпило отчаяние, комитета престанал да се сжбира и делото замряло. Появили се ред несжгласия, от които изтекли взаимни обвинения и подозрения. Неуспеха насжрдчил старата група около „Добродетелната дружина“ да засили позицията си, че с чети не се вжрши работа и че без чужда помощ Бжлгария не може да се освободи.

Това положение заварил Васил Левски, когато през есента, освободен от Зайчерския затвор, пристигнал вжв Влашко. През това време Каравелов лежал още в Будапещенския затвор. Левски обиколил бжлгарите и белградските си приятели из няколко града, срещнал се с Ив. Касабова, редактор на „Народност“, който олицетворявал вжв

Влашко революционната идея след смъртта на Раковски. Групата на Касабова, наречена „млади“, не била силна, нито строго организирана, но все пак тя носела повече бунтовен характер в противовес на консерваторите— „старите“ около „Добродетелна дружина“. Левски влязал в Касабовата група със своите идеи и своите схващания като деец и поискал да работи. Той бил вече 31-годишен мъж, с напълно зрели съждения и определен мироглед. Той не бил от онези хора, които могат да стоят праздни и да чакат други да наредят работа за тях.

Левски се запитва, на какво се дължи несполуката на Хаджи Димитра? Защо народа не се дига или поне не подпомага четите? Този въпрос естествено си задавал всеки съзнателен патриот българин във Влашко, ала Левски е бил в положение да даде най-правилен отговор. Между емигрантите българи в чужбина по-рано лекомислено се разпространявала мълвата, че народа вече не искал да търпи турското иго, че той е готов да стане, но немало кой да го поведе. Всички възлагали надежда на Хаджи Димитра и Стефан Караджата, които със своята популярност и с въоръжената си дружина могат да увлекат всички на въстание. Но какво излязло? Четата минава Дунава, води ред сражения с турците, а раята не мърда ни от село, ни от град. Нещо повече, изплашената от минали погроми рая се крие и отбягва четниците. А Левски знае причината на това.

Народжт е убит телом и духом по турските чифлици и мандри, той е потиснат от черно тегло; не е подготвен ни да слуша, ни да мисли, ни да работи. Ето поле за благородна работа. Затова той решава да се прехвжрли в Бжлгария, да обиколи градове и села, за да буди духовете, особено да разбере, какво впечатление е направила на масата Хаджи Димитровата чета, за действията на която се носели из Влашките градове хиляди легенди.

Идеята за общонародна организация, чрез вжтрешна проповед узрявала у Левски постепенно, и тя именно добивала за него двигателна сила. Тази идея Каравелов посеял между легионерите още в Бялград, ала никой не се проникнал от нея тжй, както Левски. Заслугата на Левски се сжстои в това, че той пжрви почва да служи на тази идея, пжрви поема вжрху си тежкия кржст да ѝ бжде апостол и в нейно име да буди народа. Левски познавал добре бжлгарите и турците. За това той винаги действувал много опипом, предпазливо, мждро и предвидливо. Надарен с неизчерпаема енергия, с необикновена подвижност и сржчност, той не се увлича в прибжрзани надежди и заключения. Наблюдателното му око не го излжгвало в работата, и ние го виждаме да пипа много внимателно и да крои много джлбокоумно,

Изходище. — Когато пристигнал в Турно-Магурели, Левски се запознал с *Данаил Попов*, родом от Плевен, тжрговец в Турно-Магурели. Другаря на Левски в легията Христо Иванов Големия,

от с. Какрина (Севлиевско) бил приятел на Данаила Попов, та му представил бившия дякон като един от най-способните, най ревностните и безстрашни работници за освобождението на Бѫлгария, знаменосец на Хитовата чета, който по сръчност, по трезвеност, по безкористие надминава всички познати дейци.

По този начин тѫрговеца Попов и знаменосеца Левски се сближили, станали верни и преданни до смѫрт приятели и сѫтрудници. Данаил Попов бил не богат тѫрговец-бакалин и крѫчмар, но бил разпален и искрен патриот. От своите средства той давал, колкото можал, за народното дяло, а когато парите му недостигали, той тръгвал между другите бѫлгари тѫрговци, та сѫбирал доста крупни суми, които раздавал лично на народните хора за храна, за дрехи, за пѫтуване и за орѫжие.

Тѫй, Левски оценил Данаила Попов като извънредно потребен човек, който под бакалокрѫчмарския си занаят и под покрива си в Турно-Магурели ще приема на подслон и ще подпомага народните работници, за да могат те по-лесно да сновят между Влашко и Бѫлгария. Той му доверил всецяло народното дяло, та Данаил станал *средище* на новините, *станция* на пощата от Турско за Влашко и обратно. Според това Турно-Магурели станал *изходен* и *входен* пункт на революционерите.

Срещу Турно-Магурели се намира Никопол, ала тоя град е бил с $^3/_4$ турско население и силна

турска стража в старовремско укрепление. Апостолжт е минавал ноще или дене, според случаите и обстоятелствата, отбивал се у приятели и закрилници, но не се е застояваля града, а веднага потжвал вжв вжтрешността: Плевен—Ловеч. В Плевен Левски бил приеман от брата на Данаила, *Анастас поп Христов*, а в Ловеч — от поп *Лукана*. пак по препоржката на Данаила.

Града Ловеч, като централно място в Северна Бжлгария, близо до Стара-Планина и *Троянския проход* за Карлово, бил избран от апостола за постоянно седалище или скривалище. Покрай местоположението Левски намерил в града добри сжчувственици и сжтрудници. верни приятели и укриватели в лицето на поп Лукана и неговото патриотическо семейство, а особено у джщеря му *Велика* поп Луканова, по мжж *Хашнова*.

В началото на декемврий (6) 1868 г. Левски минал през Турно-Магурели, зел пари от бжлгарските тжрговци патриоти и преминал в Бжлгирия. Според писмата на сжщите тжрговци, Левски обиколил много градове из Северна и Южна Бжлгария. Препоржчан бил на всекжде до познати лица, с които Левски се срещал, като тжрговец. Задачата на тая обиколка била да се опознае с някой родолюбци, да сее и засили всжде идеята за освобождение, да сближава в името на тая идея повече младежи, които, сжбирайки се на разговорки, непрекжснато да подхранват и поджржат борческо настроение. Тази нова струя на освободителна мисжл

Левски залягал да се промжква успоредно с засиленото цжрковно движение, подпомагано, крепено и ржководено от заможната класа, младите чорбаджии по градовете, от еснафите и духовниците, които от свое гледище и за успеха на борбата си с гжрците, имали тактика да хвалят и величаят „славния“ султан Асиса, като „мжджр“ цар, а правителството като „правдолюбиво“, „честно“, „великодушно“, „бащинско“ и т. н. Левски в срещите си с тжрговци, еснафи, учители, свещеници, изтжквал, че освен цжрковни, народа има и политически копнежи за обща свобода, та насочвал подготовката му и за политическа борба.

През тази обиколка Левски не е основавал революционни комитети, защото едва ли е могжл да посвети в тайната по 2—3 души в един град, поради страха от турската власт, която била разтревожена от Х. Димитровата чета. Па и слабото сжзнание на раята не са му давали благоприятни условия за това. В обиколката си минал през Карлово и стигнал до Пловдив, дето навестил стари другари от белградския легион (Д. Рашко и др.). Младежите навсякжде слушали апостола, зимали и чели донесените от него вестници (Дунавска Зора и сжчин. на Раковски) пеели бунтовни песни, мечтаели за бунт и толкова . . .

1869. — Втора предкомитетска обиколка. — През месец февруари (24) Левски се завжрнал от Бжлгария в Турно-Магурели и оттам заминал за Букурещ да се срещне с Касабова. Тук

той изложил пред редактора на „Народност“ впечатленията си от Турско, а те били, че младежите възприемат мисълта за въстание, обаче очакват да се яви отвън някаква по-голяма сила, отколкото четата на Хаджи Димитра. Мнозина из народа шушукали, че ще се явят войводите Панайот Хитов и Филип Тотю с хиляди въоръжени момци, та ще дигнат и поведат народа. В съгласие с това народно очакване Левски предлага своя план: да се свикват и записват колкото е възможно повече четници и съчувственици, да се достави оръжие, да се приготви прокламация към народа и да се изпрати известие до приятелите в Търново, Сливен, София, Карлово, Перущица и т. н. да бъдат готови за пролет. Прокламацията Касабов написал на български и турски език, и я напечатал в стотици екземпляри с подпис: „Привременото българско правителство“.

През март Левски и Касабов повикали с писма Хитова от Бялград и Филип Тотя от Одеса да дойдат в Влашко и да се турят на чело на новото народно движение. Но и двамата тия войводи не се отзовали на поканата. Очевидно било, че Хитов се намирал под влиянието на сръбското правителство, което въздържало българите от въстание. По-сетне Хитов пристигнал в Букурещ, пратен от сръбското правителство да придумва хъшовете да не повдигат никакво движение в България, защото Сърбия и Русия не щели да помогнат.

При тия обстоятелства Левски отново потеглил за Турция да продължи своята агитация. Той раз

брал, че каквото има да става, то ще се прави с вжтрешни хора, защото вжнщните се намирит под разни чужди влияния.

Обикновено Левски е пжтувал винаги тайно, като тжрговец, под име Васил Иванов, или под друго име, в пазвата с няколко паспорта и пжтни билети. В тайните жгли на дисагите му се таили прокламациите, които раздавал между познати от пжрвата обиколка. В пжтуването си апостола се обличал ту като калугер, ту като овчар, ту като турчин, ту като префинен гражданин, за да избегне сжмненията и подозрителността на турските власти. Като стигнал Тжрново, Левски се научил, че другаря му от легията на Раковски (1862) в Бялград, калугера Матей Петров, се намирал в Преображенския монастир. Веднага отишел при него и двамата приятели от Бялград се пригжрнали.

Отец Матей бил сжщо един от безпокойните духове в онези немирни времена. Той бил от Ново-село (Тжрновско), останал на 10 години сирак, служил по хорски кжщи, подстрижен послушник в Преображенския монастир. Увлечен от светогорски проповедници, пешком отишел в Света-Гора, дето престоял 12 години. А по-сетне, подаден на влечението си, пжтувал чак до Божи гроб (Иерусалим), скитал из Русия, Влашко и Сжрбия. Па и и кога се завржщал в Бжлгария, не го свжртало на едно място, но пжтувал безспирно от село на село и от град на град, за което получил прякора *Миткалото*. В празднични дни пред цжрквите прода-

вал разни цжрковни книжки, житиета, молитвеници, песнопойки и др. Бил човек доста начетен, знаял много практически работи, лекувал с билки и дори се опитвал да построи мелница без двигателна водна сила. През 1862 г. се случил в Бялград, постжпил в легията на Раковски, бил се срещу турския гарнизон и бил ранен на няколко мяста, Там се запознал с Василя — дякона от Карлово.

Левски поискал да използува неговото познанство сжс селяните и гражданите, та го зел за сжпжтник по обиколката си. Матей Петров, наречен Преображенски, бил много подвижен, калугер, бжбрив, свободолюбив, обожател на Раковски, ала идеята за свободата не била вжздигната в неговата душа с такава сила и яснота, като у Левски. Матей Преображенски често сжс своите книги в големите монастирски кожени дисаги разнасял и забранените сжчинения на Раковски („Дунавски Лебед", „Горски пжтник", „Няколко речи о Асеню Первому" и др.), които скришом продавал на някои развити или богати бжлгари с поржка да ги прочетат, па да ги пазят от турско око, защото четците ще намерят, затвора, а може би и бесило. Матей говорел често за бунтовни работи, но поради това, че се носел ужасно нечисто и окжсано, и поради несериозния му тон, народа го броил за лек човек — *миткало*, неотговорен за думите си. Двамата стари приятели и монаси, сега облечени пак по калугерски, според казванията на свидетели-сжвременици, обиколили доста села из тжрновско, Горня

и Долня Ореховица, Полекраище, Лясковец, Елена, Трявна, Дряново, Габрово; минали и в Тракия, дето обиколили: Казанлжк, Ст.-Загора, Чирпан, Пловдив (през май), Перущица, Т.-Пазарджик, Карлово, Копривщица, Панагюрище, София и през Етрополе се завжрнали в Ловеч. Отец Матей продавал своите книжки, а Левски се срещал с младежи, сжс стари хора и чорбаджии, разнасял в. „Дунавска Зора", издаван от Д. Войников в Браила, подхвжрлял им дума за освобождение, за вжзстание, за оржжие и раздавал напечатани прокламации[1]). Младежите, макар в ограничен брой, се увличали, вжображението им се разигравало, обаче старите, опитните, патилите от турския ятаган, както и богаташите по интерес и за спокойствие, намирали, че плановете на Левски не могат да доведат добри сетнини, ако не дойдат на помощ вжншни християнски джржави (Сжрбия и Русия). Освен това, него време всички се вжлнували от борбата с гжрците, та нямали нуждното спокойствие и тжрпение да се проникнат по-джлбоко от идеите на Левски. Старите приятели на всякжде били отново обиходени и апостола останал зачуден, като видел, че почти никжде привжржениците не са се увеличили. Дялото вжобще се движело мудно. Това нещо е твжрде обяснимо. Ние и днес виждаме, колко мжчно проникват нови идеи в нашето общество, макар да не са свжрзани с някаква опасност, ма-

---

[1]) Архив. на Найден Геров, т. I, стр. 296.

кар да нема неприятелска власт и макар училища, вестници, списания, сказки, сѫбрания и т. н. да идат в услуга. А какво е било него време — преди 55 години? Липсвали са и най-малките условия за духовен живот, за идейно обединение, а още повече за бунт срещу вековен зѫл господар. Младежите се задоволявали да отварят читалища, ала вѫзрастните нито имали навик да се сѫбират, нито смятали, че е полезно да дават пари за такива работи. Само отделни единици, по-сѫбудени, по-смели, шепнишком се уговарвали да се сѫбират в читалището, донасяли в пазвите си по някоя книжка, някой задграничен вестник, прочитали нещичко, поприказвали, настроявали се сѫс сладки надежди и тихо се разотивали, за да забравят на другия ден, залисани в дневната си работа, копнежите и вѫжделенията си.

Левски обикалял цяло лято, вѫзпламенил доста младежи и през есента се прибрал в Букурещ.

Случка с дрехата. — През тая си обиколка Левски насмалко щял да падне в рѫцете на полицията. Благодарение обаче на своята пѫргавост и сѫобразителност, той се отѫрвал лесно.

Полицията в Карлово́ винаги стояла на щрек, защото тя знаяла, че Васил Иванов Гинин, разкалугерения дякон, чието име гѫрмяло от уста в уста, е немирен човек, и че той ходи с хайдутите в Балкана. Скитанието на Панайота Хитов и Филип Тотю с момчетата през 1867 г. навлизането на

Хаджи Димитра през 1868 г., разните известия за комитети из Влашко — всичко това дѫржало будно вниманието на турската власт.

През юлия 1869 г. В. Левски, като разнасял прокламации из Тракия, отбивал се няколко пѫти в Карлово, да се види с майка, роднини и приятели.

Един ден Левски се тѫкмял да замине по работата си. Коня му бил в Сопот. Негов другар трябвало да го изведе в края на градеца, дето щял да го поеме Левски. Затова апостола излязѫл около Сопот по пѫтя кѫм Карлово и се спрял да чака довеждането на коня. В тая минута той сѫгледал, че по пѫтя идат няколко души. Левски не искал да ся среща с тях, та се отбил на страна и седнал гѫрбом кѫм пѫтниците, наметнат с дѫлга дреха. Един измежду последните, именно Иван Цочев, се затекѫл кѫм Левски, хванал дрехата с виковете: „дрѫжте крадеца! Тая дреха е моя". Цочев силно стиснал дрехата. Левски, да избегне всяка подѫлга разправа на пѫтя, пуснал дрехата, оставил я в рѫцете на Цочева, а той изчезнал из царевицата с пѫргавината на сѫрна[1]). Иван Цочев побѫрзал да занесе веднага дрехата на полицията и да я предаде на турците. В дрехата били намерени

---

[1]) Дрехата, горня и подшита с кожи, наистина била на Иван Цочев, който макар че бил чорбаджийски син, залагал я срещу пари да живее весело. Другарите на Цочева опипали дретата и я предали на Левски, понеже той се нуждаял от такава в пѫтуването си.

два восжчни печати, три пжтни билети, два паспорта и няколко прокламации. В единия пжтен билет фигурируло името *Васил Иванов*, вжв втория: Иван Фетваджиев, а в третия — *Кара-Мустафа* Полицията арестувала Фетфаджиева в Калофер и го закарала в Карлово; тя веднага се спуснала и обсадила кжщата на Гина Кунчева, дирила на всякжде, но нищо не открила. Майката на апостола била подбрана като укривателка на сина си и затворена в кжщата на свещеника (турския закон не позволява жени да се затварят в общия затвор). Левски избягал вжв Войнягово, сетне се завжрнал, потайвал се в скривалището на женския монастир, отдето подир няколко дни, той вжзседнал коня си и ведно с потерата заминал за Пловдив.

Този случай е описан художествено от Ив. Вазов, както следва (годината 1870 е погрешена у Вазова):

„От Пловдив нарочно бе изпратен Кжр-сердар, страшния полски вардач, Хаджи Исмаил ага с 35 конни войници, да разтжршува цялото Карлово и околните селища, но да доведе жив или донесе мжртав Левски. Всички пжтища, ханове и пжтеки бяха завардени. Ала след всички претжрсвания и затвори на невинни хора и многобройни насилия, Исмаил ага се отчая, че ще хване царския душманин, та си тржгна с празни ржце обратно за Пловдив. На сред пжтя потерата бе срещната от карловския тжрговец Грозев, който от Пловдив си отивал в Карлово. Исмаил ага се познавал с Грозева, спрял го, запушили по една цигара, раз-

менили няколко думи, пожелал му добжр пжт и отминал с конницата си.

На 50 крачки подир потерата Грозев срещнал някакжв си конник, бжлгарин, облечен с потури, с фес, джржащ чаджр над главата си. Грозев без да подозира нещо, спокойно отминал пжтника дори не го погледнал в очите. Но той чул глас:

— Бай Грозев, на добжр час! Грозев бил приятел и сжчувственик на Левски. Той се извжрнал, втренчил се в пжтника. Що да види? — Васил Левски! Тржпки го побиват по гжрба.

— А бе какво правиш? Бивали да се излагаш толкова? Ами че ей сега ще те арестуват.

— Не се безпокой; сега пжтя е най-чист. Никой нема да се усжмни в мене. Всеки мисли, че Левски се крие в миша дупка.

И Левски набжрзо разправи на Грозева, що е вжршила страшната потеря в Карлово.

— Щом потегли Исмаил ага с хората си и аз тржгнах с него, както виждаш. Ако пжтувах сам, всеки стражар по пжтя щеше да ме спира и разпитва. Сега сжм спокоен.

— Нима ще влезеш в Пловдив с потерата? запитал безпокойно Грозев.

— Непременно; дори ще се смеся с конницата. Сбогом, че дружината заминава, усмихнато рекал Левски, подал ржка и бутнал коня.

След няколко минути Грозев, като се изкачил на височинката, се обжрнал и видел, че при село Чукурлии турците отседнали и развеждали конете

си. Между тях и един бѫлгарин сѫс свит в рѫка чаджр развожда своя".

Поради хванатия пѫтен билет Ив. Фетваджиев бил закаран от Карлово в Пловдив и тикнат в затвора. Роднини и приятели на затворения с пари в рѫце хукнали по паши и властници да освободят Фетваджиева. Една сутрина рано повикали затворника на решетката да се покаже, защото някои приятели искали да го видят. Той станал от стаята и отишел на дѫрвената рашетчена врата. Гледа: пред вратата се мѫдри Левски и другаря му Иван Мархолев, дошли да надгледат затворения, да го утешат и успокоят. Те му дали симид и грозде, па си заминали. Левски бил облечен в хубави европейски дрехи, с чиста бяла яка — сѫщи тѫрговец от Куршумли хан[1]).

VIII. Сѫставяне на бѫлгарски Централен Революционен Комитет в Букурещ.

1869. — Среща на Каравелов и Левски в Букурещ. — Каравелов, след като бил освободен от Будапещенския затвор (4 януари), завѫрнал се в Бялград, но не му било вече вѫзможно да работи там, та се преместил в Букурещ през май (1869 г.). Тука той бил поканен от русофилите бѫлгари около „Добродетелната Дружина" за редактор на в. *Отечество*, в борбата му с в. „*Народност*", редак.

---

[1]) Н. Начев. Сборниче В. Левски, издадено в Карлово през 1903 г.

тиран от Касабов. Каравелов отначало приел поканата, сѫставил и програмата на вестника, ала като се запознал отблизо с мислите и плановете на тия бѫлгари, не се сѫгласил да работи с тях, защото те препоръчвали да се сѫгласува бѫлгарското народно дяло с политиката на Русия, а той клонял кѫм самостоятелна тактика и кѫм революция.

Каравелов заварил народното дяло в Ромѫния разстроено. От по-раншния „Сѫзаклет комитет" на Касабова имало само остатѫци. А през юлия в. „Народност" спрял да излиза и сѫс това комитета вече сѫвѫршенно загинал.

На Каравелова се наложило да замести Касабова, който се смятал за наследник на силния и влиятелния между войводите Раковски. Той трябвало да положи ново начало и нови похвати за борба. Теоретически добре подготвен, знаещ революциите и вѫзстанията у другите народи, Каравелов се заел много сериозно с новата си длѫжност. Той проучил основно плановете на Раковски, разкритикувал системата за изпращане хайдушки чети из Бѫлгария и намерил, че този начин за борба нема да докара добри сетнини. Войводите и четниците гинели без да достигнат някаква сѫществена полза. Нещо повече. Понеже турските потери измѫчвали немилостиво раята и опожарявали селата, през които четите се провирали, самото население почнало да се отнася враждебно кѫм четниците, а понякѫде невежи, страхливи и безхарактерни или туркофили или грѫкомани бѫлгари ги издавали на турците.

В началото на септември Левски пристигнал от Бѫлгария и донесѫл нерадостното известие, че народната подготовка е слаба. Пѫрвенците били погѫлнати от цѫрковния вѫпрос, еснафите още не били организирани, а селата спят. Прочее, какво трябвало да се прави? Каравелов погледнал широко на работата и решил да преустрои сѫвѫршенно освободителното дяло, както по близките му цели, така и по тактика. След дѫлги преговори и мѫки Каравелов напечетал на 5 ноемврий пѫрвия брой на своя вестник „*Свобода*". Това ободрило младежите. Програмата на новия водач била изложена. Кѫм Каравелова се присѫединили Д. Ценович, Кирияк Цанков, Кѫршовски и други бѫлгарски младежи, прокудени от турците из Бѫлгария.

Каравелов сѫставил обширен план за подготовка на целия бѫлгарски народ, който пѫрво трябва да сѫзнае, че свободата е благо, и второ да усвои начина и средствата, с които ще се поведе успешно борбата. Сѫвещанията и обсѫжданията траяли дѫлго. Най-сетне през декемврия (1869 г.) Каравелов, Левски и другарите им сѫставили **Бѫлгарски централен революционен комитет.** Главните задачи на комитета били начертани и приети. Новите дейци усвояват убеждението, че *бѫлгарите не трябва да чакат от чужбина, а сами трябва да извоюват свободата си,* защото който им помогне, ще стори това в ущѫрб на националните интереси на целокупния бѫлгарски народ. В комитета бил избран и Панайот Хитов. Каравелов го поканил да дойде

в Букурещ и си заеме мястото, но честолюбивия войвода отказвал.

Пѫрвата задача на Комитета била да основе вѫв всички бѫлгарски земи местни или частни революционни комитети, които си поставят за цел:

1) Да посветят в освободителното дяло всички младежи, способни да носят оръжие.

2) Да свѫржат комитетите в една мощна организация, чиито работници ще бѫдат подготвени телом и духом за великата борба.

3) Да сѫберат средства за оръжие, което трябва да се достави от странство.

Каравелов станал председател на Б. Ц. Р. Комитет в Букурещ, отдето започнал да ръководи дялото вѫв всичките му разклонения с тайни наставления, а общи насѫрдчения и вѫдушевления той давал чрез вестник „Свобода“.

Изпѫлнителния дял се вѫзложил на опитния в пѫтуването из Турция беззаветно предания, безкористен и неуморим родолюбец Васил Левски, който като участник в Хитовата чета, па и от двете си обиколки из Бѫлгария се убедил, че народа се нуждае от обширна организация и сериозна подготовка.

Характеристика на Левски и Каравелов— И тѫй, подир Раковски двата главни стѫлба на бѫлгарското освободително дяло стават Каравелов и Кевски. Каравелов бил човек на ума, на науката, на перото, на идеите, на високите схващания, а Лезски на практическите работи, на опита, личния

труд свжрзан с безброй опасности, и на успеха. Тия двамата дейци, са вржстници по години, сродни по беззаведното си родолюбие, сжседи по месторождение (Карлово и Копривщица), близки по отхрана и омраза кжм тиранията, в каквато форма и да се явява тя. Но те се различавали по много неща. Каравелов бил сприхав, нервен, обиждал, мжмрел, често се отчайвал, бил безогледен критикар, дори злоязичен хулник, когато Левски бил постоянен, тих умерен, мил, духовит сжбеседник, омайващ певец, безстрашен пжтник, който можел да изненада всекиго с внезапната си поява, и да разпржсне сжмненията на песимиста. Те се различавали още и по това, че Каравелов клонял и твжрдо вярвал в Югославия, в сржбско-бжлгарското побратимство, когато Левски, след Зайчерския затвор, вече бил разочарован и вярвал в успеха на една *бжлгарска демократическа република.*

IX. Пжрва комитетска обиквлка на Левски.

Пжрвия успех. — Щом се основал Б. Ц. Р. Комитет, лекоходния, сжобщителния Левски се разтичал до Плоещ, Турно-Магурели, Гюргево, Браила, та от приятели и познати сглобил частни революционни комитети, които подчинил на Централния. Безподобен агитатор, разпален патриот, безкористен мжж, искрена и жизнерадостна душа, ето силата на Левски. За това той имал успех. От послушник на светогорския изповедник Хаджи Василя, от дякона-служител и певец в цжрквата, за какжвто го

готвел вуйка му, от просител на милостиня по селата, се родил нов човек — апостол, с ново призвание — организатор. Не напраздно той бил сжблякжл расото и се отказал от своите лични интереси. Сега твжрдо и сериозно поел кржста на велик будител за спасението не на своята душа, а да даде светжл лжч и свобода на цял народ. Той постжпил в друга цжрква, широка, необятна, препжлнена с милиони погрознели мжченици; прошарена с долини, полета и равнини; и запял друга песен — песен не за молитва, за смирение и тжрпение, а песен на сжбуждане, самосжзнание, бодрост и освобождение. Трябвало да се организира един *земледелчески* и *пастирски* народа за обща борба. Това било колосална и мжчна работа, не по силите на обикновен човек. Дялото зависело от майстора си. И апостола проявил качества, каквито може да има само един благороден гений на революцията. Дотогава Бжлгария говорела чрез устата на вжншни дейци (емигранти). Сега тя трябвало да заговори от вжтре, с истинския и мощния глас на народа си. Неволни беглеци, прокудени синове в чужбина имало много, ала трябвало да се подигне сжзнанието и гласа на народа отвжтре, защото само в народните недра се сждржа силата, необходима за общо действие.

Пжрвия революционен комитет в Бжлгария. — В края на 1869 г. Левски свил в дисагите излезлите няколко броя от в. „Свобода“ и други потребни книжа, минал през Турно Магурели и се озовал в Плевен, дето се срещтал с Анастаса поп

Христов. Придружен от него, Левски стига в Ловеч, слиза в кжщата на стария приятел Поп Лукана. Свикало се в кжщата на Ивана Драсаов сжбрание, на което Левски обяснил, че в Букурещ се образувал формално Централен Рев. Комитет и че по негово решение трябва да се основат в самата Бжлгария комитети, които да подготвят системно и бе́зспирно народа за вжзстание. Идеята се вжзприела, ала все пак недоверчивите ловченци изпратили двама души (Иван Драсков и Марин поп Луканов) да прескочат до Турно-Магурели и да се научат на здраво, как стои работата.

1870 г. — След 15 дни (началото на 1870 г.) пратениците се завжрнали. Свикали ново сжбрание и тогава вече образуват *пжрвия местен революционен комитет в Бжлгария*. Според това и Ловеч станал *центжр на вжтрешната организация*.

След няколко дни Левски, придружен от Сава Младенов от Червен Бряг, посветен в дялото, свидетел за образуването на ловченския комитет, заминава за Тетевен, дето основава втория местен революционен комитет. Левски обиколил още Гложене. Тук го посреща неговия другар от Бялград Васил Ионков, който му става най-верен придружник и телопазач. От Гложене Левски обиколил Абланица, Видраре, Етрополе и Вратца. Основал комитети и сжбрал пари за оржжие. Като се завжрнал в Ловеч, комитета се сжбрал, та Левски този пжт можал пред повече хора обширно да изложи своите вжзгледи и планове за борбата, за *братството между*

народите и за бждещето управление на свободна Бжлгария. Тези идеи и вжзгледи са изложени в едно негово писмо, и ние по-нататжк ще ги сжобщим на читателите.

От Ловеч Левски заминал за Тжрновския окржг. Ґука той, било сжс сждействието на отца Матея Преображенски, било с онова на Христо Иванов книговезеца, обиколил всички градове и по-големите села. Навсякжде се мжчил да свиква младежите, с които по-рано приказвал по народ. ното дяло, и ги подканял да образуват комитети. Христо Иванов образувал комитет в Тжрново по рано и посрещнал Левски, та двамата обиколили Горне-Ореховица, Лясковец, Поликраище; Левски обиколил отново Елена, Трявна, Дряново, Севлиево, Габрово, Шипка. А оттам Стара-Загора, Чирпан, Пловдив, Т.-Пазарджик, София, Кюстендил, Дупница, Самоков, Карлово, Сопот. На всякжде, с малки изключения апостола образувал от посветените в дялото хора местни революционни комитети, макар с твжрде малжк брой членове.

През февруари 1870 г., както е известно, се издал султански ферман, с който се учреждавала *бжлгарската екзархия.* Тази народна сполука подигнала доста високо патриотическия дух на бжлгарите. Чорбаджиите, стареите, духовенството из Бжлгария ликували за победата над фенерската патриаршия. Това повдигнато настроение доста улеснявало задачата и на Левски, който можал да използува младежите и за друга победа още по-

важна, още по-голяма, каквато е добиването на политическата свобода, като доказвал, че без такава свобода. цжрковната свобода е нищо, защото народа можал да има своя цжрква, но сѐ пак ще робува на турчина, ще тжрпи унижение, ще яде бой, ще дава своето благо на агарянина и ще носи бремето на товарно животно без права и без лично достоинство.

Левски при чорбаджиите. — Присжтствието на Левски почти вжв всички места, през които бил минавал и по-рано, правило името му популярно. Момците се стичали да видят чудния апостол и да чуят от устата му насжрдчение за добиване на златната свобода. Освен с идеите си, апостола печелил симпатии с чудното пение на народни юнашки песни. Левски ставал от месец на месец все по-смел. Той почнал да посещава под формата уж на тжрговец и ония чорбаджии и пжрвенци, които не вярвали в освобождението на народа, били приятели с турските големци и с гняв отхвжрляли всяка мисжл за бунт. Левски без боязжн се явявал при тях, в дома или магазина, приказвал уж по тжрговия, токо обржщал думата за народни работи и най-сетне откривал, по каква работа ходи. Чорбаджиите замржзвали на местото си от страх и уплаха, но Левски скоро ги ободрявал с умните си разкази. Не всички чорбаджии били родолюбци; ала нито един не хванал Левски за пеша да го предаде на турците. Левски им обяснявал, че от тях не иска да тржгнат с пушка на рамо, та това

не е и тяхна работа. Има юнаци за пушката и сабята. Те обаче, като бѫлгари, са длѫжни да не пречат, но да помагат с пари. Повечето от чорбаджиите не отказвали, давали по някоя и друга лира, но казвали на апостола, че тази работа е мѫчна, опасна, невѫзможна и че повече той да не се явява при тях, защото турците ще ги угадят и ще ги избесят.

Това поведение на чорбаджиите е твѫрде обяснимо. Те били представители на народа пред турската власт и порѫчители за мира и тишината в своите общини. Откак В. Порта реформирала администрацията и правосѫдието, много чорбаджии получили високи длѫжности: помощници на управителите и околийските началници, членове в окрѫжните, околийските и градските сѫвети, членове в сѫдилищата и т. н. Естествено, това им положение било твѫрде изгодно: сѫбирали се с властниците турци, приказвали, приятелили се, ползували се с чест, почет, уважение и улеснения да печелят пари, а някои безнаказано да обират своите сѫнародниците раята.

В мозѫка на такива хора мисѫл за бунт, за война, за свобода на раята твѫрде мѫчно прониквала. Но и когато поневоля бивали принудени да слушат подобни неприятни мисли, те, пренебрегвайки силите на младите, не вярвали в сполука. — „Момчешка работа“, „детинска работа“,—думали те,

и махвали ржка[1]). По тая причина чорбаджиите винаги стояли на страна, а някои от простота и прекален страх, хокали Левски и младите с най-непристойни думи, че размирявали раята и предизвикали турското отмжщение.

Левски при Найден Геров в Пловдив. — В обиколката си Левски често се отбивал в Пловдив и на два пжти посещавал *Найден Геров* в качеството му на руски консул. Апостола не се поколебал да изложи пред руския представител своя план и своите схващания относно вжзстанието, което трябва да се подготви и развие в Бжлгария за добиване на политическа свобода. Знаем, че мнението на Букурещкия Револ. Комитет е било: бжлгарите да се надяват на своите сили, а не на чуждите джржави. Сметката на Раковски, какво бжлгарското население е много повече от турското и че ако то се дигне изцяло, турската военна и административна власт не ще могат да се уджржат, се зимала от Левски за силен довод, че дялото ще сполучи. Найден Геров, макар руски чиновник, но бжлгарин от Копривщица, не е могжл да бжде против освобождението на Бжлгария, ала той обржщал внимание на това, че наистина бжлгарския народ е по-многоброен от турския, но той

---

[1]) Чорбаджийските синове често бивали последователе на Левски. Те искали от бащите си пари уж за народното дяло, но и често прахосвали суми за веселби, а това не се харесвало за скжперниците бащи.

е пропит с робски страх, непросветен е, лишен е от нуждното сѫзнание и е сѫвѫршено без орѫжие. Да се не гледа, че вѫзстанието на сѫрбите сполучило. Там (в Сѫрбия) немало гѫрци и гѫсто турско население, земята е повечето планинска, без пѫтища и проходи, та била годна за партизанска война, а вѫв време на вѫзстанието сѫрбите действували с дѫржавните пушки, които белградския паша раздал на народа за защита от кѫрджалии, еничери и даалии. И най-сетне пак без Русия сѫрбите не могли да принудят В. Порта да признае тяхната автономия, И Гѫрция не можала без Русия да се освободи, макар вѫзстанието да траяло 8 години. „Русия сега не е готова да ни помогне. За това не правете шум. Пиши на приятелите си из Бѫлгария и вѫв Влашко да мируват, защото башибозуците са готови да опустошат страната. Нека Бѫлгария заякне сѫс своя самостоятелна цѫрква, с училища и книги, па по-сетне дó-ще ред и за политическа свобода“.

Тези сѫвети не спрели Левски от апостолската му проповед, защото идеите му за свобода били много по-силни, отколкото страха и посочваните опасности. При все това те имали вѫрху апостола предпазително влияние да не бѫрза с неподготвения народ, защото могат да се докарат непоправими нещастия.

Левски в Цариград. — В средата на XIX столетие Цариград вече станал важен центѫр на бѫлгарщината в Турско. Тука се преселвали от всички

краища на бѫлгарските земи тѫрговци, градинари, занаятчии, предприемачи около войската и правителствените учреждения, учители, вестникари, духовници. Колонията била силна, осланяйки се на еснафите, които в султанската столица се ползували с известни привилегии, като необходими на дѫржавата органи. Местността *Бал-Капан-хан* гѫмжала от бѫлгари. Повечето живеели в ханищата като особена община. В средата на тия бѫлгари работили Неофит Бозвели и Иларион Макариополски, като духовници, за извоюване цѫрковна свобода. В сѫщата среда започнал политическата си дейност Раковски. Цѫрковната борба, като по-безопасна, се развивала и разширявала все повече и повече, когато политическите копнежи на по-младите и по-буйните бѫлгари бивали задушавани още в самия си зародиш, като непозволени и немислими. Цѫрковните борци се организирали явно: имали си комисии и настоятелства, сдобили се сѫс своя цѫрква и свое училище, принудили Портата да признае бѫлгарската народност за отделна от грѫцката, извоювали правото да издават вестници и списания, да имат печатници и т, н. И най-насетне, както казахме, сполучили да изтрѫгнат от султана ферман за бѫлгарска екзархия, сир. за самостоятелна бѫлгарска цѫрква. Под знамето на тая цѫрква се очертали в ново време *границите на бѫлгарското племе* в Мизия, Тракия и Македония. Тѫй се родила идеята в ново време за целокупен бѫлгарски народ.

Това било едното течение на бѫлгарското вѫзраждане.

Другото, чисто политическо течение, не можало да вирее в Цариград, пред носа на турското правителство; затова било пренесено в чужбина. Ала и в Цариград, макар и при най-неблагоприятни условия, мисѫлта за политическа свобода, особено след освобождението на Гѫрция, се промѫквала в по-буйните младежи. В едно или друго време, по-голяма или по-малка група бѫлгари не преставала да се вѫдушевлява от политически идеали. Още от времето на Раковски в Цариград младите бѫлгари се сѫбирали скришно на разговори, за политически новини; чели задграничните революционни вестници, излизали на разходка по околностите и пеели хайдушки и бунтовни песни, сѫчинени от Раковски и Добри Чинтулов. Това бунтовно настроение особено прониквало и царело между бѫлгарите ученици вѫв френските лицеи, в медицинската школа, между младите тѫрговци, учители, писатели и други среди от по-младите издѫнки на бѫлгарската колония.

По примера на гѫрците и някои бѫлгарски младежи образували „приятелска дружина“, която подддѫржала и се унисала в политически копнежи, а новините от чужди (френски, английски, американски) и бѫлгарски задгранични вестници се поглѫщали с вѫзхищение. Кѫм 1860 година приятелската дружина била сѫставена от 8 души (Костаки Славчович от Одрин, Стефан Илич от Т.-Пазарджик,

Иван Найденов от Казанлжк, Иосиф Дайнелов от Русе, Иванчо Х. Петров от Котел, Стоил Попов и Стоян Буйнов от Калофер и Стефан Гидиков от Сливен. Кжм тях по-кжсно се присжединил Д-р Хр. Стамболски от Казанлжк. Дружината била известна на Илариона Макариополски, Г. Кржстевич и Петко Р. Славейков. От тия бжлгари сетне Стоил Попов бил се преместил в Русе, дето Мидхат паша, валията на Дунавския вилает, го назначил за редактор на в. „Дунав", издаван на турски и на бжлгарски език.

В качество на тжрговец Левски се явява с препоржчано писмо до Стефана Илича в Цариград[1]). Илич го приема и веднага му намира безопасно място, па свиква приятелската дружина. Д-р Стамболски ето как описва посещението на дякона Левски: „Стефан Илич вжведе в кантората си един никому непознат млад момжк, среден ржст, синйок, с оскждни тжнки руси мустаки, с рядка малка брада. Илич препоржча гостенина с думите „Васил Левски" и веднага накратко разказа подвизите на апостола, като добави, че сам той ще каже няколко думи и ще излезе, защото бжрза, — чака го другар някжде.

Левски зел думата и рекжл: господа, надявам се да сте посветени вжв всичките подробности на предприетото от нас свято дело. Научих се, че от години вие сжчувствувате на всички, които работят за освобождението на Бжлгария, имате дори и

---

[1]) Духовна култура, Соф. 1920, гсд. I кн. 3 и 4.

оцелели живи страдалци, като Стоян Буйнов сега в Анадол и Стоил Попов сега в Русе. Като видяхме, какво с чети няма да се свжрши работата, сжстави се централен революционен комитет от патриоти бжлгари, емигранти в Букурещ. Той натовари мене да сдуша известни бжлгари, за да образуват местни революционни комитети в разни центрове из Бжлгария. Дошел сжм да поканя и вас да сжставите тука един комитет, на който сждействието ще бжде много ценно за сполука на делото ни". След това Левски добавил, че на Цариградския комитет по-нататжк ще бжде вжзложена много важна работа... Сжбранието изслушало апостола и уж изказало готовност да образува комитет. Левски бжрзал, пратил на Илича да раздаде няколко броя от „Свобода", поржчал всичко да се пази в най-строга тайна и побжрзал да замине. Сжбраните, след излизането на Левски, почнали да размишляват вжрху направеното предложение, мждрували, кроили, решавали и най-сетне намерили, че работата е опасна, та се разотишли без да образуват комитет.

От Цариград Левски заминал за Одрин, Свиленград, Хасково, Пловдив, Карлово, Ловеч, Плевен, Никопол. В последния град получил вестници и други книжа, та се вжрнал пак в Ловеч Обиколил Сливен и кжм септември се завжрнал вжв Влашко.

Работата на Левски през лятото 1870 год. се оценявала от приятелите му в Турно-Магурели като

сериозна и твжрда. Турно-Магурелския тжрговец Данаил Попов, който знаял всичко, щото става по делото, писал на Панайот Хитова в Бялград следнето: „Димитжр Общи ми каза тук, че вие сте разпитвали сржбското правителство, каква политика то ще джржи срещу нас и дали ще ни улесни за пренасяне и преминуване през джржавата му без препятствие. Ето какво има да ти кажем ние от тук, и то не от наша страна, а от страната на отсрещните ни общи дейци; знайте, че нашенците отсреща са захванали работата да я вжршат *сериозно, коренно*, т. е. започнали са да организуват и да сключват народа вжрху общата ни работа; работят, до колкото познавам, защото тука, вжв Влашко, никой друг не я познава, освен аз, защото никому вече не откриват нищо, каквото там работят, освен на мене в Турно. Нашите отсреща не дават да се говори с никакво правителство, докато добре не се организуват... А пжк вие, ако сте с чисто народно чувство, трябва за общо добро да се сжобразите с техните наредби..“

X. Устройство на комитетското дяло в Бжлгария.

1871.—Нужда от вжтрешна централна управа. — Апостолската дейност на Левски през 1870 г. му подказала, че народното дяло не ще успява както той си кроял, при далечна управа и при това нестегнат централен комитет в Букурещ. И наистина някои от букурещките членове на комитета през цялата година обичали да правят повече политика

с чуждите држави, отколкото да проявят някаква организационна дейност. Освен частните комитети, които още Левски основал из Влашко и подчинил на Ц. Комитет, друго нищо не било направено в останалите градове. Някои членове на Комитета били залисани сжс свои работи, па се появили разногласия между тях: едни мразели хората, които држали сжс Сжрбия, други — онези, които држали с Русия, трети — които држали с Влашко и т. н. Разделени на разни мнения и партии, те не могли да сжбират средства за оржжие и другите нужди на народното дяло. Едничжк Каравелов издавал „Свобода", бичувал народните врагове и вжзбуждал духовете. Това незадоволявало Левски и неговите другари, които работили в Бжлгария, та те били принудени да си наредят вжтре в Бжлгария свой Централен Революционен Комитет, в чиито ржце трябвало да се сжсредоточи вжтрешна работа по освободителното дяло. С тази постжпка вжтрешните не целели да убият Букурещкия Комитет, но се стремели да направят революционния механизжм по-дееспособен.

Ангел Кжнчев при Левски. — През 1870 г. се завжрнал Ангел Кжнчев от Чехия (гр. Табор), дето свжршил земледелческото училище. Той стигнал в Русе и там бил условен за учител в образцовия чифлик. Ала скоро, увлечен от патриотически пориви, напуснал учителската служба и заминал в Букурещ при Каравелова. Оттам Кжнчев се вржща в Бжлгария и отива в Ловеч, дето се срещ-

нал с Левски и изказал готовност да работи за организиране на комитетското дяло в Бѫлгария. Това и станало в края на 1870 г. Кѫнчев бил приет от Левски за *помощник*, като военен сѫветник, понеже бил свѫршил в Бялград легиона с чин запасен офицер. Тѫй двамата мѫже се заемат сериозно за работа. Левски имал опитността, смелостта и тѫнкото познанство душата на турската полиция. Ангел Кѫнчев донесѫл от Чехия по-големи теоретически познания по историята на националните движения в Европа. Той засилил и мисѫлта да се сѫздаде ясност и стегнатост в организацията. За това трябвало да се сѫздадат наредби с означение длѫжността на всеки работник. До туй време Левски се рѫководел от „Закона за горските чети“ на Раковски, но тоя закон не бил пѫлен.

И тѫй, двамата дейци поискали да се преустрои комитетското дяло в Бѫлгария. Това те извѫршили в края на 1870 г.

Вѫтрешен Ц. Р. Комитет. — Новата 1871 г. се започва с нова наредба. Нареден бил Централен Революционен Комитет вѫтре в Бѫлгария. Рѫководните му хора сѫставили „Привременно правителство [1]). Седалището на правителството не било определено; то се намирало там, дето били Левски и Кѫнчев. При все това града *Ловеч* бил тайна, но постоянна столица на членовете от При-

---

[1]) Левски, Кѫнчев, Ив. Драсов, Марин поп Луканов, Д. Пѫшков, поп Крѫстю.

временното Правителство. В града стояли Ив. Драсов, поп Кржстю и Марин Луканов, които разправяли делата в отсжтствието на Левски.

На Ц. Р. Комитет и Привременното правителство били подчинени местните комитети в Бжлгария.

Сжставен бил *проектоустав* за цялата организация и програма за работа. Поржчан бил чрез Д. Попова вжв Влашко печат, който по изричното желание на Левски трябвало да бжде валчест, в средата с левче, из устата на което излизат думите: „смжрт или република", около левчето надпис „Привременно правителство". Заедно с печата били заржчани да се напечатат в Каравеловата печатница разписки (квитанции) за даване срещу сумите, които апостолите получават от народа. Това целело уреждането на правилно сметководство, защото Левски знаял недоверието на бжлгарите кжм ония, които сжбират общи пари, па и сам настоявал да се джржи точна сметка, за да се види, че нито една народна пара не се губи за празни работи. Заедно с това се уредила правилна тайна комитетска поща, *лозинка и парола*[1]).

---

[1]) Всяка тайна организация има два главни условни белези, по които членовете ѝ се познават и се споразумяват, без другите да разбират това. Те са: лозинка (шифжр) и парола.

Всички членове, посветени в тайната на организацията, се именуват с думата „наши", а останалите „чужди".

Лозинката е дебела мукавяна хартия, джлга около 15 сант. и широка 10 см., прорязана в десет реда се малки

За заблуда на турската полиция и предпазване лицата, до които се изпращат тайните писма, апостолите и сѫмишлениците влагали писмата в два плика: вѫрху горния плик надписвали адреса на

правилни четверожгжлничета. В пѫрвото четвѫрожгжлниче стои буквата Б, в средното — Р, а в най-крайното — К., сир. Б. Р. К. (Бѫлгарски Революционен Комитет). Тия три букви сѫставят ключ на писмото.

Писмописеца слага лозинката вѫрху хартия, на която желае да напише писмото, поставя Б. в началото, Р. в средата и К. в края. След това написва в квадратчетата онова, което иска да сѫобщи някому. Подир снема картона и допѫлва празните места с такива срички, че да се добие сѫдѫржанието на тѫрговско или домашно писмо.

Получителя на писмото изважда лозинката, с каквато той е снабден от по-рано, полага я вѫрху писмото така, че буквите Б. Р. К. да паднат на местото си и прочита онова, което трябва да знае.

Паролата е онази условна дума или оня условен знак, по който дейците от едно тайно сдружение се познават, или постовете вѫв време на война разпознават „нашите“ от „чуждите“. Паролата на Левски била две букви: Д. и Р. Когато той искал да изпита някое лице, дали то е посветено в народното дяло, дали е „наш“, изричал: Добро, Рѫци (Д. Р. изговарени по старобѫлгарски). Лицето, ако знае работата, казва: „Да живее Републиката“ (Д. Р.). Левски усмихнато отговаря; „да живее“ — и двамата си подават братска рѫка, като сѫтрудници и другари за едно и сѫщо свято дяло.

някой турчин или чорбаджия, а вжрху втория плик се написало истинското име на лицето, до което се адресирало писмото. Ала и това не било винаги безопасно, та плика се надписал на турски адрес и писача на писмото се подписвал с турско име, обаче пощенеца знаял, кому да отнесе писмото[2]). Имената на градовете били сжщо преименувани с имена на турци. Тайна табличка била изпратена навсякщде до комитетите, та народните работници да знаят, кое турско име какво означава.

„Хвжркати листове" за сжбиране на пари. — Левски в пжтуването си сжбирал доброволци помощи за народното дяло, ала това давало слаби суми, а трябвало да се купи много и скжпо оржжие (револвери, пушки, ножове и т. н.). Предвидливия апостол смятал, че освен оржжието, нему трябват офицери и подофицери, които да командуват вжзстаналия народ. Той и другарите му вярвали, че за няколко години, като работят „умно", ще могат да подготвят 100,000 души бойци (юнаци).

Друга пирола била следнята: някой желае да узнае, дали сжбеседника му е от „нашите". Зима молив или друга писалка и уж случайно или нашега написва буквите: А. Т. Б. Т. К. Ако сжбеседника е наш, той веднага се сеща и казва: „аз и ти сме от бжлгарския таен комитет".

[2]) Левски се подписвал в писмата си: „Аслан Дервишолу — Кжрджалж", или Драгню, или Драгомерчо Иванов, или Тропчу; Данаила Попова в Турно-Магурели кржстили „Азис Рашидоглу".

За тяхното командуване имало нужда от подготвени хора. Изпѫрво мислил да избере и изпрати около 150—200 сѫбудени и храбри момчета в Сѫрбия да свѫршат военен курс, но не като оня през 1867 — 1868 г., а сѫвсем друг, с особена програма и с оглед кѫм самостойно действуване на Бѫлгария. Сетне обаче изоставил тази мисѫл. Той имал от легионерството си в Бялград през 1867 г. една военна книга на сръбски език, давал я на няколко младежи да четат, но те не разбирали нищо, затова я пратил на Данаила Попова в Турно-Магурели да я предаде на Каравелова или на полковник Кишелски (бѫлгарин), за да я преведе. Левски смятал да я раздаде на по-развитите юнаци за подготовка вѫв военното изкуство.

Ала както за отпечатването на книгата, така за орѫжие, барут и други материали се изисквали грамадни средства, а организацията нямала такива.

Нуждата принудила *Привременото правителство*, както и лично Левски, да отправят печатни покани, наречени „хвѫркати листове“, до хора заможни, до чорбаджии, да внесат своята помощ за народното дяло[1]).

В тия покани за помощ се говори.

„Всеки вѫобще бѫлгарин иска днес своето добро и желае да се освободи от агарянското робство, следователно и вие, ако сте само бѫлгарин и честен човек, и ако желаете доброто на отече-

---

[1]) „Архив“ стр. 241—247. Там стр. 18.

ството си, трябва да се предадете с всичкото си сърдце и душа и на народното дяло, и да покажете, че сте достоен син на България и свободолюбив човек. Повтаряме, ако сте вие родолюбец, християнин и мъж, то трябва да изпълните долуказаните наши и на всички българи желания; ако ли не, то честните и родолюбиви българи ще ви прокълнат и твърде скоро ще да ви изпроводят при . . . Сещайте се. Предателите, чорбаджиите, изедниците и турските подлизурки ще да висят на едно дърво с нашите врагове, — страшно ще бъде народното отмъщение. Който днес не желае да бъде *свободен*, той не е българин и не е човек. Ние ви каним по скоро да кажете, що искате: „*черно робство* или *златна свобода* . . . с *нази*, или против *нази* . . .“

Към това Левски добавя в „хвъркатите листове“, които той изпратил до познати нему чорбаджии и търговци в Карлово и другаде следните разсъждения (цитуваме свободно).

„Откак природата е създала човека, чак до гроба, той има едничка грижа и благословение от Бога да бъде господар с всичките си права, от когото (Бога) му се налага и първата длъжност да мисли за народа си, да го изводя към дадения път, ако той е налегнат от други, каквото сме ние българите най-тежко и най-гнуснаво налегнати от проклетия агарянец.

„На кого ли капят тия кървави сиротски сълзи, дето се леят всеки ден пред Бога, да ги избави от мръсните ръце, които им грабят всеки ден хляба

от устата? Не се ли турчат всеки ден ваши деца, не се ли безчестят девойки! Тия невинни не са ли наши братя и сестри? Вие чорбаджиите не сте ли причината да стои това безаконо и проклето зрелище на нас! Кому ли другиму има да се надяваме? Кой ли не иска да ни грабне, и да му робуваме во веки! Дали кржвните сжлзи (на потурчените) се не леят на нашите глави пред Бога, ако ние, техните братя и бащи, не скочим да пролеем капка кржв, да избавим майките си, жените си, джщерите си и децата си? Паметници щат ни дигна, историята ще ни отбележи, всички цжркви в Бжлгарско щат ни поменуват и то докато трае името бжлгарин, защото ние сме скжсали веригите на Бжлгария, извадили сме народа от ада и сме го вжвели в рая!

„Като се освободи Бжлгария, *всички народи в нея ще заживеят равноправно* под едни и сжщи свети закони, както е дадено от Бога на човека да живее: еднакви ще бждат и бжлгарина, и турчина, и евреина, и арменеца . . . *Ние не гоним турския народ*, а султана и неговото правителство. В свободна Бжлгария не ще има цар, а народно управление — света и чиста република. И всекиму неговото: да си служи по вярата, а по закона ще се сждят както бжлгарина, така и турчина и пр.“

„Но чорбаджиите спират живота на всичкия народ. Забележено е от памтивека, какво такова нещо да се извжрши (освобождението) се изискват две неща: ржцете на младите и парите на чорбад-

жиите (богатите). Така е било с всички народи, така ще направим и ние.

„От чорбаджиите зависи много. Най-пжрво запазете тайна. Ще бждете отговорни пред народа и пред Бога. Близу е времето. Трябва да работим зарад народа си и всичко да жертвуваме за него. Сега ние ви казваме истината: *Привременното правителство* иска от вас средства за народното дяло. Наши доверени хора ще ви обиколят, ще ви подадат покани, всеки да приготви според сжстоянието си. Парите ще дадете, щом се поискат; разписка (квитанция) ще получите. Всичко ще се употреби само за народа под отговорността на привременното правителство.

„Покажете се родолюбци, добродетелни! Лирите да не ви бждат по-мили от *златната свобода*, за която името ви вечно ще се бележи. Покажете ли се жестокосжрдци и кржвопийци, тогава не очаквайте друго, освен смжрт . . .“

Уставопроект. — Апостолите и привременото правителство очаквали резултат от поканите си за пари. Но техните хора (бирници) не тржгвали веднага да сжбират такива, защото печата и квитанциите още не били пристигнали от Влашко. А Левски искал всичко да бжде изправно, да не се сжздава сжмнение за злоупотреба у никого. Докле обаче донесат печата и квитанциите, привременото правителство изработило проект за устав на революционната организация. Ние го привеждаме из-

цяло, защото в него се отразява сложния механизм на комитетското дяло и защото е много характерен за идеите на Ц. Р. Комитет в Бѫлгария, предимно на рѫководителя му дякона Левски.

Уставопроект.

„**За сѫбранията вѫобще.** — Всичките членове на комитета в сѫбранията сѫ равноправни. Сѫбранията ще стават редовно и в неделята два пѫти, в нужда и по-често. Решенията на сѫбранията ще стават по вишегласието, което председателя подир нуждните разисквания обявява. Решенията ще носят комитетския печат, без него, не са припознати.

Писма до Ц. К., както и от него до вѫнкашните частни комитети, ще се приемат и изпроваждат само чрез едно лице, което Ц. К. ще назначи. Никой от частните комитети нема да знае, де е Ц. К. и кои лица го сѫставят.

I. **Устройство.** — За да може комитета полесно да нареди работите и приготви революцията, сѫставя в градрщата с околните им села частни Б. Р. К.

За да може по-добре да нагледва работите на ц. р. к. и да извѫршва наказанията на престѫпиците на закона нареди **тайна полиция**.

А за да могат да бѫдат и сѫобщенията между него и частните комитети по-сигурни, нареди революционерна **тайна поща.**

II. **Пари.** — С пари ще се снабдява Ц. Б. Р. К. сам или чрез частните комитети по начин, когото

той сѫс сѫгласието на Ч. К. за най-добре намери.

III. Хора. — С хора, било за войводи, пощари, полицейни, или пѫк за действующи на пѫрви позив войници, ще се снабдява Ц. Р. К. или направо или чрез другите Ч. Комитети по наредбата, която той ще им даде.

IV. Оржжие и други бойни потреби. — С оржжие ще се снабдява Ц. Р. Б. К. сам, като проводи по-напред хора учени, които разумяват от оржжие да го прегледат.

Частните Р. Комитети. — Сякой град с околните си села сѫставя Частен Б. Р. К., който се управлява тѫй сѫщо, както и централния.

Сякой частен комитет се допитва и отправя писмата си до Ц. К., от когото и направо зависи.

Сички писма и решенията от Ч. Р. Комитет до Централния ще се управляват пѫк чрез едно тайно лице, което Ч. Комитет ще си назначи.

Както членовете на Ц. К. не са никому известни, тѫй сѫщо и членовете на Ч. К. са тайни.

Само по едно лице от ч. комитети е известно на Ц. Комитет, за в случай ако лицето, назначено от Ч. Комитет, чрез което стават сношенията на комитетите, падне в неприятелски рѫце.

Длжжността на Ч. Б. Р. К. — Частните Б. Р. Комитети са длжжни да сѫобщават на Ц. Комитет:

1) От колко села сѫстои околността им.

2) В кое село колко хора има, от каква са народност и по колко от всяка народност.

3) Колко има бѫлгарски юнаци, способни да носят оръжие, и колко са готови за пѫрви позив.

4) Колко оръжие имат и какво е.

5) Дали имат в околността си способни хора за Войводи и де се намират.

6) Колко може да се сбере в нуждно време жито, овес, ечмик, сено, слама и други потреби да храна на животните.

7) Колко може да има волове, крави, коне, овци и др.

8) Колко яхѫра и по колко животни и други подобни, които ще им се назначат от Ц. Комитет.

Тайна полиция. — Тайната полиция зависи и е под заповедта само на Ц. Комитет.

НАРЕДА

на работниците за освобождението на бѫлгарския народ.

Подбуда и цел. — *Подбуда:* Тиранството, безчовещината и самата дѫржавна система на турското правителство на Балканския полуостров; *цел:* сѫс една обща *революция* да се направи *коренно* преобразование на сегашната дѫржавна *деспотско-тиранска* система и да се замени с *демократска република* (народно управление) на сѫщото това място, което са нашите предеди сѫс силата на оръжието и сѫс своята свята кръв откупили, в което днес безчовечно беснеят турски кесаджиии и еничери и в което владее *правото на силата;* да се подигне

храм на *истината* и *правата свобода*, и турския чорбаджилжк да даде място на *сжгласието, братството и сжвжршенното равенство* между всичките народности; бжлгари, турци, евреи и пр. щат бждат равноправни вжв всяко отношение, било вжв вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било, всички щат спадат под един общ *закон*, който по вишегласието на всичките народности ще се избере.

За извжршването на такава революция, нужни са: 1) уреждане, 2) пари, 3) хора, 4) оржжие и други бойни потреби.

За да се приготвят всички тези неща и да се извжрши самата революция, наредиха се хора, избрани по сжгласието на по-голяма част от бжлгарския народ и сжставиха Централен бжлгарски революционен комитет.

Централен бжлгарски революционен комитет.

Пребиванието на Ц. Б. Р. К. е в Бжлгарско, но именно в кой град е няма да се знае — навсякаде и нийде.

Б. Ц. Р. Комитет се сжстои от един председател, един подпредседател, един писар и един помощник, един касиерин и още седем члена, между които е и един поп.

Председателя, писаря и техните помощници, както и касиера се избират от членовете на комитета в нужда, щат се променяват и ще бждат под надзора им.

Длжжността на председателя:

1) Да отваря и затваря заседанията.

2) В нуждно време да свиква извжнредни сжбрания.

3) Да варди и оджржа ред на разискванията и гласоподаванията в заседанията.

4) Да вжвежда в работа решенията на заседанията.

5) Да води надзор на подпредседателя, писарите и касиера в изпжлнение на длжжностите им.

6) В гласоподаванията ще дава само един глас, в случай когато и на двете страни гласоподаванията са равни, може да даде още един.

Длжжността на подпредседателя.

1) Ще помага на председателя в извжршване на длжжността му.

2) Вжв време на отсжтствието председателево ще го заменява в службата му.

Длжжността на касиера.

1) Ще приема пари от Ч. Р. Комитети, и от други места, насрещу които ще дава разписки под номера, ще ги записва в касиерската книга, ще явява за тях и на комитета, за да се запишат и в главната комитетска книга.

2) Ще издава пари по решението на комитета, навсякжде и за сичко.

Тайна полиция.

Никой от частните комитети няма да знае от кои лица тя сѫстои.

Броя на членовете е неизвестен. Ц. Комитет го определя според потребите.

Членовете на тайната полиция са разпрѫснати по всички градища.

Сякой от членовете на тайната полиция познава революционните работници в града, в който е определен чрез един закон, който му е сѫобщен от Ц. Комитет.

Длѫжноста на тайната полиция.

1. Да нагледва тайно делата на революционните работници в града си и да ги сѫобщава на Ц. Комитет.

2. Да опитва и да се уверява в точността и верността на тайната полиция.

3. Да шпионира турските шпиони и да придирва стѫпка по стѫпка делата на турската полиция и да ги сѫобщава на ц. К.

4. Да е изпѫлнителна власт на Ц. К., т. е. да наказва пристѫпницате на *закона*, според заповедта на Ц. Комитет.

Смѫртните наказания ще се извѫршват тайно́, но ако обстоятелствата изискват, ще се извѫршват на явни места и сред пладне.

Споразуменията на полицията с Ц. К. ще стават само чрез един човек, когото Ц. К. е назначил

и който в сѫщото време е управител на другите членове на полицията в града.

Членовете на полицията трябва да са хора избрани, юнаци, решителни, верни и постоянни.

Наказанията ще извѫршват ония членове на тайната полиция, на които падне жребе, и които се намират в града, дето ще се извѫрши наказанието.

Тайната поща.

Тайната поща зависи и се управлява направо от Ц. К. Броя на членовете ѝ е неопределен, ще се увеличава или намалява според потребата.

Член от тайната поща нема да познава повече от 4—5 свои другари.

Разнасянето на писма, решения или други вещи ще става от лице на лице с нуждните лозунги — никак направо.

Как ще се приемат нови революционерни работници.

Сякой който иска да участвува вѫв великото дяло на народното ни освобождение, трябва да се яви с време, за да не каже подир, че желаял да работи, но нямал случай.

Ако някой поканен от Ц. К. да земе участие в работите ни, се откаже, трябва да изложи писмено причините и основанията, по които се отказва, и условията под които би приел.

Който иска да вземе участие в работите ни, трябва да има прапоржка от някой от познатите до някой revol. работник.

Когато се препоржча на някого от работниците вжнкашен човек, трябва по-напред да го изпита: кой е, от де иде, какво иска, какви му са мислите и др., па да яви за всичко на Ц. К., като прибави още и добжр опис на физиономията му, и вжобще на всичките му свойства характеристични, а пжк нека да го задржи, доде приеме отговор от комитета.

Когато се яви на комитета, че някой си е проводен от някое дружество иии бт някого за някакво споразумение с комитета, то той трябва да яви на тайната полиция да го изпита, а пжк в сжщото време да се увери сам, или писмено или устно от човек, когото нарочно трябва да проводи до онез, които са го най-напред препоржчали, или право до оногоз, от когото казва, че е бил проводен.

Когато комитета се увери, че проводения им препоржчен човек е чист, влиза с него в споразумение посредством едного, когото той сам си е отредил.

За приемане на войводите и техните длжжности.

Войводите се приемат по гореизложения начин. Когато някой войвода се яви на Ц. К. и поиска да бжде приет, трябва по-напред да положи изпит от нуждните военни науки пред военна ко-

мисия , която Ц. К. ще нареди и според знанието ще постжпи на прилично място. Без изпит не е приет никой.

Длжжностите на войводите са: да прегледат позициите, да изберат и определят бранителни точки и да направят нуждните фортофикаторни (укрепителни) планове за укреплението им, да назначат операционните и комуникационните линии, да направят план за революцията, да приготвят военен закон и най подир *да вдигнат народните байраци и да проглисят народната свобода и Балканската република.*

За секиго вжобще.

Сякой от членовете на револ. работници, бил кой бил, трябва да знае сам и да вжрже в сжрдцето си това, щото му е поверено.

Не трябва да казва, нито да загатва за таквиз работи на любовница, на жена и пр.; само на найискрения си приятел може да загатва неща, та кога се увери, че и той желае заедно с него да дели щастие на бойното поле, може да го приеме, като извести предварително частния комитет, под когото зависи.

Ако някой от революционерите падне в някоя нужда, секи от другарите му (разумява се, всички други революционери) е длжжен на показания му знак да му помогне.

Ако се появи някой непознат човек, та поиска в името на Ц. К. да буни народа, или други по-

добни, макар той имал нуждния знак (може би откраднат или сѫс силата на оръжието) да бѫде изпитан.

В такѫв случай трябва да се яви на Ц. К. и да се преследва, па ако може да се услови от тайна полиция.

Ако се случи, че лозинката падне в неприятелски ръце, трябва по-скоро да се яви на Ц. К. да я промени.

Ако някой тайно или по друг начин се научи, че неприятелите *крият нещо тайно*, трябва веднага да яви иа Ц. К., па ако може и на другите частни комитети.

Наказателен закон.

§ 1. Ако някой, бил войвода, бил член на комитета, бил вѫнкашен, бил кой бил, дръзне да издаде нещо на неприятеля ни, ще се накаже сѫс *смѫрт*.

§ 2. Ако някой от влиятелните бѫлгари, или войводи, подкупен от чуждо правителство, или друго частно лице, поиска да ни пречи в работите, под какѫвто начин и да било, такѫв ще се счита неприятел и ще се наказва сѫс *смѫрт*.

§. 3. Ако някой презре и отхвѫрли предначѫртаната дѫржавна система „*демократическа република*“ и сѫстави партии за деспотско-тиранска или *конституционна* система, то и таквизи ще се считат за неприятели на отечеството ни и ще се наказват сѫс *смѫрт*.

§ 4. Ако някой не припознай *Центр. Революц. Бѫлгарски Комитет* и поиска да се опита по своя глава да дигне бунт, то за прѫв пѫт ще му се каже, но ако и то не помогне, ще се накаже сѫс *смѫрт.*

§ 5. Ако някой от членовете на *тайната полиция* се откаже да извѫрши по заповед на комитета некое си наказание, ще се накаже сѫс *смѫрт.*

§ 6. Ако някой в пиянство изкаже нещо от тайната, за прѫв пѫт ще му се напомни, повтором ще се отстрани от работата ни.

§ 7. Ако някой от служащите, като председателя и др., поиска да злоупотреби сѫс служебната си власт, за прѫв пѫт ще се лиши от служба; повтором ще се извади сѫвсем, като се по-напред подпише за грешката си, и да я поднесе писмено на Комитета, ако и това не изпѫлни, ще се накаже сѫс *смѫрт.*

Забележка. Този закон ще трае до захващанието на революцията. Щом грѫмне пѫрвата пушка, важността му пада и ще влезе в действие нов военен закон, когото войводите сѫс сѫгласието на Ц. К. нареждат.

Нуждно проглашение.

Централния бѫлгарски революционен комитет в името на всички, които са го избрали, упѫлномощили, основан на своята тайна полиция и сѫс силата на нейното орѫжие прогласява:

I. Никой от бѫлгарските войводи и чорбаджии нема приво да представлява бѫлгарския народ и да прави (каквито и да било) уговори без знанието на Ц. Комитет.

III. Никой нема право да сѫставя революционен комитет без знанието на Ц. К.

III. Никой нема право да издава революциони прокламации и да буни народа без знанието на Централния Комитет".

Горният уставо-проект е сѫставен от Левски сѫс сѫдействието на някои членове от Привременото правителство, а може би сѫс сѫвети от Виницки, полски емигрант вѫв Влашко, който участвувал в много завери и имал разни революционни устави. Уставѫт е писан от апостола. Това личи не само по почерка, но и по езика, по думите, както и по политическите и обществени вѫзгледи на апостола, изложени в него. Последното лесно се доказва, като сравним в „Наредата, сѫдѫржанието на параграфа „*подбуда*" и „*цел*" с писмото до Карловските чорбаджии, подписано от Левски. И в двата документа ясно се изтѫква, че Свободна Бѫлгария ще бѫде „чиста, демократска република", при пѫлно равноправие на всички народности. А от много изрази се вижда, че сѫставителя е дейна страна, която не е в чужбина, а между работниците в Бѫлгария.

В сѫгласие сѫс своите демократически и републикански убеждения Левсии желае уставопроекта да бѫде прочетен от всички комитети и от

всички членове на комитетите. Той жела всеки да сбмисли изложеното, да разсжди зряло за народното дяло и да даде своето мнение, кое как да се поправи, „кои неща да се притурят“ и „кои да се оттурят“.

Преписания на ржка уставопроект в няколко екземпляра Левски наредил да бжде разнесен по всички Ч. Р. комитети. На едни места той сам е занасял ржкописа, на други места помощника му Ангел Кжнчев, а на трети и двамата, пжтувайки заедно; те сжбирали посветените в дялото, чели проекта и ги канили да си дадат мнението. Някжде устава бил изпращан по тайната поща с особено писмо. Комитетите преписвали уставо-проекта, давали своето мнение по него, а преписа задржали да се водят, докато се изработи печатан устав.

1871. — Левски води борба на три фронта. — От началото на новата година до май Левски и Кжнчев се намирали постоянно в Ловеч. Левски през това време е написал ред писма до разни хора по народното дяло. Той подозирал, че Панайот Хитов и други емигранти бжлгари водяли някаква политика с чужди држави, без да искат да знаят за вжтрешните работници. Като се бои, че отвжн може да се предприеме нещо, преди още вжтре всичко да бжде приготвено, той пише до Данаила в Турно-Магурели да предизвестява всички да се пазят от чужди сжвети, да не пращат чети и вжобще с нищо да не дразнят турците, до-

като не се извести от вжтре. Левски пише до Каравелова писма, сжобщава му за вжтрешната дейност, моли го по-бжрзо да напечати квитанционните книги, както и превода на войнишката сржбска книга (за укрепление, за полска служба, лагерна, вжтрешна служба, за пеши и други войски), защото била много потребна. Без нея не мажало да се работи. Левски настоява, щото верните хора вжв Влашко никому да не казват, де се намира той и какво работи. Шпиони имало много: „аз казва той, работя различно, според човека и работата му".

Левски си разбива главата да дири средства. Той постоянно поржчва на Данаила да купува револвери, пушки барут и т. н. Турската власт го дири на всякжде. А отвжн разни слухове и сжрдити писма от старите войводи го безпокоят.

Затова апостола бил принуден да води борба на три фронта: а) с турското правителство, б) с чорбаджиите и шпионите в Бжлгария и в) с бжлгарите политици в чужбина.

Борбата с турското правителство не му сжставяла голяма грижа. Турците още гледали нехайно и безгрижно кжм всичко. — Борбата му с чорбаджиите била по-сериозна, защото те не само не давали достатжчни средства, но и заплашвали да се оплачат на турците за принудителното сжбиране на пари. Кжм тях Левски употребил терора. Най-голямата грижа на Левски причинявал фронта на вжншните политици. Да разгледаме тоя вжпрос.

Когато вжв Влашко се научили, че Левски основал „Привременно правителство" и свой Ц. Р.

Комитет в Бѫлгария, намерили. че това отделяне ще бѫде вредно, та му написали неодобрително писмо и го повикали да иде в Букурещ да се разберат по работата. Левски не отишел, но написал до Панайот Хитов и до няколко комитетски хора вѫв Влашко писма, с които се оправдава (предаваме мислите): „вие там се карате и нищо не вѫршите". Аз като бях вѫв Влашко, гледах как един с един не се разбирате, та си казах: немаме хора вѫв Влашко. Затова си дойдох в Бѫлгарско. Така ли е, братя сѫтрудници! Да ме простите, ама аз искам право и откровено да ви говоря. Дай, Боже, да сте зели от други ум и разум, защото виждам от писмото ви, че искате да се разберем, аз от Бѫлгарско и вие от Влашко, та да се спогодим, по кой пѫт трябва да вѫрвим всички заедно. Като ви подаваме рѫка от Бѫлгарско да работим задружно, ние ви молим да си земете бележка, какво Бѫлгарски Революционен Централен Комитет в Бѫлгария по вишегласие реши, щото когато вие намерите за добре да предприемете някоя работа, да ни сѫобщавате, за да я разгледаме и ние, каквото и ние сме длѫжни да сѫобщаваме нашите работи вам. Сега вие ме викате, ама аз няма да дойда. Вие не знаете, що ние вѫршим в Бѫлгарско. Слезте в Турно-Магурели при Данаила Попова, наш човек, и там ще се научите за всичко, що ние правим из Бѫлгария. Който желае да дойде при нас, и ние сме с него. Укорявате ме в писмомо си, как смея да правя програма и печат, с кой-

то да разполагам в Бѫлгарско, без да се споразумеем всички членове на делото. Вие вѫв Влашко сте малко и сте разпокѫсани, а ние тука сме много и сме наедно. Нашият глас е по-силен и той ще се слуша. Мисля и надявам се да вѫрвите по народното вишегласие, което е наредило вече така: Б. Ц. Р. К. в Бѫлгария, докато не подпише, нищо да не се предприема. Малките реки трябва да се втичат в по-големите. Това всеки разумен човек може да разбере".

И тѫй, Левски се поставил на чело на вѫтрешната организация и с другарите си се е запретнал да подготви народа за вѫзстанието. Успоредно с тая организация живее и Букурещката, но тя оставала малко засенчена поради естеството на работата и мѫчнотията в сѫобщенията.

Панайот Хитов от Сѫрбия, вижда се, не искал да остане по-долен от Левски и да му се подчинява. Затова през април месец с писмо предупреждава апостола да не би да направи някоя погрешка, тѫй като вѫншните сили не щели да помогнат. През май Левски отговаря на Хитова, че дейците в Бѫлгария не очакват вѫнкашна помощ. Те се осланят на своите сили. Бѫлгарския народ е многоброен и як. Стига да се организира, той сам ще спечели свободата си. „Другите (сѫрбите) само са ни лѫгали до сега, послужват си с нас в нужда, па сетне забравят обещанията си и ни изгонват немилостиво из земята си. Не е ли така, брате Панайоте! Казваш, че времето носело сега погрешки.

Ако думата е за Бѫлгарско, то времето е в нас, и ние сме вѫв времето; ако е за извѫнбѫлгарско, ние оттук не даваме ухо на никакви вѫншни сѫвети. Ти ни пишеш от Сѫрбия, каквото там научаваш; кога се врѫщаш вѫв Влашко, кроиш, какво да правиш по стара-Планина. По-добре е да дойдеш при нас в Бѫлгарско и тука да видиш и разбереш, що вѫршим и какво сме постигнали. Инак ти само ще правиш планове, но няма кой да ти ги изпѫлнява. Ела при нас, изложи си плановете и народното ни вишегласие може да ти ги одобри. Тука, в Бѫлгарско, Привременното ни правителство от ден на ден пуска корен в народа и ако искате да чуете неговия глас, елате та си кажете думата. Но размислете добре, защото като чист бѫлгарин и умен войвода, вие ще трябва да приемете това, което избере народното вишегласие, а не което роди една глава.

„Дай, Боже, сѫгласие и любов пѫрво между народните ни главари. Бѫди ни тогава Войвода. Докрай ще ти бѫда брат и байрактар (знаменосец), ако ти си с нас до смѫрт. Проклет да си от бѫлгарско име, ако ти обадиш някому за нашето дяло и станеш причина да се попречи на работата ни“.

От друга страна се обажда и Филип Тотю от Одеса. И той гледа с ревниво око на работата на Левски. Тотю с едно писмо го насѫрдчава в подготовката на народа и му известява, че не бива да бѫрза, а да чака него, защото щял да дойде и

поведе борбата с голяма дружина, в която щяло да има и руски доброволци. Левски веднага му отговаря, че се радва, дето храбрия войвода му подава ржка да работят заедно. „Бог нека да е напред и име Бжлгарско да е войвода“. Той не отказва помощта, но предпочита сам народа да се погрижи за себе си. Тотю пита, кога може да се обяви вжзстанието, зимно време или лятно, с чужда помощ или не. Левски по тия вжпроси има ясно мнение. Вжзстанието ще се дигне тогава, когато самите бжлгари пожелаят това, когато те намерят, че вече са готови за бой. Тогава и ще решат, да има ли чети, и да участвуват ли чужденци. Чужденците, които и да бждат, трябва да се явят само като помагачи и подчинени, а не като главатари и заповедници на бжлгарския народ. Руския цар ще ни помогне, това се знае, но той праща в окови и на смжрт своите републиканци. У тях си да прави каквото ще, но у нас да подпише нашата *република*[1]).

„Само „Привременото правителство“ в Бжлгария ще решава, кого да вика, кога и как? Четите сега са вредни. През 1867—1868 чети навлязоха в Бжлгария, но народа не ги последва и много умно стори, защото, що щеше да направи като нямаше оржжие и организация? Четите тогава нямаха за цел да бунят народа, а да викат по градовете и селата умните хора и да им покажат,

---

[1]) Архив т. I, стр. 16

как трябва да се приготвят, та кога им се даде знак, всички изеднаж да станат". Апостола не желае да се води по чужди умове. При него дошли руски агенти и предлагали услугите си, но Левски скоро уловил „шарлатанлъците" и хайде отдето са дошли.

XI. Втора обиколка на Левски за обмисляне на уставопроекта

През май Левски бил в Плевен и съобщава на Д. Попова в Турно, че ще замине по обиколка за 30—40 дни. Оплаква се, че печата и квитанциите още не пристигат, а това му бърка много на работата. Апостола предполагал, че с едно пътуване ще разнесе уставопроекта, квитанции и хвърчати листове, а сега щяло да се продължи пътуването 3 месеца. Парите трябвало да се съберат до 15 август, та до 15 септември да се купи оръжие; трябва да се намерят, ако е възможно пушки за 100.000 юнака. За пренасянето и разпределението им по окръжията Левски ще си има грижата. Левски отдавна пише писма на войводата Филип Тотя и полковник Кишелски (българин, родом от Сливен, на руска военна служба) да изберат добро и здраво оръжие. Кишелски да приведе или приготви книга за ръководство на новите войници.

„Като купим пушки, в същото време ще ни трябват хора, които да познават що годе военна-

---

[1]) Такава книга, под име „Четоване" превод от сръбски, е напечатана от Каравелова (вж. Книгоп. А. Т.

тактика; ще намерим войводи, но не учени, а юнаци за извжнградовете, като за планина, друмища, села и пр., а за градовете трябват по-ученички, що годе да познават военната тактика и дисциплина, да знаят, кои улици да отворят и кои да затворят и т. н. Имаме бжлгари, които знаят отчасти тия ртботи, защото с тях сме учили в Сжрбия. Но искат ли те да мрат за Бжлгарско?...

В края на май и началото на юния Левски и Ангел Кжнчев пжтували из Тракия. В Ловеч апостола оставил заместник Иван Дарсов (наречен Мурадоглу). Апостолите разнасяли уставопроекта, сжбирали пари, но постоянно се оплаквали и извинявали, че нямат печат и квитанции. Чорбаджиите ги хокали, че бунтуват народа, пари не давали, защото, оплаква се апостола в едно писмо, немахме квитанция и печат, за да се види, че работата ни е сериозна и чиста, че ние представляваме Временно правителство, а не сме самозвани и безделници, които изнудват хората за пари, за да могат да живеят разпуснат живот.

1871. — Димитжр Общи при Левски. — През това време излиза на сцената по народното дяло фаталния авантюрист Димитжр Общи. Този човек е от неизвестно месторождение. Той бил в легиона в Бялград през 1867 г. и там се запознал и сприятелил с нашите войводи и революционери. Именував се *Димитри Николич Косовац*.. На едни казвал, че е старосжрбиянец от Косово поле, а на други, че е бжлгарин. Безпокоен дух, с хайдушки инстинкти

Димитри Косовац бил участвувал с хайдушки чети из Македония и Крит, Стара Сѫрбия, сетне избегал в Бялград, дето постѫпил в бѫлгарския легион. Когато легиона се разтурил, Косовац, наречен Димитр *Общи*, защото сам се препоръчвал, че принадлежи на всички балкански народи (сѫрби бошняци, черногорци, хѫрвати, бѫлгари) останал в Бялград, дето получил пенсия. Но той не се задѫржал на едно място и постоянно сновял до Влашко, като се сближавал с бѫлгарските хѫшове и изказвал желание да работи заедно с тях. Васил Левски обаче не му доверявал, затова не го земал сѫс себе си на работа в Бѫлгария. Общи сновял между Хитова в Бялград, Каравелова в Букурещ и Данаила Попова в Турно-Магурел и разнасял писма. Чрез Данаила той се домогвал да мине в Бѫлгария при Левски. Казвал се, че е македонец. Апостола бивал запитвал няколко пѫти, дали да иде при него Общи, но той не отговарял[1]). Данаил Попов думал на Общи, че като непознат в Бѫлгари, лесно може да бѫде хванат от турците. Види се, че Общи чрез Каравелова и други дейци настоявал да замине. Страната на Общи зел плевенския комитетски работник Анастас Попов (брат на Данаила). Найсетне, без да чакат отговора на Левски, понеже той пѫтувал из Тракия, влашките приятели намерили

---

[1]) Левски него време обикалял Тракия и с писмо от 20 юни писал Данаилу да чакат второ писмо за идването на Общи.

сгоден случай, та дали готовия печат и квитанциите на Общи да ги отнесе на Левски.

Димитжр Общи минал през Плевен и Ловеч. Улеснен с комитетски кон и по комитетския канал той се прехвжрлил в Тракия и се явил пред Левски, комуто предал печата и квитанциите (30 юни).

На 6 юли Левски пише до Данаила в Турно-Магурели и му сжобщава за получването на нещата от Общи. Той харесва печата по форма, но се ядосва, че лева немал корона. Освен това Общи пристигнал без пари, та апостола трябвало и за него да се грижи. По този начин Общи се натрапва за втор помощник на Левски.

През юлия Левски се намирал в Пловдив. Там той се срещнал пак с Найден Герова, с Д-р Рашко, с Кесякова и други видни личности, които получавали вестници от Влашко и Русия, дето влашките бжлгари политици изказвали мнения, противни на плановете на Левски.

Левски втори пжт в Цариград. През август (28) Левски сжвсем неочаквано се явил в Цариград. Той влязал в дюгяна на Стефана Илича на галата и поискал да пристои при него няколко дни. Понеже стаята на Илича била заета от други гости, Илич и Д-р Стамболски се споразумели да настанят апостола в дома на хаджи Иванча Пенчович на остров Халки. Пенчович, родом от Русе, бил висок чиновник, влиятелен бжлгарин пред турското правителство. Изпжрвен Пенчович се сепнал, зел да се двоуми, но сетне се сжгласил. Сжгласил се и Левски.

Облечен в форма на напет турски писар, с фес Азизие на глава и елегантно бастунче в ржка, Левски х. Иванчо Пенчович и Д-р Стамболски се качват на парахода и слизат на остров Халки в кжщата на хаджията. В разговорите си Левски обяснил, че пжрвото му идване било да образува Революц. комитет в Цариград. Това обаче цариградските бжлгари не направили. Сега той иде при *богатите* и *чорбаджиите* бжлгари да сжбира пари за народното вжоржжавание. Хаджи Иванчо Пенчович и Д-р Стамболски правили опозиция на Левски и му доказвали, че чрез проектираното вжзстание Бжлгария не може да се освободи. Разпаленият апостол и вжодушевен патриот, ученик на Раковски, знаменосец на Хитов, бил на противно мнение, и доказвал, че в бжлгарския народ има борчески дух, но той не е сжбуден и насочен. Работата на революционерите в Бжлгария е да сжбудят народа, а работата на Ц. К. в Букурещ е да купи оржжие, да го принесе в Турция, за да се раздаде на вярни и сжрдцати младежи; ще се образуват дружини, ще обучат момчетата в боравяне с оржжието, ще ги подчинят на командата, да вярват в целта, кжм която ги поведат техните войводи, избраници от Букурещ.

Левски доказвал, че Временното правителство работи не само за обединение на емигрантите кжм целта, но действува пред правителствата на Сжрбия, Ромжния и на Русия. В думите на Левски звжнтяла младежка самоувереност, решителност и пжлна вяра в сполуката над всички спжнки и

мжчнотии. „По всичко се вижда, думал той, че цариградските бжлгари не са за революционери. Тогава борете се с патриаршията, залисвайте цариградското правителство с разни искания, отвличайте вниманието му, а ние младите ще вжршим своето дяло тжй, както са го вжршили италиянци, сжрби, гжрци и други потиснати народи.“ Двете страни вжпреки джлгите препирни, не дошли до сжгласие, и заключението им било: всеки да следва своя пжт за доброто на Бжлгария.

Илич сжбрал от тжрговци и еснафи 66 турски лири. Хаджи Иванчо от свои приятели сжбрал 80 лири, всички били предадени на Левски, който с парахода заминал за Бургас Преди да замине Левски се явил пред влиятелните чорбаджии, бжлгари в Цариград: Чомаков, Тжпчилещов, писателите Славейков, Найденов и при руския представител Граф Игнатиев.

Цариградските бжлгари, макар да сжбрали пари за Левски, останали песимисти кжм неговите революц. предприятия. Него време в Цариград заседавал *Народния Сжбор,* свикан да изработи устава на Екзархията. Пред очите на бжлгарите се чертаяла радостна картина на самостоятелна бжлгарска цжрква, освободена от Фенер, която води народа кжм просвета и напреджк. Но пжрвия Екзарх още не бил избран, а гжрците правили всички усилия да унищожат фермана и да развалят бжлгарската сполука. По тая причина едни намирали, че рев. действия на Левски са вредни за закре-

пяването на Екзархията, опасни за цял бѫлгарски народ, защото ако се залови тайното комитетско дяло, думали те, много невинни хорица ще пострадат, а гѫрците ще вѫзтѫржествуват". Други пѫк намирали, че без жертви и опити за освобождение чрез революции, политическа свобода не се достига. Имало и такива бѫлгари, които не вярвали в революцията, но намирали, че комитетското дяло за вѫоржжение и вѫзстание е полезно, защото то ще бѫде плашило за турското правителство и ще го прави по-отстѫпчиво кѫм бѫлгарите в борбата им с патриаршията. От цариградските бѫлгари по-революционно настроен е бил учителя, писателя и публициста П. Р. Славейков, но той всецяло бил зает с вестника си „Македония" и не могал да отделя много време за политически сѫбрания и кроежи.

След завржщането си от Цариград Левски продѫлжил, *придружен от Общия*, да обикаля градове и села, да сглобява отново разслабените по една или друга причина комитети, да сѫбира пари срещу квитанции, подпечатани с печата на „Временното правителство" и да упѫтва борците, как да се снабдяват с оржжие.

Обиколката на Левски траяла три месеца. Обходени били всички градове в Южна Бѫлгария от Айтос до Свиленград, Пловдив, комитетското село *Царацово* (сѫс скривалище у Иван Арабаджията), Карловско, Т. Пазарджишко, София. Тука Левски се крил повече в Драгалевския монастир, дето бил

егумен Генади, стар негов познат и приятел от времето на дяконството.

Според Заимова, в София Левски и Общи се разделили: Общи тржгнал за Цариброд, Пирот, Ниш, оттам през Белоградчик за Лом, Фердинанд, Вратца, Орхание, Етрополе, Гложене, Тетевен в Ловеч. А Левски под вид на калугерин, монастирски настоятел, обиколил Кюстендил, монастиря Св. Яким Осоговски, Дупница, Рилския монастир, Самоков и през Баня Костенец се завржнал в Тракия, дето се запрял неколко време в Карлово, за да се види с роднини и да вжодушеви с нови впечатления своите верни другари.

1871.—Край на втората комитетска обиколка. — През септември Левски, Ангел Кжнчев и Общи се сбират в Ловеч. Де наедно, де по отделно- те обиколили южна Бжлгария и част от Северна. На всякжде те разнесли проектоустава, раздавала квитанции, изпращали хвжркати листове и сжбирали пари.

В края на месеца (септ- 29) Левски писал две важни писма; едното до Данаила Попова и второто до Хитова. С пжрвото писмо той изпраща два екз. уставопроект, единия за Каравелова, а другия за Попова и Ценовича. Апостола настоява, щото последните двама по-бжрзо да прегледат „закона“ и да го изпратят до приятелите в Лом, а оттам в Пирот и други места за преглед. Каквото има да се оттури или притури, нека се отбележи „кратко и ясно“. Левски иска проектоуста-

ва да се повжрне бжрзо. В края на писмото си той прибавя: „от сега вече Ангел Кжнчев остава с мене на нашата работа до край“. Това значи, че помощника се прибира в Ловеч и става постоянен член на Привременното Правителство. За Общия нито дума. Второто писмо — до войводата Хитов е още по-важно. Хитов писал по-рано на апостола, какво европейската политика била такава, че никой не искал да помага на бжлгарите. Хитов дошел до убеждение да се побжрза с вжзстанието, защото, ако се забави, той се бои да не подпаднат бжлгарите под друг по-як господар. Левски в писмото си му отговаря така: „не трябва бжрзане, защото ние едва от осем месеца (откак се наредило Привременото Правителство в Бжлгария) сме се заловили да работим по чисто бжлгарски, и то в Бжлгария. На никакви вжнкашни думи нема да се облягаме, нито пак чужди сжвети ще слушате, па и опита ни показва, че бжрзата работа излиза *ялова*. А пак страха ви, че щели сме да попаднем под по-як господар, е май неуместен. Ние се готвим както можем, в духа и естествената сила на народа ни. Вие казвате, че найглавното е да се приготви народа извжтре. Ала ние ви питаме: самичжк народа може ли да се приготви за бой? Нали трябва главатарите му повече и по-сигурно да го приготвят? Не трябва ли те всеки ден да се намират между него, да джржат ред и тишина, да предпазват от издайство и да поправят всичко на време? Не, брате; прика-

звали сме вжрху това и внимание не сте давали, че трябва всичките войводи да си бждат в Бжлгарско, защото извжн носят вреда, а не полза. Приказва щем пак пред народното главно сжбрание (което скоро ще се сжбере), защото нашата работа би се свжршила по-отколе (ако ржцете на войводите не стояха скржстени!)". Левски не позволява на Хитова да прави никакви уговори с хора от други народности. „Народния човек се бори пжрво за свободата на своя народ, а сетне за свободата на чуждите народи. Ако той не сполучи, трябва да умре за народната работа. Туй е праведното разсжждение!" И на Хитова Левски сжобщава, че Ангел Кжнчев се прибрал от обиколката си вече в Ловеч и за напред ще работят наедно.

Главната задача на Кжнчева през неговата обиколка не била толкова да основава комитети, колкото, като военно лице, да прегледа положението на градовете и проходите и да снеме планове, потребни за бждещите военни действия. През октомври (8—10) Кжнчев и Левски посетили Троян. Комитетския човек Ц. Х. Павлов от Ловеч препоржчва Кжнчева до един троянец така: „внимавайте добре с този човек, който ви носи писмото. Той е личен, брада черна, гжста. Ще можеш да говориш пред него свободно, но колкото можеш по- умничко, защото е доста учен. Той има и другари, но ти тях може да не видиш". В Троян Левски се срещнал с комитетските хора. а Кжнчев снел плана на града и местността.

Когато Левски и Кѫнчев получили от всякѫде уставопроектите с нуждните бележки и мнения, те тѫкмели да свикат общо сѫбрание от представители на комитетите в Бѫлгария и Влашко за одобрение на устава в окончателна форма. Левски изпѫрвен кроял да се свика сѫбранието в някой таен кѫт на Бѫлгария. Сетне обаче се отказал от тази мисѫл, защото го убедили, че е вѫзможно турците да узнаят за сѫбранието и да хванат народните представители заедно с апостолите. Каравелов настоял сѫбранието да се свика в Букурещ. Левски изпратил Кѫнчева и Данаила Попов да идат при Каравелова за споразумение. Каравелов, страхувайки се да не би апостола да прибѫрза сѫс сѫбранието, повикал последния чрез вестника в Букурещ. Това много ядосало Левски, който веднага пише писмо до Данаила да каже на Каравелова да не го вика чрез вестника, защото по този начин той може неволно да го издаде на турците, които имали шпиони и следяли всичко вѫв Влашко. Многобройни помаци, облечени в бѫлгарски дрехи, сновели по пѫтищата, ханищата и станциите (вардачници). Те дирели човек среден бой, или височек, с руси мустачки, дрехи широки (селски) или тесни (граждаски), войнишки, калугерски, просешки и т. н.

1872 г. — Новата година Левски прекарал в Ловеч и Троян. На 6 януари (Богоявление) той бил в Троянския монастир и пял в цѫрква. За няколко дни той прескочил до Влашко, та се разбрали с

Каравелова. Всички сѫмнения и недоразумения били отстранени. Наредили, щото сѫбранието да стане с народни представители в края на априли в Букурещ.

АНГЕЛ КѪНЧЕВ

в юнкерска форма (Бялград).

През януари Левски се врѫща в Бѫлгария, минава благопслучно Дунава при Бекет и стѫпва

в Оряхово. Апостола чрез своята поща отправя писма до комитетите, при които прилага равносметка на комитетските приходи и разходи *за трите изтекли години.*

През февруари Ангел Кѫнчев дава в Ловеч представление „Райна Княгиня", а Левски се обажда от Тракия. На всякѫде той разнася квитанции, учи касиерите, как да ги приготвят и раздават на вносителите. Сѫбраните пари той взема под разписка, за да купи оржжие от Влашко, когато иде на общото сѫбрание в Букурещ.

1872. — Самоубийстното на Ангел Кѫнчев. — Проектоуставите били сѫбрани от вѫтрешните частни р. комитети. Представители били избрани през март и април по указанията на Левски. Гледали да се изберат или упѫлномощят по-малко, но доверени лица, за да се избегнели между другото и разноските, тѫй като парите се пестили за пушки.

Ангел Кѫнчев, като извѫршил своята работа, отишел в Русе, дето се готвел да мине в Гюргево и оттам в Букурещ за сѫбранието. Левски порѫчал на Кѫнчева да бѫде внимателен, да се пази от шпиони и му препорѫчал средство, как да мине Дунава. Ангел Кѫнчев малко се сѫобразил с наставленията на апостола и поискал да мине направо с другите пѫтници по параход от Русе до Гюргево.

На 5 март той слязѫл на пристанището и дал паспорта си на турските власти да го визират.

Стражари го поканили да се яви в паспортното отделение, за да се провери нещо погрешно, забележено в книжката му. Кънчев си помислил, че е издаден и че ще бъде арестуван. Той изважда револвера и тегли срещу стражарите. Револвера не хванал. Обръща го към устата си — този път оръжието изгърмява и помощник-апостола пада мъртав на земята, облян в кръв.

Самоубийството на Ангел Кънчев произвело обезсърдчително впечатление между народните работници. Но Левски с писма побързал да ги успокои и утеши, като им съобщава, че турците не са хванали в самоубития никакви тайни книжа, защото такива Кънчев не носел със себе си. „Не бойте се, братя българи! пише Левски. Такава смърт е най-сладка за честния човек. Дързост и постоянство!“ (Архив, 60).

XII. Общо събрание в Букурещ — приемане на революционния устав.

Събранието, което било свикано по искането на Каравелова в Букурещ, за да прегледа и приеме устава, се състояло в края на април и в началото на май. Поканени били да идат в Букурещ, Хитов от Бялград и Тотю от Одеса. Първия отговорил, че поради разклатено здраве не може да се отзове на поканата. Левски минал Дунава на 13 април и се упътил с кон за Букурещ. Присъствували 21 представители: 14 от Влашко и само

7 от Бѫлгария. Но понеже пратениците от Бѫлгария представлявали 32 частни комитети, сѫгласно, разбирането на Левски, тѐ трябвало да имат 32 гласа, а влашките пратеници само 13 гласа, защото толкова били и представляваните от тях комитети.

Пѫрвото заседание станало на *29 април*. В него била избрана комисия от 4 души (Л. Каравелов, К. Цанков, В. Левски и Тодор Пеев] да напише *програмата за исканията на бѫлгарския народ* и да прегледа уставо-проекта.

На *1-и май* комисията докладвала изработената програма и поправения устав.

На *2-и май* Сѫбранието разгледало и приело единодушно програмата и част от устава.

На *4-и май* Сѫбранието гласувало останалата част от устава и приело оставката на стария Ц. Р. Комитет в Букурещ, като избрало за *главен представител на Ц. Б. Р. Комитет в Букурещ* Л. Каравелова, комуто дава пѫлномощия да избере другите членове на комитета.

По този ничин сѫбранието сѫсредоточило властта по освободителното дяло в Влашко в рѫцете на Любена Каравелов.

Нашите революционери се вѫодушевлявали едничко от мисѫлта за освобождението на народа. Тям е чуждо всяко шовинистично чувство. Затова свидетелствува долуизложената програма, която има значение като декларация на бѫлгарските искания, подобна на декларацията за свободата на човека и гражданина от френските революционери през 1793 год.

Програма.

на бѫлгарския революционен централен комитет.

1. Бѫлгарския Р. Ц. Комитет има цел да освободи Бѫлгария чрез революция, морална и с оржжие. Формата на бѫдащето бѫлгарско управление ще бѫде неопределена до онова време, дорде бѫлгарското освобождение не стане дяло свжршено.

2. За да бѫде изпжлнена тая цел, дозволява се всяко средство — пропаганда, печат, оржжие, огжн, смжрт и пр.

3. Ние, бѫлгарите, желаем да живеем сжс всичките наши сжседи дружествено, а особено сжс сжрбите и черногорците, които сжчувствуват на нашите стремления, и с ромжните, с които нашата сждба е тясно свжрзана, и желаем да сжставим с тях федерация из свободни земи.

4. Ние желаем, щото тая земя, *която е населена с бѫлгари*, да се управлява по **бѫлгарски**, т. е. сжобразно с нравите, обичаите и характера на бѫлгарския народ, а ония земи, които са населени с ромжни, сжрби, черногорци и гжрци, да се управляват сжобразно характера на ромжнския, сржбския, черногорския и гржцкия народи.

5) Нека всяка народност, както и всеки човек, уварди своята свобода и да се управлява по своята собствена воля. Ние не желаем чуждото, т. е. онова, що не е наше, но не можем да дадем и другиму своето.

6. Ние нямаме притенции за исторически права, и затова оставяме на самия народ да реши своята сждба и да яви, с кой отдел на сжюза желае да се присжедини: с сржбския ли, с бжлгарския ли, с гржцкия ли или с ромжнския; — следов. у нас не могат да бждат вжпроси за границите.

7. Ние желаем за себе си свобода народна, свобода лична и свобода религиозна; сжс една дума, свобода човешка, и затова желаем такава сжща свобода и за нашите приятели и сжседи. Ние не желаем ди владеем над другиго, и затова не дозволяваме да ни владеят и другите.

8) Ние причисляваме в числото на нашите врагове и противници и ония бжлгарски изроди и *чорбаджии*, които пречат на народната ни цел, и ще ги преследваме на всякжде и винаги.

9. Ние приемаме и гжрците в числото на нашите приятели и сжюзници, ако само те се откажат от своите досегашни панелински цели и от своите исторически претенции.

10. Ние не вжзставаме против турския народ, а против турското правителство и против ония турци, които го подкрепят и бранят. С една дума, ние считаме за приятели всичките народи и народности, които сжчувствуват на нашето свещенно и честно дяло, без да гледаме на вяра и на народност".

Новия устав. — Приетия от сжбранието нов устав на Бжлг. Ц. Р. Комитет не се различава сжществено от представения проект. Той само е прерабо-

тен от вещата ржка на Каравелова, изложен ясно, системно и стегнато в глави и членове. Едно сжществено нещо само било изхвжрлено, а именно: уставопроекта предвиждал, че Бжлгария ще бжде *република* след освобождението си. По политически причини, Каравелов, Цанков, и други убедили Левски да отстжпи и вжпроса за управлението на новата джржава да се реши сетне от Великото народно сжбрание на освободена Бжлгария. Изхвжрлени са от проекта всички разсаждения и благопожелания, които могат да си имат мястото в окржжни и други разпоредби, но не и в устав.

Целта на Ц. Б. Р. Комитет, според новия устав, е да *приготви* и *довжрши революцията* с всичките средства. За това Комитета влиза в споразумение сжс сжседите и с други народи.

Б. Ц. Р. Комитет и частните комитети се сжставят от некомпрометирани пред народа мжже, които са родолюбци, решителни, тайни и постояни.

Местоприбиваването на Ц. Р. К. *е на всякжде и никжде*. Него може да представя и *едно лице*, щом има за това пжлномощно.

Пжрвото лице на Централния Комитет ще се избира по вишегласие на *упжлномощените* и то ще избира другите членове на Ц. Комитет.

Центр. Комитет влиза в сношение с другите народи, прави сжюзи и сключва заеми в името на бжлгарския народ. Когато Бжлгария се освободи, комитета ще даде подробна и точна сметка.

Всеки частен комитет ще се грижи да си приготви за бой хора, въоръжени и обучени военно.

Никой от частните комитети не може да води преговори с хора от чужда народност по народната работа без позволението на Ц. К.

Централния български революционен Комитет съгласно решението на събранието се съставил от **две отделения**: едното отделение *(първото)* се намирало в България, и носило името: *Ц. Р. Б. К. в България* 1-во отделение, а *второто* в Букурещ.

Централният Комитет в Букурещ издал на Левски следното

Упълномощение.

Носящия това писмо, който сега е познат под името Аслан Дервишоглу Кърджала, което той може да измени според обстоятелствата, като ви яви за това, има пълно право и упълномощение от Ц. Б. Р. К. да действува на всякъде при българите и пред когото и да е от тях за нашата народна работа, която се касае до освобождението на милото ни отечество България. Същото лице представлява Ц. Б. Р. К. във всяка една работа и действията му са неограничени, разбира се, в пределите на устава.

Ц. Б. Р. К. има пълно доверие в това лице и затуй приканя всеки българин, който вече е работник в нашето дяло, или който ще постъпи в него, въобще всичките българи да му дадат и те

пжлно доверие, да уважават заповедите му и да се обржщт кжм него за всяка потребност, която се отнася до народното дяло.

Това лице. което има пжномощие от Ц. Б. Р. К., има и пжлна власт да преведе в действие всички ония длжжности, които се предвиждат в Устава. Следователно, и наказанията, под които ще подпадат и членовете на Ц. Б. Р. К. и ония бжлгари низки, подли и продажни, които противодействуват на нашето народно дяло (юни 16/29 1872 година).

Сжщия час Левски дава следната клетва: „Долуподписания, като приемам всичките длжности, които ми се налагат чрез пжлномощието ми, дадено на Ц. Б. Р. К., и сжм в отговорност за своите действия, сжгласявам са в всичко и с действията на другите членове на Ц. К., които ще разпоредят помежду си длжжностите по способността на всекиго по обстоятелствата. Сжщия отговарям за действията си по устава пред членовете на Ц. К. и се заклевам пред Отечество Бжлгария, че ще следвам точно длжжността си (16/29 юни 1872 година).“

И тжй, *Каравелов добива неограничено право да представлява Ц. Б. Р. Комитет отвжн в чужбина,*[1] *а Васил Левски получава сжщото право да ржководи Ц. Б. Р. Комитет вжтре в Бжлгария.*

---

[1]) Останалите членове на Ц. Р. Б. Комитет и Букурещ били Киряк Цанков, Д. Ценов (или Ценович) и двамата от Свищов: Спиро Константинов

Клетва. — Когато устава бил приет и подписан, всички се заклели да го пазят свято и ненарушимо. Вжодушевлението и надеждите на всички присжтствуващи били големи. За рабогниците по комитетите била приета следната клетва:

„**Заклевам** *се своеволно в честта си, в отечеството си, пред Бога и пред честното сжбрание ни сжзаклятието, че от всичко, което ми се яви, нема да кажа и открия никому нищо, до смжрт и до гроб.*

Заклевам се *и обещавам, какво ще работя сжс всичките си способности за освобождението на отечеството си Бжлгария.*

Заклевам *се и обещавам, какво залагам за святата тази цел живот и имот.*

Заллевам *се и обещавам безусловна покорност на законите и на заповедите на сжзаклятния тайни Централен Бжлгарски комитет — сжвжршенно мжлчание и тайност в делата.*

В противен слупай, ако бжда предател или престжпник, сжгласявам се да бжда прободен от оржжието на това сжзаклятие, което има длжжност да ме брани и право да ме сжди.

Заклевам се!“

Заклеването се извжршвало по следния начин:

от Арбанаси (Тжрново), Олимпи Панов и Панийот Хитов (последния не се явявал никога на заседания, а си стоял в Бялград).

Вжрху една маса слагали един устав, евангелие или кржст, една кама и един револвер. Всеки подвеждан под клетва, се изправя пред масата, слага левата ржка на евангелието си, а десната дига нагоре с изправени два пржста и произнася гореказаните думи, диктувани от апостола или свещеника.

Тази клетва трябвало да бжде разнесена заедно с устава по всички частни революционни комитети и по нея да се закжлнат всички работници. Дето имало свещеник, клетвата се извжршвала от него, целували евангелието, кржста и камата.

Устава бил напечатан в пепатницата на Каравелова в много екземпляри, обвит в червени корици, с лев на предната страница, а на последната (гжрба) имало гордо застанал вжзстаник с револвер в ржка, насочен за стрелба, стжпил вжрху турския полумесец. Местото на печатницата е означено Женева, а година 1870, вместо 1872, за да се заблуди турското правителство за седалището на революционерите и да се запази ромжнското правителство от турски обвинения.

Напечатания устав трябвало да се разнесе по всички Ч. Р. Комитети и затова било издадено (14 юни 1872) следното окржжно от Б. Р. Ц. К. в Бжлгария:

„Братя членове! По желанието на сичките Бжлгарски частни революционни комитети, сжбраха се представители от всички бжлгарски страни, гласуваха устава и дадоха му по-добра наредба. Представителите пожелаха да се напечата новия устав

и да се раздаде на частните комитети, и Ц. Комитет изпжлни желанието ви. Трябва да ви забележиме тука, че тоя устав се одобри по вишегласие, следователно, никой нема право да изменява в него ни най-малката точка. Вашата най-пжрва обязаност е да изучите сждржанието на тоя устав и да изпжлнявате буквално неговите заповеди.

Лицето, което беше упжлномощено до сега от Ц. К., се упжлномощава и занапред да продржава своите обязаности до известно време и ще да служи с новоповерения му печат без да изгуби ни най-малко уважение и вехтия печат в досегашните работи. Това лице ще да дойде при вас лично (или ще проводи свой човек с нужните знакове), за да ви даде сметка за доходите и разходите на Б. Р. Комитет, да ви даде устава и нуждните наставления.

Централния народ в името на народа ви повелява да уважавате приказанията (наредбите) на неговите упжлномощени членове и да изпжлнявате устава буквално. Тайната полиция ще следи за действията на всекиго.

Нашето дяло вжрви напред, и ще се надяваме, че с Божието име, за нас ще да настанат ония щастливи минути, които очаква всяко бжлгарско сжрдце".

(Печат Б. Р. Ц. К.

1872. — Третя главна обиколка. — След като се снабдил с новия устав, с квитанции и други

книжа, Левски потеглил пак за Бѫлгария, напѫлно уверен в блескавия успех на дялото, което той имал всичкото основание да бори за свое.

На 2 юли той минава благополучно Дунава при Бекет, стѫпва в Оряхово, сѫбира работниците и ги подвежда под новата клетва сѫгласно устава. Тука той се спира за няколко време и сѫдействува да се пренесат няколко пратки пушки, няколко санджци барут и патрони. Станало нужда да обмисли, под какѫв вид ще извѫрши своето пѫтуване по цяла Бѫлгария, да подведе всички под клетва, да повдигне по-силно духовете и да даде разпоредби за по-бѫрзо вѫорѫжение и подготовка. Тоя безстрашен и изобретателен човек бѫрзо нагласява, в какви носии ще пѫтува. Оказало се, че има нужда от няколко чифта мустаци и брадн. За това пише Каравелову в Букурещ веднага да му изпрати такива, както и една машинка за правене на фишеци (патрони).

През сѫщия месец (юли) Левски през Ловеч — Троян пристигнал в троянския монастир, дето сѫставил вече здрав Ч. Р. Комитет от калугери, монастирския учител Данов и други лица. През това време Левски подвел под клетва членовете на Троянския Революционен Комитет по следния начин.

В тайното помещение апостола свикал комитетските действителни членове. Наредила се стража около кѫщата за всеки случай. Открило се тѫржествено заседание на комитета. Левски заел председателското място и посред гробна тишина казал:

„Братя, дошло е време да добие златна свобода и бѫлгарския народ. Сѫрби, ромѫни и гѫрци се радват на такава свобода, а само ние влачим позорните вериги на робството. Ние нема на кого да се надяваме, освен на себе си. Трябва да се направи революция против султановото правителство, а това става чрез революционни комитети, които трябва да подготвят и вѫоржѫат народа. Ето одобрения и приет от общото сѫбрание устав. В него всеки ще види и намери своите длѫжности. Всички трябва да се закѫлнете в устава, как добросѫвестно ще изпѫлнявате патриотическия си дѫлг и че тайната ще бѫде запазена до гроб“.

Левски прочел целия устав, а след това и окржжното (хвѫркатия лист) от 10 март 1871 за сѫбиране на пари.

„Братя, вярвам разбрахте напѫлно, какво трябва всеки един от нас да прави. Да направим заеми, да продадем имот, да заложим жена и деца, но да откупим отечеството си“.

По покана на апостола всички станали на крака.

Левски сложил на масата евангелие, кржст, устав и клетвен лист, поставил вѫрху евангелието кржстообразно револвера и камата си, и казал:

Ето братв, в какво ще се закѫлнеме! Това е страшния сѫд на тоя свят; това е нашето спасение и от него ще очакваме избавление от тежко агарянско робство. Ето нещата, които показват: *смѫрт* или *свобода*. В тяхното име ние се *заклеваме*, поради което ставаме истински братя и *сѫзаклят-*

ници в едно и сжщо свето дяло". Хаджи Макарий от Троянскит монастир наметнал епатрахил, зел в ржце кржста и клетвата, добавил, че клетвата е свято нещо; поканил всички да си дигнат десна ржка и повтарят клетвените думи, които изговарял (Марковски: Спомени... стр. 122). След произнасяне на клетвата всеки се прекржстил, целувал евангелието, кржста, камата и револвера.

От монастиря, от Ловеч, или от други близки скривалища Левски написал и изпратил окржжно до разни комитети, като настоявал усилено да се сжбират пари за оржжие. На 25 юни той писал до Каравелова писмо, в което, като му напомня, че бжлгарите трябва да работят сигурно, умно и здраво, моли го да пише чрез някого на сржбското правителство да приеме в военната си школа 150—200 бжлгарчета, защото се има голяма нужда от военo подготвени хора за команданти и организатори. Иска вестниците да му се изпращат през Русе (чрез дома на баба *Тонка*, майка на Н. Обретенов), дето е уредил добра поща, и сжобщава, че скоро ще тржгне из Тракия по обиколка, защото се научил, че на много места комитетите едва работят, а някои се разстроили поради вжтрешни ежби.

Полицията вардела всички пжтища на Балкана. Левски в облекло на тжрговец, с фес на глава, на кон, придружен от турчин пазач, минал тжржествено покрай конака в Троян за Балкана и благополучно прехвжрлил в Карлово.

Тука апостола наново преустроява комитетите, дава им по-голяма стегнатост и планомерност. С окржжно писмо Левски изисква, щото всички комитети да се групират в няколко окржжни центра, чрез които по-лесно и с по-малко разноски, но посигурно да се правят споразуменията и наредбите по сжбиране на пари и вжоржжение. Централния Комитет определял, кое място да се избере за центжр с оглед на целите, които преследва оргенизацията. Най пжрво се избирал центжра на революционното окржжие. Ч. Р. Комитети трябва да го приемат и се погрижат да приготвят тайни войници (решителни и постоянни юнаци), които трябвало да бждат под ржка за всеки случай. Членовете от окржжния центжр нареждат свободни работници, които да свжрзуват всички села и по-малки градове с центжра. Вжв всяко място да се готвят хора и да се сжбират пари, за които ше се дава сметка на централния касиер. За спорове, недоразумения и наказания ще решава окржжния центжр, но сжс смжрт ще се наказва само подир разрешение от Ц. К. „За всяка смжрт искам отговор“, пише апостола. Сжобщенията и писмата да стават с тайни знаци, Всичките да се снабдят с лозинка за тайните писма. Имената на селата и градовете да се променят[1]). Дава се таблица-ключ за

---

[1]) Ето променените имена на някои градове.
Сливен — Стамболу Мехмед ефенди.
Стара Загора — Едернели Афжзаа.

новите имена на селата, градовете и хората. Квитанции да се издават не по имена на дарителите, а по номера, пжк в тайната книга ще се бележи името на вносителя. Така, получих от № 25 десет турски лири. За потребите на дялото всеки ще даде определен *десятжк* от имота си. Юнаците да сжберат по 10 лири за игленка пушка. „*Работете бжрзо и живо. Чистонародния мжж дава всичко, на и себе си жертвува за отечеството си*". добавя народния труженик в писмото си.

Лясковец — Бору Еленченец.
Орхание — Сюлюманооглу Дауд.
Ловеч — Ализаа Селевли.

ДЯЛ III.

Издайничество и мжченическа смжрт.

XIII. Разпра между Левски и Д. Общи.

1872. — Непокорство на Общи. — Още когато се завжрнал от Влашко, Левски подвел под клетва своите помощници и им издал нови пжлномощни. Повикал и Д. Общи да внесе сжбраните суми, да даде клетва, та да получи ново пжлномощно. Ала той не дошел. Поджржан от някои членове, Общи поискал да играе роля равна с Левски. Не се покорявал, срещал тайните пощи, зимал писмата и уставите, които Левски разпращал до комитетите; сжбирал пари и казвал, че сам щял да иде да ги занесе на Каравелова в Букурещ. При обиколката си и от получените писма Левски разбрал, че Д. Общи вече става вреден за дялото. В негово отсжтствие Обши обикалял комитетите, ползувайки се с доверието на комитетските хора, и навсякжде проявил големи своеволия и безтактности.

Апостола пише Каравелву, че ще извади Общия от служба поради неспособността му. Бил пратен да наглежда и насжрдчава готови, сжста-

вени Ч. Р. Комитети, и отвреме на време да дава сметка за сжбираните от него пари, а той ударил да продава големство, с лекомислие се хвалил, че всичко джржи в ржката си, лжгал и говорил явно пред сжзаклятници, както и пред непознати хора по кржчмите, да се готвят, защото щяло да става нещо! Лжгал, че уж пренесжл 1000 игленки пушки. Турските шпиони дочули това и сжобщили на властите. Те узнали името му, с кои хора ходи и какво прави. Народните дейци се оплакали на Левски и поискали, щото Общи и писаря му (Общи водел писар, защото сам бил безграмотен) да бждат махнати, защото инак работата ще бжде изгубена.

Общи бил натрапен помощник на Левски, както и да сжбира пари за доставка на оржжие по решението на Ловченския рев. комитет с препоржчката на Данаила Попова в Турно-Магурели и брата му Анастаса в Плевен. Членовете на тоя комитет гледали, че Общи е пжргав, тича от място на място, грижи се за подготовката на работниците, та затова с болшинство на гласовете го определи да бжде ржководител на Орханийско и Тетевенско. Накарали Левски по-рано да му издаде нуждното пжлномощно за това. Облечен в такава власт, лекомисления авантюрист и хайдук почнал да своеволничи, задржжал сжбираните пари, говорел неврели-некипели и достигнал до мисжлта да не се подчинява на Левски. Той образувал хвжрката четица и с нея шетала от място

на място по хайдушките обичаи да сѫбира пари и тероризира хората.

Апостола не могѫл да тѫрпи подобно самоуправство и чрез тайната поща повикал Общи да се срещнат в Етрополе. „Ела, каже, да чуеш с ушите си, за какво питам, и хората какво ми отговарят". Общи обаче си нехае и вѫрши това, което неговата глава ражда, без да се яви при апостола.

В силата на пѫлномощното, което имал, Левски можал веднага да отстрани дори сѫс сила пакостника, но той, като всеки добросѫвестен работник, поискал да бѫде много лойялен, та още тѫрпял. Апостола се занимава с много по-важни работи. Сѫдбоносен бил вѫпроса за *вѫоржѫаването на момчетата*. А това можало да стане с много пари. Трябвало *тичане*. Между това шпиони се пречкали на всякѫде. Пѫрвото комитетско убийство от тайната полиция било извѫршено (през август). Извѫршил го сам Общи над дякона Паисия в Орхание, понеже тоя цѫрковен човек разбирал по един превратен начин службата си и се обявил решителен противник на народните работници. Местния комитет произнесѫл присѫдата, Левски разгледал обвинението и потвѫрдил присѫдата. Сполуката с убийството направило Общия още по-нахален. Левски вече почнал да излиза от тѫрпение. През септ. той пише до Данаила Попов в Т. Магурели за Общия следното: „Че Д. Общи за закононарушенията си и своеволията си е заслужил смѫрт, то е така, но аз му прощавах и още

прощавам. Ако да беше учен, аз не можех да потъпча закона. Бай Д. не е предател, но неразбран, горделив и говори за работи от себе си, без да знае къде водят. Подхвърлял на хората ни думи да мислят различно, пък на мене казва, че тия тъй мислили". Това принудило Левски да обиколи неговото окръжие (Орханийското) и лично да разпита хората, защо не правят това, което устава им заповядва. Те се оправдавали, че Общи другояче ги учил по решението уж на Ц. К. в България.

Левски преустроил окръжието, което брояло 15 комитети, свързал последните по близу един до друг и ги подчинил на Центъра (Орхание). Обаче Общи отишел и развалил направеното, като научил някои частни комитети да искат друг град за център. Работата дошла до там, че Общи зел да подучва някои комитети да искат да се отнесат до Ц. К. в Влашко с оплакване против Левски. Това нещо страшно огорчило апостола, който единадесет години работил на народната нива с пълно безкористие, самоотвержение и ентусиазъм, та сега един чужденец да дойе от някъде си — да хвърля кал върху него. Зависта и съсгледството на някои тетевенски и ловченски членове на привременното правителство станали причина да се подигне въпрос против големите права, които Левски получил от Букурещ. Тия хора не могли да се вдълбочат толкова в народното дяло и да разберат, както това е разбрал опитния Левски, че без дисциплина и един ръководен ум работата нема да върви. На-

родна черта е да подозираме способните си хора в някакви задни мисли. А щом веднаж нашето мнение не се е приело, ние се отказваме от длжжностите си, почваме да отсжтствуваме от заседанията или си подаваме оставката. Ала често и с това не се задоволяваме: почваме да пречим и да интригуваме против предните си хора. Такива ежби са се намесили и в разправията между Левски и Общия, та отворили пжт на последния, макар да бил нов, при това чужденец и непознат, да оспорява наредбите и правата на великия апостол, познат на младо и старо по своята сжобразителност и безкористна дейност. Но човешките страсти сж безогледни.

Левски намерил за добре да се отнесе до Каравелова и до Ц. К. в Букурещ да иска правилна оценка и правда за себе си. Обаче, спора между Общи и Левски не можал да се разгледа и отсжди в Букурещ, защото Общи прибжрзал да извжрши обира на орханийската поща и с това опропастил дялото.

Обира на орханийската поща и разкриване на комитетската организация. — В желанието си да сжбират средства за оржжие, при обсжждане мерките, много пжти в Ц. Р. К. в Бжлгария (Ловеч) била изказвана мисжл да се нападат и обират пощите, както правили по-рано Панайот Хитов и други хайдути. В полза на такова решеиие се превеждало обстоятелството, че сж-

браните от властта пари са от народа и че, като се вземат, пак ще се употребят за народа. Предвидливия Левски се е обявявал винаги против такива действия, защото предвиждал, че чрез тях ще се вжзбужда още повече турската власт, която или ще сполучи, да влезе в дирята на тайната организация, или пжк най-малкото сжс строгите си мерки и шпионска мрежа ще пречи за пжтуването и работата на народните хора. Левски мислил, че не е умно да се тревожат и дразнят сега турците, когато комитетските хора имат най-голяма нужда от ходене и прекарване на оржжие.

Ала мждрите сжвети на Левски се видели на някои комитетски хора и на Общи като излишна предпазливост и дори неришителност. Когато в едно заседание си блжскали главата, от кжде да сжберат една голяма сума, Общи пак предложил обира на някоя поща. Левски отново изказал своето несжгласие, но болшинството, настроено вече против Левски, било наклонно и допуснало да се обере джржавната поща. Общи предложил услугите си — той да извжрши обира сжс своите хора. На другия ден от заседанието Левски пак поржчал на Общия да се изостави от това дяло, защото тайната не ще може да се запази при участието на толкова хора. Сжщото той казал и на Стоян Пандур войвода да придума Общия да не прави обира. Ала лекомисления хайдук вжрвял по свой ум.

Левски излязал из Ловеч да обикаля и нарежда революционните окржжия, дето имало тол-

кова работа и нужда от лични упжтвания и насжрдчения, а Общи в Тетевен сжбрал четицата си и се приготвил за работа. Чрез комитетски хора се узнало, че от Орхание пощата потégля с доста голяма джржавна сума пари (около 120,000 гроша) за София. Общи с двадесетина души четници, облечени в турски военни дрехи, преварил на 20-и септ. пощенските кола в Орханийския проход, стреля вжрху заптиите, те се разбягват, а той задигва с четата парите и ги отнася. Естествено, софийския управител Махзар паша веднага се втурнал с потери да издири и улови обирачите. Той не сполучил, но оставил свои тайни агенти да следят. Из-Изпжрвен работата се скрила доста добре, властите били заблудени, че обирачите по облекло и по други белези били уж турски войници, беглеци от военна служба. Но сетне хлевоустието на една жена, посветена в тайната на обира, и лекомисленото самохвалство на някои четници отворило очите на властта. Преоблечени помаци-шпиони дочули, че обирачите сж бжлгари, че войводата на четата бил Димитжр Общи и че парите били дигнати за купуване на оржжие. Махзар паша с конни стражари отива в Орхание и околните села и градове. Няколко четници били хванати. Подложени на мжки и бой, те обадили, как стои работата. Потерата се турила в дирите на Общия и най-сетне сполучила да го хване (25 окт.) в селото Чариково (Луковитско). Арестуваните четници сжчувственици и комитетски хора, ведно с войводата, и една жена, били навжрзани в синжири

и тжржествено откарани в София да ги сжди особена извжнредна комисия, нарочно изпратена от Цариград за това[1]). В цяла Турция се разбрало, че *комити* обрали Софийската поща и че всички били хванати. При разпита Общи най-напред се помжчил да отказва; твжрдял, че е чужденец, показал три паспорта: гржцки, сржбски и италиянски. След това той променил думите си. Лекомислието и грандоманията го вджхновили, та поискал да изплаши турците. Той разкрил цялото комитетско дяло и посочил Левски като „баш комита", главен разпоредител и главатар. Това Общи направил да убеди турците, че тука не е думата за обикновен хайдушки обир, а за голяма работа — вжзстание да се освободи Бжлгария. Глупавия авантюрист мислел, че Портата ще се уплаши и ще почне преговори с главатарите . . . Общи или неговите хора издали много комитетски работници в Орхание, Тетевен, Етрополе, Ловеч. По показанията на Общи арестувани били в София Хр. Ковачев, учител по турски език, и още един комитетски човек. Турците бжрзо се разтичали извжршили многобройни арести, направили претжрсвания и намерили част от ограбените пари в Тетевен, Ловеч. Общи, разпитан в София, проджлжавал да разкрива подготовката на вжзстанието и заплашвал турците с големи опасности. Името на Васил Левски гржмнало в цяла София. За него говорили турци, бжлгари, евреи. Правителството на-

---

[1]) Архива на Найден Геров, т. II, стр. 637.

редило телеграфически до полицейските органи из цялата страна да дирят тоя чудноват и летящ Василя Левски, наречен още Дервишоглу, Аслан Кжрджалж, дякон Игнати, Васил Иванов Карловец—главатаря на комитите. При обиските бил намерен неговия портрет и разпратен всжде по канцелариите. По конаците били привикани всички попове, учители, чорбаджии, видни еснафи и тжрговци да бждат разпитани за опасния човек, дали го познават и де може сега да се намери. Правителството обещало 50,000 гроша томува, който покаже или улови опасния човек. Всички чорбаджии-сжветници отивали в конака, гледали портрета и знаели, че това е Левски, който често е искал пари от тях, дори ги е заплашвал с убийство, ако не дадат, ала никой не се е решил да каже, че го познава и да посочи, кжде би могжл да се намери. Всеки дигал рамене и казвал: „не познавам този човек.“ А чрез своите хора пращали известие до Левски с думата: бягай!

Положението на апостола. — Когато Общи обрал пощата, Левски се намирал някжде кжм Сливен. Известието за обира не го изненадало, защото, както видехме, той знаял за това пакостно дяло. Осжждал себе си, че се подчинил на ловченци и не употребил властта, която му дава пжлномощното. Ала Левски искал да бжде коректен и подчинен на вишегласието. Той бил спокоен няколко време. В края на октомври Левски стигнал

в Стара Загора, дето се научил, че Общи е улов и че дялото е издадено, сума свят е изпозатворен и много квитанции, писма и други комитетски неща паднали в ржцете на турците. Комитетските в Стара-Загора хора се срещнали с апостола да узнаят, как е станала толкова опасната случка.

В Букурещ и Влашко тревогата била голяма. Всички мислели, че дялото вече е изгубено и че комитетските хора ще бждат избесени. Каравелов силно обезпокоен, намерил, че от сждаденото положение нема как да се излезе, освен да се обяви революцията и с вжоржжена сила да се освободят Общи и другите затворници. За това, в сжгласие с другите членове на Ц. Р. Комитети, той изпратил нарочен човек от тжрновския революционен комитет до Левски да му сжобщи решението.

През това време Левски постоянно сновял между Сливен и Стара Загора и се занимавал с организирането на революционните окржжия, стягал хората и вжзбуждал ентусиазма им. В Сливен Левски се запознал с двамата млади учители *М. Греков и Атанас Узунов*, които скоро били дошли от Русия. Греков бил бжлгарин, роден в Русия, участник в легиона за бжлгарски офицери в Бялград през 1867; Узунов бил родом от Одрин, по баща Копривщенец, 20 годишен младеж, красив, силен' буен безстрашлив, изпжтувал цяла Бжлгария пеш на шир и на длжж, запознал се с Христо Ботев в Калофер (през лятото 1872 год.). Греков и Узунов учили в Николаевската гимназия в Русия, били

добри другари и искрени приятели. Вжодушевени от желание да работят за свободата на своетв отечество, та през есента 1972 год. се условили за учители в Сливен.

Революционното дяло в тоя град не вжрвяло добре. Левски стигнал в началото на ноември в града и намерил в лицето на Грекова и Узунова добри патриоти и ентусиазирани младежи. Веднага той им разкрил всичко и ги наредил на работа. Отредил им райони и ги упжтил да уредят окржзите.

Когато се научил за залавянето на Общи и затварянето на комитетски хора, Левски изпратил пощенеца —писмоносец Димо Пеев до София да разбере, кои комитетски хора са затворени по орханийската случка; на вржщане от София да се отбие в Орхание и предаде друго писмо до орханийци с насжрдчение да следват дялото без боязн.

По Пеева до София Левски пратил следното писмо за Димитра Трайкович, касиер и един от важните комитетски хора в София, в чийто хан слизал Левски и други народни работници.

„*Бай Трайкович*, приносящият е наш човек; изпращам го до вас да му дадете отговор на долните питания.

Научих се, че за всички станали работи с нашите хора в вашия град, затворени от турското правителство, си бил ти. Мнозина уверяват, че вие сте показали пред пашата, какво в София сжществуа комитет, па сте показали учителите. Аз не вярвам да сте извжршили такова предателство . . . Вам

за сега не остава друго, а точно да ни дадете описание за станалите работи в града ви: как се е предала работата най-напред, кой кого е предал, кой как е изпитван, кои са именно затворниците, отде са, под какжв затвор и сждбата им на какво сочи? Всичко писмено ще дадете на приносящия това писмо. Писмото ще му предадете извжн града, кога тржгне да си вжрви. Всичко трябва да изложиш по сжвест, т. е. твоите и на другите кривиците, защото на разказания се опрощава. Ако се окаже, че ти си чист, тогава пак ще земаш и даваш понататжк от онова място, от което ти се е дала червената книжка (устава).

Аз сжм, който ви се представих в турски дрехи вжв вас, в собата, с печатаното писмо кжм вас. *В. Левски*".

Слуховете, че конашкия сжветник Д. Трайкович издавал, се разпространявали от противниците му, сжпартизани на Хаджи Мано, богат и влиятелен чорбаджия, който джржал страната на черковниците и бил против младежките кроежи в комитетите за вжзстание.

Писмоносеца изпжлнил службата си. Получил устен отговор от Трайковича, минал през Орхание, ободрил работниците и намерил Левски. След получаването на Софийските известия, Левски пише на Христо Големия в Тжрново: „известени да сте, че Д. Общи предава всичко, щото знае! От София дойде човек нарочно да ми разправи. Затова, който се познава с него, да стои на щрек, в кжщата си да не спи, а по приятели".

Чудно безстрашие и самообладание проявил тоя истински родолюбец в тия ужасни времена. И това качество го вжзвишава твжрде много. Левски вярвал в своята звезда. Ако вжпросжт е бил само за неговата личност, той лесно и с бжрзината на лястовица би прехвржкнал вжв Влашко. Ала него измжчвала мисжлта за разстройството на дялото, сжзидано с такава гореща вяра, с толкова труд и мжка. По тая причина преди всичко той залягал да поправи развалено то, та решил не да бяга и се спасява, а да обиколи по главните комитети, да насжрдчи и успокои изплашените, да изпокрие архивата и оржжието.

При тия обстоятелства пристига пратеника на Каравелова от Влашко и предава на апостола следното писмо:

Брате Василе,

По-преди ви писахме и подканяхме на подвизи, но някак си опитом. Сега ви обаждаме, че обстоятелствата изискват без друго кураж от наша страна и повдигане на революцията. Причините, които и ти можеш да познаваш, не щем да ти разказваме, а обаждаме ти само, че трябва да вжрвиш на бой, без да губиш минута. На всички тадевашни юнаци се писа, които ще да заминават за отсреща. Надайте се за помощ от С. и Ч. (Сжрбия и Черна Гора).

Букурещ, 2 ноември 1872 г.

Кара Мустафа Бучукоглу *(Каравелов).*

Левски свикал сѫбрание на пѫрвите комитетски мѫже в Стара-Загора. Прочел Каравеловото писмо. Мислили, правили, стрували, дошли до заключение, че сега вѫзстание не може да се дигне, защото на пѫрво място нямало нуждното *оржжие*, па и липсвали още много потребни неща. При тия условия да се покани народа на вѫзстание очевидно било да се постави в невѫзможност на сѫпротива срещу турския ятаган. Поканени да се произнесат, и сливенци взели сѫщото решение. От своя страна Левски, като обсѫдил зраво положението, решил, че покрай горните причини през зимата е невѫзможло никакво вѫзстание. Народа няма да се поведе по ума на буйните младежи. та затова по-добре е да се отложи революцията за идната пролет, когато и оржжия могат повече да се доставят. Обаче той получава категорична заповед от главния представител на Б. Ц. Р. К. да вѫрви на бой. За да не се земе за непокорство и да се избегнат всякакви неоснователни подозрения и критики, Левски сѫобщил по сѫщия пощенец, че сам ще иде вѫв Влашко и там ще обмислят дялото с Каравелова.

Последни разпоредби. — Източна Бѫлгария била още слабо организирана. Левски издава пѫлномощно на *Таня Стоянов*, верен телопазач и способен младеж, сетнешен войвода на вѫзстаническа чета, да насѫрдчи, свѫрже и уреди комитетите в

Добрич, Провадия, Осман Пазар, Ески Джумая и Котленско[1]).

От Стара-Загора Левски с голямо изкусво да заблуждава турската полиция отива в Пловдив. Там той поискал да узнае от верните си другари (учителя Матевски) и от чорбаджиите, какви мерки зима турското правителство и дали има бѫлгари да се лакомят срещу обещаните 50,000 гроша да предадат апостола; или за 25,000 да занесат главата му. Левски се явил и при Найден Геров, от когато се научил. че в Цариград бил отреден специален сѫд за бѫлгарските комити в София и че него дирят под листо. Найден Геров посѫветвал апостола да се прехвѫрли, колкото е вѫзможно, по-скоро в Ромѫния.

От Пловдив Левски отишел в Т. Пазарджик (7 дек.), дал нуждните наредби, зел сѫс себе си Никола Рѫженков и през Стара-Планина се спрял в Троянския монастир. Тука той три дни се крил из околните метоси, защото монастиря на няколко пѫти бивал претѫрсван от турската потера.

---

[1]) Левски имал 4-5 верни младежи, които го придружавали в пѫтуванията му по разните части на Бѫлгария, като другари, телопазачи, писмоносци и др. Тия негови верни хора били: за западна Бѫлгария *Васил Йонков* от Гложене, *Сава Младенов* от Червен бряг, за южна Бѫлгария *Дико Пеев* от Извор и за източна Бѫлгария *Таню Стоянов*.

В Ловеч били запрени трима души комитетски хора, а другите били обладани от голям страх[1]. За да не би преследванията да се усилят още повече и разширят арестите, членове от Ловченския комитет писали на Левски да не дохожда в града им. Между това апостола имал нужда да се отбие в Ловеч било да даде разпоредби, какво да се прави, докато премине бурята, било да прибере и покрие всичката архива на комитета. По тревожните писма, които ловченци отправили до Левски, той дошел до убеждението, че тия хора от страх са обезумели и че „от тяхната кожа царвули нема да станат" (Архив. стр. 73). В сѫщото време Левски се научил, че в Ловеч били подхвѫрлени писма с подпис *Ас. Дервишоглу Кѫрджалѫ*, в които се казвало да се занесат комитетските тевтери и вещи в едикоя колиба на лозето и там да се оставят. Писмата били подправени с почерка на апостола. Левски подозирал в тая работа някого. . . Затова привидно отказвал да влезе в града, защото очаквал *предателство*, не по воля, а „от страх предателство". Той моли да се приберат колкото писма има, пари, вестници и друго, та да се пренесат у Николчо Сирков (халач), в чиято кѫща често слазял Левски). Оттам той или сам щял да си ги земе, или щял да

---

[1]) **Останалите членове: Хр. Луканов, А. Хитров, Гечо и Величка Хашнови, Н. Сирков и др. Общи не ги е познавал, затова и не ги е обадил.**

проводи човек за тях. В председателствуващия комитета имало комитетски пари. Писал му Левски да ги даде, а той смотолевил отговора си, защото ги бил употребил за ден-два в частна работа, вжпреки устава. И апостола в огорчението си отправя следните тежки думи кжм болшинството на ловчанския комитет (12 дек.): „Какво да ви правя, като се показахте сами по-неспособни от новите (комитети), които захванаха много по-кжсно от вас? Днешната случка (обира и разкритието на дялото) сто пжти ви се е предсказвала, че може да бжде! Вие казвахте: ще постоянствуваме (да обуздават лудориите на Общия). Де ви е сега постоянството? Вие сте причината да страдат и други хора. Казах ви пред очите на Д. Общи, че той не е за работа, като вжрши неща на своя глава. Не чухте ли думите ми, казани толкова пжти? Два месеца пжтувахме заедно, но какво аз вжршех? Оставях го в хана, а пжк аз тайно се срещах с хората си, защото не му доверявах поради лекомислието му. Не му ли казах да не напада на пощата? Той и вие мислехте, че аз си присвоявам някакви привилегии. Ето ви сега причината да треперете от страх, па и на мене да не давате място в града си! Но. . . станалото, станало; писмата и нещата приберето и ги предайте, дето ви казах. Па вие джрзост! Напред на работа! Запрените-запрени, а другите трябва да мислят, че са полагали клетва. Който не изпжлнява клетвата, дадена пред Евангелието, т. е. в вярата си и в че-

стта си, той е най-низкия и гнуснавия човек на света! По-добре е сто години мжки честни, а нежели да тжпчи честта си и вярата си! Утре е ден и ще се каже на такжв: не си честен, не си бжлгарин, лжжеш и в Евангелието. . .“ Левски предупреждава ловченци, че на запрените сега не може да се помогне. Вжзстанието се отлага. Той разпоредил до всички комитети да сжберат и предадат парите, за да се поржча оржжие, та за напролет да бждат по-готови, защото времето наближава. . .

Левски пише за насжрдчение на всички. „Напред и не бойте се! . . . Нека бжлгарското юнашко око да не се бои вече от мжките на дрипавия читак. Иде времето, когато ще се дигнат народните знамена. Но бжрзайте да сме готови“ . . . Този пжт Левски се подписва *Ибрйим Анадолу*.

Хващането на Левски. — Кжм 20 декември Левски се намирал в махалата колибето до Троян. Известени на време, троянски сжзаклетници отишли и се срещнали с апостола. Те му известили, че многобройна войска и стража обикаляла Ловеч и Троян, кржстосва по пжтищата, внезапно напада ханищата деня и нощя, че двама членове от ловченския комитет са откарани в София, някои комитетски вещи хванати и че страх и трепет са обладали цялата околност. В конака джржат портрета на Левски и се взират в лицето на всеки пжтник. Левски насжрдчил другарите да не се отчайват, дал наставление, как да се скрие всичко, поискал по

5—5 лири от всекиго за игленка пушка и казал, че заминува за Влашко да се споразумее с Каравелова относно избухването на възстанието. Левски говорел с такава увереност, като че злодеянието на Общия не може да има особено пакостно влияние за дялото. Той оплаквал затворените и мъчените, но за народната работа не давал да се разбере, че се бои. На безсрдчната турска полиция той не давал значение, а нехайността й към общата служба била му твърде позната. Колко пъти той е ял и пил с потерата, която го дири!

От колибето Левски тайно се промъкнал в къщата на Никола Сирков халачина. Бързо той влизал в сношение с Величка Хашнова и чрез нея с поп Кръстя, касиера на комитета, който бил освободен от затвора. Левски искал да се срещне с тоя човек, понеже само той бил освободен от арестуваните комитетски хора, едно да му поиска комитетските пари за оръжие, и друго да му даде наставления за изпокриване на всичко и за насърдчение. Поп Кръстю се срещнал с Левски в дома на Сиркова, дал му парите и се обяснили.

На 26 декември, втория ден на Коледа, Левски придружен от Никола Цвятков, комуто дал писмата, що прибрал от Никола Сирков, тръгнал за Севлиево. Цвятков разпрал самаря и дълбоко в сламата изпокрил писмата, турил самара на бащина си кон, възседнал го и тръгнал напред, а Левски, преоблечен в турски дрехи, с фес на глава, дръжнести потури, опъхнал пешком 200—300 крачки

подир него. Нея година зимата била люта, сняг покривал полето и пѫтищата били зарити, та ходенето било мѫчно. По пѫтя Левски настигнал Цвяткова и му казал, че вечерта ще нощуват в с. Какрина, в комитетската стая на Христо Цонев Латинеца. Един турски стражар срещнал пѫтниците, заничал ги в лицата и питал, кои са и кѫде отиват. Привечер пѫтниците стигнали с. Какрина, влезли в селото и отседнали в ханчето на Христа. Казаното ханче било на един кат, нието от Хр. Цонев, имало крѫчма и нарочна стая (одая), както и в много други ханове, наета за комитетски пѫтници, за тайни срещи и сѫвещания. Левски порѫчал на наемателя да му намери кон, че на утринта ще пѫтуват за Севлиево. Вечерта пѫтниците се стоплили, вечеряли, говорили за турската потера, която вече няколко пѫти обсаждала и претѫршувала ханчето, тѫрсейки апостола. След вечерята пѫтниците заспали около огѫня, завити с ямурлуците си. Когато попели пѫрви петли, ханжията Христо станал и отишел да тѫрси кон за Левски[1]. Нощта вече преваляла. Половин час преди да се сѫмне, на вратата на ханчето се похлопало. Левски скокнал на нозе и попитал, кой е? Мѫжки глас на турски език отговорил: отвори! Левски и другаря му се вслушали и чули отвѫн тежки стѫпки на

---

[1]) Показанията на Никола Цвятков (Архив. XIV стр.); Д-р П. Стоянов. Град Ловеч, 35.

много хора, топот от конски копита и држнкане на оржжие Левски се сетил, че това е потерата. Той веднага изважда пакет от книжа, разравя огжня, и ги пжхва в него[2]): сетне изважда своя револвер зема и револвера на ханджията от стената, приготвя ги в две ржце, отваря вратата и стреля вжрху турските стражари, що били отвжн. Един стражар паднал ранен, другите се разбягали и Левски с юнашки скок изхвржкнал на двора. Той бил сигурен, ще щом излезе нашироко, лесно ще се разправи и ще избегне от ржцете на потерата, чиято неподвижност му била позната. Левски, който прескачал биволите в с. Еникйой (Добруджанско), който прехвржквал през окопите на белградската крепост, за което другарите му дали тжй сполучливото прозвище, и сега вярвал на своите сили и на своя ангел. Ханчето имало двор, ограден с висок здрав плет. Левски примерил с очи високия плет пред себе си и полетял в вжздуха. В миг той се намерил вржз плета. Няколко пушки изтрещяли по него. За нещастие единия му крак попаднал вжрху здрав остжр кол, който се набил през вжрвите, навущата в джнестите потури, и апостола увиснал на високия плет, като ястреб с пребити криле. Той се опитал да измжкне крака си от кола, но поради височината, това не можело лесно да стане. В това

---

[2]) Вжзможно тука да е изгорен дневника на апостола, защото той в няколко писма казва, че си джржи подробен дневник за работата.

време пушките продължавали да гърмят по сущата посока; виковете: удряйте, дръжте, тичайте: оглушили въздуха... Лишен от възможност да се откачи и да стреля към нападателите, апостола се въртял на една и друга страна, без да може да се самоубие или да погълне отровата, която носел. Нападателите се окуражават, пристъпват към него и го улавят. Бързо му хващат ръцете, отнемат револверите и го вързват; след това го откачат от кола и го занасят окървавен в хана. Левски бил ранен в левото ухо и в главата, кръвта обляла лицето му. Тържеството на турците било голямо. Когато Левски висел на плета, от джебовете му се изтърсили в снега пари, което накарало алчните турци да тичат и ги събират. На запитванията им, той ли е Левски, вързания отговарял, че е пътник, или нищо не отговарял. За другаря си, казал, че го сварил в хана като пътник, без лично да го познава, кой е. Турците хванали Левски и вързали Никола Цвятков и Ханжията Христа, който се бавил из селото за кон и отсъствувал при хващането на Левски. Тримата били закарани в Ловеч. На другия ден (28 дек.) Левски и другарите му били изпратени през Севлиево в Търново. До Търново Левски отричал всичко и сé казвал, че е търговец. Обаче в Търново, изправен пред пашата, който държал в ръка портретя му пред няколко първенци, турци и българи, членове в мезлиша, твърдия човек намерил, че е безполезно вече да отрича и признал, че именно той е Васил Левски, дякон

Игнати Карловец, Аслан Дервишоглу Кжрджалж и т. н. Пашата имал заповед от София да се отнесе много внимателно кжм главатаря на бжлгарските революционери, да повика лекари, които да промият и превжржат най-добре раните му и да му дават всякаква и изобилна храна; да не го бият, мжчат, да не го псуват и оскжрбяват, за да може скоро да се поправи, та да пристигне здрав в София. Тжрновския паша разпоредил веднага да се изпратят под силен конвой Левски и другаря му Цвятков за София. Пжтуването ставало повечето нощя.

Имало ли е предателство при улавянето на Левски и кой е бил предателя? — Улавянето на апостола, чието име било символ на сила, на сжобразителност, на чудна пжргавина и смелост, потресло всички приятели на народното дяло. Загубата била огромна, непоправима. Естественовсеки се запитвал, как стана това нещо? И общественото мнение веднага отсякло: Левски е предаден от секретар-касиера на Левчанския комитет поп Кржстю, който назначил на апостола среща в сжщото ханче, дето бил хванат народния деец. Това мнение особено засилила Величка Хашова, която крила много пжти по-рано Левски и която сега уж знаяла за сговора на срещата[1]). Предателството обяснявали с това, че поп Кржстю бил

---

[1]) В кжшата на Величка Хашнова имало скривалище, в което се пазели на Левски следните неща: калпак с левче и

арестуван от турците след разкриването комитетското дяло в Ловеч, држан един ден и освободен, че той посещавал често конака, че искал да присвои комитетските пари и че най-сетне може да е извршил предателството от мчение или смртен страх пред турците. Обвиняемия поп Кржстю обаче винаги е отказвал, че е предал апостола, предлагал е с писмо до комитета да бжде убит, ако е виновен, а подир освобождението предлагал публичен сжд, на смжртния си час, в последната изповед, не е заявил, че той имал приписвания грях.

Но в такжв случай сжвестта на цял бжлгарски народ пита, имало ли е предателство и кой може да бжде издайника? Престжплението е много тежко и то вика за вжзмездие. Това питане за жалост остава и до днес без категоричен отговор.

Д-р П. Стоянов в книгата си „Граджт Ловеч", стр. 35—60, разглежда подробно обстоятелствата при които е хванат Левски. Авторжт е имал вжзможност да разпита всички живи дейци от комитета — Никола Цвятков, Величка Хашнова, попадията на поп Кржстя, Д. Пжшков и т. н. Той превежда всички доказателства за и против предателството на поп Кржстя, наклонен е да вярва, че има такова, ала категорично не се произнася.

перо, далекоглед, тржба и др Освен тези неща Левски имал хубава френска пушка, купена на 25 желтици, ремжк за една турска лира, сабя за 13 лири и сто патрона.

Понеже въпроса е от извънредно значение за нашите черковнослужатели, ние ще се спрем малко на него.

Поп Кръстю бил развит свещеник доста начетен, бил в Бялград през 1862 г., голям поклонник на Раковски, член на Привременото правителство в Ловеч, обичал да пише и се показвал добър патриот. Левски го обичал и му се доверявал. Кога отсъствувал, него оставал за заместник. С особено писмо той го препоръчва на Каравелова да напечата в печатницата си негова книга. Между Левски и свещеника е настъпила хладина след убийството на дякона Паиси, когото поп Кръстю считал невинен и жертва на буйния Общи. От разкритията на Общия в София арестувани били само трима комитетски хора в Ловеч: Марин поп Луканов, Д. Пъшков и поп Кръстю. На другия ден, обаче, поп Кръстю бил освободен, след като бил много мъчен и бит; той бил поставен под полицейския надзор и постоянно бил викан в конака при каймакамина (началника). В това време се появили подправени писма, подхвърлени в двора на Величка, написани уж от Левски, в които се искали комитетските книги, писма и други вещи да се занесат в колибата на лозето, отдето Левски щял да ги земе. Туй се съобщава на Левски. По повод на тия подправени писма апостола пише на 12 декември до незатворените комитетски хора: „пророкувам, каква ще да е била целта ви с тия писма, и по вишегласие ли сте го направили, или само някой

и кой е? Ако се отричате всички, аз знам, кой е и ще ви го покажа". Кого е подозирал апостола, положително не може да се каже. Величка Хашнова мисли, че това е поп Кржстю. Писмата, както видехме по-горе, били прибрани от Сиркова, от когото апостола ги е зел и предал на Никола Цвятков, който ги вшил в самаря и тжй тржгнали с Левски за Какрина. За това село ги упжтил Сирков. Нито по пжтя, нито вечерта Левски е казал на другаря си Никола Цвятков, че е уговорена среща с поп Кржстя в ханчето. Това не знаел и Христо Цонев, който един ден по-рано бил в Ловеч и знаял, че Левски ще му бжде гост. Щом се навечеряли, легнали, не са очаквали никого.

Значи мжлвата, какво поп Кржстю уговорил с Левски среща в Какрина, и вместо да иде той пратил потерата, не се потвжрдява от свидетелите. Понеже турската потера от 5—6 души нападнала ханчето не още вечерта или през нощта, а чак сутринта, призори, има всички изгледи това да е станало случайно, или по показанията на стражара, що ги е срещнал на 27, или на друг някой издайник[1]).

И ако е имало предателство, как е станало то? Някои допускат, че то може да е станало в Ловеч, когато апостола бил отведен вжрзан. Дотогава Левски не се признавал, че е този, когото дирят. Той казвал, че е тжрговец. Пред вид на тия негови отричания каймакамина в Ловеч повикал поп Кржстя, когото

---

[1]) Когато Левски бил хванат, потерата не е имала нито верига, нито вжже, а го е вжрзала с пояса му.

пратил да види вжрзания тжрговец в затвора[1]). Поп Кржстю посетил запрения и се явил при каймакамина. Но какво му е казал, никой не знае. След години каймакамина и старшията Юсеин Бошнак, ранен при Какрина, уж казали, че чули да се говори, какво беевете в конака казвали, че попа издал Василя Левски. Поп Кржстю обаче отричал да е казал такива предателски думи. По пжтя от Ловеч до Тжрново и обратно до София Левски и Цвятков били карани наедно, приказвали, но апостола не се оплаквал, че е издаден от поп Кржстя. Това разказва Никола Цвятков, който сетне живял джлго и подир освобождението. Вжв В. Тжрново, както знаем Левски сам се признал, че е сжщия. Когато доктор Берон превжрзвал раните му, Левски казал: „предаде ме поп Кржстю". Но де? в Какринското ханче или в Ловеч, това не казал. Допустимо е, че Левски е предполагал така, защото той не чул, що е казал поп Кржстю на каймакамина в Ловеч. Заслужава да се спомене и това, че поп Кржстю е умрял сжвжршено беден.

По този начин вжпроса за издайството на Левски в Какрина или Ловеч остава неизяснен. Историята не може да се опре на слухове, клевети и подозрения, толкова свойствени нам бжлгарите. Нейните сжждения и присжди трябва да се основават нн положителни факти. А документи и сериозни свидетели за това няма.

---

[1]) Никола Цвятков и Хр. Цонев били познати на полицията, но като мирни хора, а не като комити.

Положително е само едно, че дейността на Левски е разкрита и предадена пред турците от Общи, от когото сигурно те узнали, че апостола се навжрта около Ловеч, та са усилили бдението на шпионите и полицията, докато най-сетне го хванали.

XIV. Левски пред сжда.

Положението в Цариград. — През 1872 г. в Цариград станали няколко важии промени. За велик везир бил назначен Мидхат паша, управник на Дунавския вилает, водителя на младотурците, който се мжчел да реформира империята така, че европейците да изгубят почва за намеса в турските вжтрешни работи. Но тоя паша бил зле настроен против бжлгарите, защото те били против неговите реформи за закриване на бжлгарските училища и за приемане бжлгарчета в турските, защото през неговия вилает минавали четите от Дунава за Стара-Планина и защото той познавал дейността на революционните комитети в Влашко.

На 11/24 май с. год. бжлгарския екзарх прогласил бжлгарската цжрква независима, което предизвикало гржцкия патриарх да свика сжбор и да прогласи бжлгарите за схизматици. Чрез това борбата между гжрци и бжлгари пламнала с нови сили. В тая борба гжрците интригували пред Високата порта, че покровителствува бжлгарите, а пжк те се готвят да сжборят султановата власт. Нашите черковници напжвали всички сили да от-

биват гржцките удари и да доказват, че подозрението кжм бжлгарите в неверност на султана било злобно и клеветническо. През есента става обира на орханийската поща, арестуването на Общи и разкриване на сжзаклятническото дело. Турците се вжзбудили и настржхнали твжрде много против бжлгарите в Цариград. Екзарх Антим I поискал един-два пжти да се яви пред министрите, ала те не го приемали. И когато най-сетне великия везир приел екзарха, той се отнесжл сжрдито и натякнал, че младите бжлгари вжршат работи, които не били в полза на мира и спокойствието на царството. Турските вестници написали остри статии против бжлгарския народ, а гжрците бжлвали огжн и жупел против враговете на падишаха.

Високата Порта, щом се известила, че *„сжрбина“* Д. Общи е работил за бжлгарското комитетско дяло, че обиржт е направен от него с политически цели, решила, какво виновните в това дяло да се сждят не от обикновения сжд, а от особена, *извжнредна комисия*, снабдена с пжлномощия да лови, изпитва, осжжда на затвор, на заточение и на смжрт безапелационно. Везиря назначил такава комисия в сжстав 3 души: двама членове на джржавния сжвет — Кючюк Саид паша и бжлгарина Иванчо х. Пенчович от Русе, сжщия, в чиято кжща нощувал Левски през пребиваването му в Цариграе. Третия член на комитета бил Шакир-бей, военен от главния щаб. Когато сжобщили назначението на х. Пенчович, той джлго се колебал от

страх да не бѫде изложен пред турците, като укривател на Левски. Но понеже тогава апостола не бил още хванат, то бѫлгарите в Цариград убедили Иванча х. Пенчовича да приеме назначението, надявайки се, че с влиянието си той ще смегчи наказанието на заловените бѫлгари.

Извѫнредната комисия в София. — През ноември извѫнредната комисия заминала за София. Председателя на комисията Кючук Саид паша, щом стигнал в София, подал телеграма до всички власти да дирят под дѫрво и камѫк Василя Левски и потвѫрдил обещаните от Махзар паша 50,000 гроша томува, който улови жив или предаде апостола. В София комисията разпитвала Общия и другите затворници; разпитвала свидетели и очаквала, дано хванат главатаря на организацията. На 28 декември комисията получила телеграма от тѫрновския паша, че арестувания в Какринското ханче непознат човек, се признал, че той е Васил Левски. Радостта на турците била безкрайна. Комитетското дяло сега щяло да се изтрѫгне из корен. Иванчо х. Пенчович изтрѫпнал. Той се боял, че подсѫдимия ще се обѫрне в сѫда кѫм него и пѫрво него ще издаде. Но великия апостол не бил такѫв човек. Той не бил издайник, нито сѫс слаба душа и воля. В този случай се проявили неговите високи добродетели.

1873. — В началото на януари (5) Левски бил закаран под силен конвой в София. По пѫтя властите го приемали и предавали много внимателно,

лекарите по всички градове, дето конвоя спирал (Тжрново, Севлиево, Ловеч и Плевен), веднага преглеждали раните на ухото и главата му, промивали ги, превжрзвали ги, обаче поради студа и други причини те не само не зараствали, но се подлютявали. Всжде турската полиция давала на окования в железа апостол добра и изобилна храна, ала той твжрде слабо, или никак не ял, не спал, та много отпаднал телесно. Изглеждало, че Левски си бил наложил гладна стачка. Той знаел, какво го чака в София. Да се надява за освобождение по пжтя от комитетска вжоржжена чета, както гласял устава, било напразно. И той се решил да умре. По тази причина, почти нищо не ял, не говорел и изглеждал джлбоко замислен. Личната сждба не плашила великия патриот, а разрухата на толкова милото негово дяло, и това именно разкжсвало душата му от мжка.

Извжнредната комисия била привжршила работата с Общия и с 60 души затворени комитетски хора. Дялото било разгледало и Общи бил осжден на смжрт чрез обесване, но присждата се отлагала доде пристигне Левски, за да ги ставят очи с очи в сжда. Комисията с нетжрпение очаквала докарването на Левски, за да го разпита всестранно за кроената революция. Най-сетне конвоя с Левски пристигнал нощно време в София. Но сждиите не могли да удовлетворят своето любопитство да вжведат подсждимия веднага в сжда. Окования патриот бил болен и отпаднал. Стражарите на ржце

го снели в зимната казарма при Св. София (сега там е градина пред Св. Синод). Турските лекари веднага го прегледали и констатирали, че комитетския главатар е отпаднал и има висока температура. Комисарите не се стжрпяли и отишли в затвора да видят страшния за отоманската империя човек. Лекарите отново дали заключение, че обвиняемия не може да се повика в сжда, понеже не можал да стои на краката си. Главата му била отекла и ранения страдал от безсжница, която помрачавала сжзнанието му. Сждиите чакали 5—6 дена и най-сетне заповядали да доведат бунтовника, макар че не бил оздравял.

Разпитването на Левски. — На 12 януари, окован в тежки вериги, облечен в войнишки шинел, с вжрзани ржце, Левски бил вжведен от силна стража в сждебната зала на конака. Сждането било публично. Настжпило общо движение и шумулене от всички присжтствующи турци и бжлгари, които надничали с неудржжимо любопитство да видят прочутия човек-революционер; последния поради слабост седнал на стола. Ухото и главата му били привжрзани. На вжпросите веднага не отговарял, та трябвало председателя да ги повтаря. Изглеждало, че подсждимия не дочувал, защото поради раната оглушал с едното ухо.

Председателя на извжредната комисия сжобщил на Левски всичко, което разкрил Общи, а заедно с това му посочил вещественитe доказателства (хванатите печати, бланки с подпис „Приврe-

мено Правителство“ или надпис „Б. Р. Ц. Комитет“, устави, квитанции, лозинки, писма, револвери, портрети, пушки и т. н.). Като признал, че той е Левски, повече от това апостола не искал нищо да говори. Той отрекжл, че познава някого си Димитжр Общи; твжрдял, че нямал другари и че сам поема отговорността за своите работи. Левски горчиво преглжщал и изобщо слабо и кжсо отговарял на задаваните питания. Само по вжпроси, които засягали народното име и достолепие, очите му пламвали, нервирал се и отговарял ясно, без колебание и недвусмислено.

— За какво вжзставате? го запитал председателя.

— За *освобождението* на бжлгарския народ, който едничек от балканските народи още влачи позорните вериги на робството.

Не ви ли са достатжчни цжрковните права, що султана ви подари?

— Не, отговорил Левски. Ние младите искаме чиста и свята свобода.

Левски с болезнен глас, но достатжчно внушително дал на сждиите да разберат, че народа е зрял за свобода и че той рано или кжсно ще си я добие. Комитета не е против турския народ, но против потисническата управа на султановите чиновници.

— Кои са вашите сжучастници и сжмишленици? — запитал Саид паша.

— Левски отговорил: кжм свобода се стреми не отделен човек, а целия бжлгарски народ.

ИЗВЖНРЕДНА КОМИСИЯ

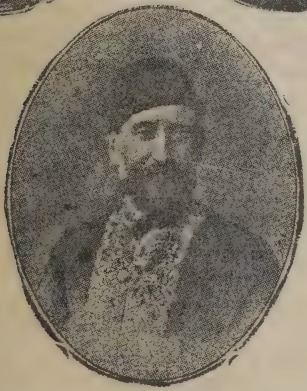

Шакир бей. Из. х. Пенчович. Кючук Саид Паша.

— Де е Централния Ви Комитет?

— В Букурещ.

— Кои хора са там?

— Не ги познавам. Те се менят често, та не мога да знам имената им.

— Стрелял ли си против стражари или войници с цел да ги убиеш, или само да ги сплашиш, за да ти отворят пжт за избягване, запитал Иванчо х. Пенчович.

— Когато нуждата го изисквала, стрелял сжм и сжм убил царски хора.

Понеже Левски отричал, че познава човек на име Димитжр Общи, председателя заповядал да доведат последния в сжда на очна ставка.

Общи бил вжведен.

— Познаваш ли негова милост? попитал Кючук Саид паша Левски, като посочил с ржка вжведения. Апостола не погледнал в лицето посочения, хвжрлил разсеян поглед кжм него и продумал.

— Не го познавам.

— А ти познаваш ли тогози с вжрзаната глава? запитал пашата Димитра Общи.

—Това е Левски, — Отговорил Общи, с лекомислието на безразсжден харамия. И подир това преповторил началото, устройството и плановете на тайната революционна организация под главатарството на апостола. Левски едва дочувал предателските думи на своя вироглав помощник и кипял от вжзмущение. Тжмен облак покрил лицето му

дѫлбока вѫздишка се изтрѫгнала от гѫрдите му и горчива плюмка капнала из устата му.

Четири дена след очната ставка Общи бил изпратен на бесилката (16 януари). Вѫрху гѫрдите му висела табличка с надпис: „царски враг".

Присѫдата. — Сѫда продѫлжил след обесването на Общия още да препитва обвиняемия. Председателя искал да чуе от устата на революционера всичко, което той е кроил да вѫрши, с чии хора вѫтре и вѫн, и с помощта на кои чужди дѫржави. За това той задавал многобройни вѫпроси, на повечето от които Левски нищо не отговарял. Мѫченика бил изморен, изтощен, сѫвсем отпаднал. Занесли го в затвора и лекарите дали мнение, че той не може повече да говори. Комисарите турци вече не го викали в сѫдебната зала, а сами отивали при него в затвора, водими от желанието не да установяват неговата виновност, а да се запознаят с уредбата на тайния Р. Ц. Комитет и за частните комитети в цялата страна[1]). Раз-

---

[1]) Бѫлгарина комисар Иванчо х. Пенчович не ходил в затвора. Но и нищо не направил за облекчение присѫдата над апостола от робски страх, вѫпреки влиянието си пред цариградското правителство. Като турски чиновник, той намирал, че Левски е виновен за дигане бунт против царщината. След освобождението х. Пенчович бил жив и идвал в София. Запитан от бѫлгари защо е подписал присѫдата, хаджията отговарял, че доказателствата били толкова големи против апостола, че той не можал да го защищава без риск на положението си.

бира се, че те не могли да узнаят нищо било с добро, било с зло, тъй като болния поради голяма слабост падал често в безсъзнание.

Извънредната комисия произнесла и за Левски смъртна присъда чрез обесване. Като му съобщили присъдата, Левски събрал слабите си сили, привлекъл се до тъмничния зид и ударил няколко пъти главата си о стената, подир което съвършено паднал в безчувственост.

На бесилката. — На 6/19 февруари 1873 г. Левски бил натоварен на една кола, обиколена с силна пеша и конна войска, и откаран при бесилката, на която бил обесен Общи (на същото място, дето сега е паметника на апостола). Присъствували властите. Двама цигани го дигнали от колата и окачили на въжето, колкото да изпълнят присъдата, защото явно било, че бившия дякон, великия патриот и апостол от болки, от ударите и от душевни терзания изгасвал безвъзвратно . . .

Върху гърдите му се развявала окачена табличка: „главатар на бунтовниците против царщината“.

По този начин великия апостол, неустрашимия и пъргавия юнак, истинския организатор на революцията, сложил мъченическа глава пред олтаря на отечеството. Телото му било дадено на българите, които го погребали в общите гробища. Върху неговите кости изникна сетне свободата на България.

О майко моя, родина мила
За́що тжй жа́лно, тжй милно плачеш:
Гарване и ти, птица проклета,
На чий рроб тжй грозно грачеш?
. . . . . .

. . . Там близу край град София,
Стжрчи аз видех черно бесило
И твой един син, Бжлгарийо,
Виси на него сжс страшна сила.

Гарванжт грачи грозно, зловещо,
Псета и вжлци вият в полето
Старци се молят Богу горещо,
Жените плачат, пищат децата.
И зимата пее свойта зла песен . . .

Хр. Ботев.

Мжченическата смжрт на Левски бил голям, но не смжртоносен удар за народното освободително дяло. Това сжбитие докарало временно сжтресение. Големия двигател на революцията изчезнал, но идеите му толкова били проникнали в средата на младежите, щото спирането или умжртвяването им било невжзможно. Зашемедяването от удара траяло 2 години. След това движението отново пламнало, искрата се обжрнала в пожар, който докарал априлското вжзстание през 1876 г.

Освен Левски и Общи, други затворник не бил осжден на смжрт. 60 души осждени били изпратени в Цариград и оттам закарани по разни за-

твори из Мала Азия. А другаря на Левски в Какринското ханче Никола Цвятков бил освободен да се вжрне в Ловеч, защото доказателства за неговата виновност не се открили — Левски не казал нито дума, че го познава. Щом се вжрнал, Цвятков разпрал самаря и намерил там скритите писма, които запазил и оставил за потомството.

XV. Левски като човек и като апостол.

Копнежи. — Нашия четец си е сжставил вече представа за народния мжж, чиято памет чествуваме на 6/19 февруари, когато се навжршват 50 години от мжченическата му смжрт. В сжзнанието на всекиго изпжква нравствения лик на пжрвоапостола Васил Левски, озарен с ореола на чистота, безкористие, самоотречение, самопожертвуване.

„Аз сжм се посветил на отечеството и ще му служа до смжрт“, говори великия бжлгарин. Пжрвата стжпка кжм тази си служба той прави през 1861 г., когато бил на 24 годишна вжзраст и когато още дяконското расо покривало рамената му.

Останал сирак още на шеста година, той отрасжл при майка труженица и при вуйка свещеномученик. У майка си видел неволята на черния труд и коравия хляб, а при вуйка си, архимандрита хаджи Василия, гледал празднния, безидейния живот на калугера, който прибира от немощния народ милостиня, за да посещава няколко пжти Божи гроб.

Какви разумни напжтвания, какви идеали е могжл да завещае на впечатлителния момжк изповедника отец Василий за един смислен живот? А младежа бил надарен с полети, с благородни мечти, с копнежи и идеали.

Левски бил отбит от редовното и правилното учение в училище и затова останал много слаб в писането. Но чрез самообразование той усвоил важни политически и обществени идеи, от които си изработил свой мироглед. От това гледище бившия дякон и революционер е самобитен ум, самороден, но силен характер с заложби от наймoрално естество.

Чистота. — Всеки младеж прекарва по-остра, или по-мека нравствеиа криза в периода на своето сжзряване. В годините, когато кипи лудата кржв, когато влеченията сж буйни, а често и кални, се укрепява волята и младежа се оформява като дейна и нравствена личност. Левски, естествено, е бил буен в младините си, но той надвивал над своите страсти, над телесни си влечения. С другари ходел, сжбрания устройвал, на веселби бивал, ала той не се научил ни да пуши, ни да пие, ни да играе карти, нито да задиря жените. Сжвременниците на Левсси едногласно свидетелствуват, че освен идеални мечтания за нещо високо, за Балкана, за хайдутство, за свобода, други пожелания и похоти нашия народен деец не е изявявал. Расото отметнал не да се хвжрли в прегрждките на любовта, в кржга на семейното щастие. но да се

предаде свободно на народна служба с меч и огжн в ржка.

Вяра. — Левски е вярвал в народа си, в Бжлгария, — това той проявява на всяка стжпка. За него отечеството е божество. Какви сж били тайните му схащания за битието, за Бога и вжобще занимавали ли са го мистически вжпроси? Това не знаем. Но Левски не бягал от народната цжрква. Обратно, той я дирел, защото тя му отваряла вратите на народната служба. Най-пжрво апостола си пробивал пжт с изпяването на херувимската песен в цжрквата. Богомолците, слушайки с наслада, питали кой и какжв е певеца. Това било пжрвияинтерес. При второ или при трето посещение Левски бивал вече заобиколен с младежи, и запявал друга песен, угодна не на богомолците а на оржженосците.

„Бжлгари юнаци,
Ще ли още спим?
Дигайте байраци
Да се освободим!

Вжпреки омразата си кжм расото и кжм пустия калугерски живот, Левски не е отбягвал младите и свободолюбивите свещеници. Нещо повече, той ги викал, поставял ги в комитетите и им поверявал важни служби. И монастирите му са били добри прибежища и скривалища. При клетвите той полагал евангелието и кржста като санкция (наказание) за душата, а камата и револвера като нака-

зание за телото, против издайство и противонародна постжпка. За своята задача Левски прибягвал до мотиви от религиозно естество, мотиви политически и мотиви обществено стопански. Той е джлбокомислен революционер. Човешката сжвест и разума за него са добри сили, вжрху които трябва да се действа с морални средства. Той не обещава ни служби, ни богатство на сжтрудниците си, когато Бжлгария се освободи.

Изправност. — В целия период на службата си Левски се е поджржал от приятели и народни подания, но той никога не е злоупотребил. Още от малжк той страдал от стомах. Затова бил злояд, сух и лек. Живеел скромно, оскждно, необлечен. незадоволен. Той изпжква сжс своето отшелничество между разните революционери, наши и чужди. Той е едничжк, който здраво разбирал, че всяка работа трябва да има морална основа, че сждбоносния порок на общите работи е злоупотребата с народните средства[1]). Той трепери над народната пара; грижи се да се издават редовно квитанции, да се записва всичко получено по книгите и да се употребя на място и за полза. Като се оправдава пред приятели от клеветите и интригите на Д. Общи и други, Левски говори: „вие които толкова време сте в работа с мене, давали сте ми и пари,

---

[1]) Намерено е от Левски ржчно тевтерче за приходите и разхоеите. В разходите апостола бил толкова точен, щото записвал и кафетата, които някога си поржчвал.

препоржчвали сте ме на другите, докажете им, дали в нещо досега сте ми намерили шарлатанлжк и неблагоразумно извжршено нещо? Отваряйте си добре очите. Работа трябва, работа! А ние сега какво правим? ден работим, пет се разправяма. Не да се слуша секи, защото не секи е за слушане; има хиляди работи да се вжршат". Левски знае едно: добра работа и честна сметка. „Който не е чист, аз го убивам. Ако немате доверие на мене, аз сжм готов да повжрна пжлномощието на Ц. Р. К., пжк тогава си изберете друг по-добжр, та и аз да се управлявам от него. Но тогава аз ще обявя на народа така: до тук беше моя работа, а от сега нататжк ще има друго лице, следов. в мое име няма вече да вземате и давате . . . и аз ще дам най-точна сметка на народа и тогава сам ще мина от сжрдце под чужда команда . . ."

Подготовка. — Разумния мжж смята, че преди някой да се залови за народната работа, трябва добре да се подготви за нея. Опита от десет годишното му апостолство го е научил на това. Народната работа иска да се предаде човек от сжрдце и душа сжс пжлно родолюбие и постоянство. Но да се подготви човек се иска време. Трябва да се бара полека, внимателно и умно. Някои от комитетските хора бжрзали. Бжрзал и Ангел Кжнчев, Но предвидливият апостол му казал: „слушай, Ангеле, ти си учен човек, но тая работа да я научиш да я вжршиш безпогрешно, трябват ти най-малко 4 години, като скиташ по всички страни и срещнеш

хора с разни мнения и пр. и пр.“ Благодарение на своята предвидливост и опитност Левски вѫзпирал много частни комитети от прибѫрзани и необмислени работи. В противоположност на него Д. Общи лекомислено пристѫпвал кѫм всяка опасна работа. Мнозина аресвали бѫрзите действия на Общи. На това апостола им отговаря: още от 61 лято аз работя на народната нива. За това разбирам по-добре народа и негова дух, та знам, кога той ще бѫде готов да действува с успех. Пѫк вие, като не ме одобрявате, намерете си друг.

Политически идеал. — Знайно е. че нашите революционери са следили борбите за национално освобождение и обединение в Европа, а особено борбата на италиянците. Те били дори в преписка с бележития италиянския революционер и републиканец *Мацини*. Левски тоже е бил посветен вѫв великите задачи на европейската свободолюбива политика. В една ненапечатана дописка до в. „Свобода“ в Букурещ той ето как развива своите идеи (цитираме свободно.) „И ние сме хора, и ние искаме да живеем човешки, в пѫлна свобода в земята ни, дето живее бѫлгарина: *Бѫлгария*, *Тракия* и *Македония*. Па и от каквато народност да живеят хората в тоя наш край, те ще бѫдат равноправни с бѫлгарина вѫв всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише *свята* и *чиста република*. Сѫщо желаем и на братя сѫрби, черногорци ромѫни и други. Трябва в едно и сѫщо време, с един труд да спечелим онова, което са

искали и тжрсят братя френци, т. е. *Млада Франция, Млада Русия*[1]) . . . Но трябва ни да работим още няколко години. Ще сжсипем гнилата и страшлива джржава, та ще сжздадеме ново и трайно здание, убежище на равноправнм и свободни граждани. Новата джржава ще дава право на всеки народ, на всеки човек, който иска да жи-

---

[1]) В Европа през XIX век имало сжюз на монарсите против народите По виенския конгрес народите били така разпокжсани от големите джржави, че никой не останал доволен. Според това бунтовете и вжлненията заплашвали мира сякога. За да попречат на народните стремления кжм свободата, мснарсите (крале, императори и царе) образували сжюзи да си помагат срещу бунтуващите си народи, като казвали, че всеки народ е длжжен да се подчинява на своя господар (суверен). Срещу този монарши потиснически сжюз Мацини предложил да се образува сжюз на народите за освобождение и обединение. Тоя сжюз трябвало да подготви народите да сжборят тиранията на монарсите. Вжв всеки народ младото поколение, което жадува за свобода, да образува ново свободолюбиво сдружение. Тжй били се сжздали „Млада Италия", „Млада Франция", „Млада Германия" Млада Полша", „Млада Русия" и т. н. Всички тия млади сдружения трябвало да сжставят общо дружество „Млада Европа" и този именно сжюз да катурне монарсите, да освободи народите и ги нареди в народни републики.

По подражение на другите и една турска партия се нарекла „Млада Турция".

вее свободно и почтено. Ние бѫлгарите отдавна се мѫчим и викаме кѫм човечеството и свободата в чужбина, но те не ни чуват. И ние разбрахме истината: сами на работа. Наместо сѫлзи ние леем куршуми, а надеждата ни е на Правосѫдния и на нашите мишци . . ."

На коя обществена класа е служил Левски. — Тендециозен би бил всеки опит да се посочва Левски като сѫчувственик на някоя обществена среда, група или класа. Левски не е интернационалист, а патриот.

„Народния човек се бори най-пѫрво за свободата на народа си, па тогава ще гледа за другите народи. Ако той не случи, трябва да умре за народната си работа. Това е праведно разсѫждение" (Архив. т. I, стр. 38).

Левски не се осланя на никаква класа, той дири сѫтрудничеството на всички (Арх. 49.) Той е за свободата и подобрението живота на цял народ. Млади и стари, бедни и богати, прости и учени — всички били потребни на апостола. Левски особено ценил верните и преданни младежи. Но той не отбягвал и „учените", по образование, защото му били потребни за по-високи служби и работи. Богатите хора му трябвали за средства. Наистина той се оплаква от лошите чорбаджии, от грабителите лихвари, от народните изедници и ги заплашва в писмата си сѫс смѫрт, но това той прави, защото те се дѫржали на страна от освободителното дяло, поради скѫперничество или страх,

не давали пари за оржжие и други потреби. Ала и в тия случаи дори, когато чорбаджиите вжрвели явно с турците, когато заседавали в турския сжвет, когато се наричали *ефендие*, Левски пак не прибягвал до крайни мерки против тях. Той предпочитал да се яви в кжщата им, да се открие, че той е апостола и да изложи плана си за освобождението на Бжлгария. Той доверявал на себе си, на думите си, на правотата си, че ще трогне закоравелите, заблудените сжрдца и ще ги увлече в комитетското дяло. И с този похват той сполучвал в повечето места. Чорбаджиите, макар неохотно, макар песимисти в добрия изход на дялото, сé пак давали пари, кой по-малко, кой по-много. В Пловдив, Стара-Загора, Казжнлжк, Тжрново, Русе и т. н. Левски посетил важни богаташи, дори познати туркофили чорбаджии, потисници на народа, закупници на данжците и десетжка, лихвари. Ненадейно той се явявал в кжщата им, прав или седнал на миндерлжка, след обикновени разговорки повеждал вжпрос за хала на народа и казвал: „чува ли сте, че някой си Васил Левски, разкалугерен дякон, ходел да основава комитети и да бунтува народа против султановото правителство? Аз сжм сжщия този човек. Идете и ме предайте на турците“! И конашките чорбаджии не само нищо не сжобщавали на турците, макар минутка след това да са били при тях, ами изпровождали апостола с по 10, 20, 30, 50 лири в пазвата. Този успех пред чорбаджиите не се джлжал само на стра-

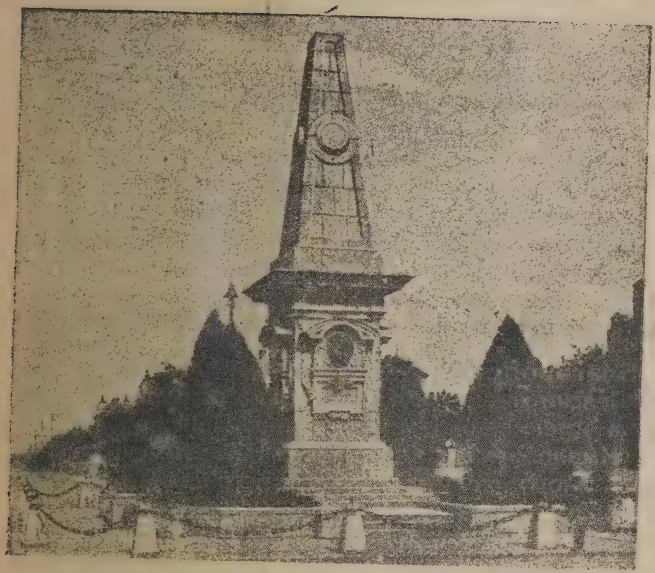

Паметник на В. ЛЕВСКИ в София.

Бжлгарския народ оценява високо заслугите на Апостола. Построил му е паметник в София, Карлово и бюст в морската градина вжв Варна.

На софийския паметник всяка година се поднасят не по-малко от сто венци при разни случаи.

ха, че ще бждат убити с оржжието на революцията; той се обяснява и от убедителните думи на апостола, от неговата искренна, сжрдечна, правдива проповед. Наистина, имало е чорбаджии, които при личната си среща с апостола обещавали помощ, а сетне отказвали да изпжлнят думите си, но те сравнително били малко и най-лошите. Едно не задоволявало апостола: той имал нужда от много пари, защото игленките пушки, купувани в Виена, Буда-Пеща и Букурещ, били скжпи, а заможните чорбаджии давали малко. Това накарало апостола да вжведе десятжк, който трябвало да се плаща с оглед кжм целия имот на чорбаджията.

Благородство. — Доколкото положително се знае, Левски е одобрил само една смжртна присжда, а именно оная над дякона Паисия в Орхание[1]). Имало е и други присжди, но Левски е издирвал много потжнко и безпристрастно обвиненията и отменял смжртните присжди. Осжден бил на смжрт Т. Начев в Оряхово, но Левски не одобрил присждата. Левски пише до комитетите, че за всяка смжрт налага голяма отговорност.

Ловешкия и Троянския комитети били решили да постжпят строго, дори с наказание, кжм сжгражданите си чорбаджи Денчо в Ловеч и чорбаджи

---

[1]) Дякон Паисий е родом от Троян, младеж хубавец, любимец ни жените, но голям консерватор по убеждение.

Нено в Троян. Левски отменил решението на комитетите и тржгнал сам да се яви пред казаните чорбаджии да им поиска пари и да ги предупреди да не бжркат на народното дяло. В Ловеч чорбаджи Денчо отсжтствувал (бил на сбора в Троянския монастир), та Левски решил без него да земе, щото му трябвало, но постжпката на апостола се побжркала от слугата на Денча чорбаджи; последния го зел за хайдутин, хванал го за яката, па почнал да вика полицията. За да се измжкне апостола от здравата ржка на чорбаджийския слуга Колю и да не падне в ржцете на полицията, той бил принуден да го промуши смжртоносно с камата си в гжрдите и мжгновено да изчезне. До колкото се знае, това е едничкото убийство над бжлгарин, извжршено неволно от Левски. В тия времена са станали още 2 убийства[1]), но дали те са комитетски и сжс знанието и одобрението на Левски, това наздраво не се знае.

Привеждаме тия примери да докажем, че Левски, вжпреки грамадните права, които имал по силата на даденото му пжлномощие, да произнася присжди и да налага смжртни наказания, много рядко е прибягвал до тях. Защо? Защото е бил благородна душа, защото е вярвал, че с убеждения и с добро обхождание се печелят повече и по-сигурни приятели и сжчувственици за дялото и

---

[1]) Убийството на Козлу чорбаджи в Лясковец и Стоян Пенев в Русе.

защото всеко смжртно наказание естествено вжзбужда негодуване и отврѫщение не само кжм дейците, които си служат с него, но и кжм самото свято дяло. От друга страна, всяко убийство влече след себе си намесата на турските власти: полиция, разпити, сждилища и т. н.

Великата сжвест на апостола не му позволила да наложи смжртно наказание на Д. Общи, задето последния се противопоставял на разпоредбите му, не давал сметка за сжбраните суми и нещо повече — обвинявал самия апостол в заграбени „привилегии“ и в злоупотреби. Той не приложил смжртно наказание кжм Анастаса Попов от Плевен, брат на Данаила в Турно-Магурели, задето последния го клеветил, па и подклаждал Общия да вжрви против Левски. За тия, както ги нарича той „маскаралжци и помии“, великия организатор на комитетите се отнася с молба до Каравелова и до Ц. Р. Комитет в Букурещ да разгледат разпрата и да отдадат всекиму правото. *Левски не е самоглав заповедник, не е диктатор, той е предвидлив, твжрд, но зачита* **„вишегласието“**, *сиреч мнението и решението на мнозинството.*

Ето как чисто, как светло Левски носел апостолското и революционното знаме. Той знаял, че революцията е страшно нещо, че народа се излага на безброй бедствия и затова е искал да се работи обмислено, честно и преданно. Той в писмата си често пише: работете *умно*. Всяко лекомислено дяло той броил за вредно, за противонародно, за „помия“.

Нема нужда от много и громки думи да се обрисува характера на тоя бѫлгарски син. „*На неразбрания не давам което видя, че не е за него; изпитвам човека в работаша и така го пущам за понататѫк*“. Така говори истинския народен деец.

Анекдоти. — За Левски се разказват много анекдоти. Ала ние ги изоставяме, като такива, които не могат да се проверят. Привеждаме само две случки, които идат да охарактеризуват още подобре апостола.

Левски в бржснарницата. — Един пѫт в София полицията се научила, че апостола е в града. Веднага от конака, който бил на местото, дето е днешния дворец, се дали всички разпоредби: стражарите изкокнали и забѫрзали да обиколят хапища, магазини, бржснарници. Команди потеглили да тѫршуват на всякѫде. Левски пѫтувал като тѫрговец за вѫлна и не подозирал, че полицията е подушила пребиванието му в града. Затова той ходел свободно без да се крие от някого.

Народния поет Ив. Вазов е описал тая случка художествено. Ето извод от разказа: „Един турски старши стражар надникнал в Илчовото кафене, при което имало бржснарница и крѫчма. Един еджр и дебел бѫлгарин стоял на мендеря и пушил с наргеле. Той бил учителя в София — Христо Ковачев — комитетски човек. Пред огледалото стоял насапунен човек, когото бржснел млад момѫк. Той бил Левски.

Турчина, старши стражар, Али Чауш, поздравил бѫлгарина с наргелето и разпитал Илча, дали не знае да е пристигнал някой млад мѫж, около 35 годишен, среден рѫст, рус, сивоок, слаб, дори сух, с кѫсо сако (дреха). Илчо не познавал Левски и отговорил, че не знае, нито се меси в хана.

Брѫснарчето и Ковачев, щом чули, какѫв човек дири Али Чауш, веднага се сетили, че дирят Васил Левски, а той е на стола пред огледалото. И двамата те се разтреперали. Рѫката на брѫснарина се залюляла, брѫснача се разиграл, като че ще падне от рѫката. Лицето му прижалтело от страх. Бедния момѫк знаел, че брѫсне Левски, когото ей сега турчина ще хване за врата.

— Момче, забележил Левски, дрѫж здраво брѫснача, че ще ме порежиш. — Не по-малко се изплашил и побледнял едрия бѫлгарин, учителя Ковачев, с наргелето на мендеря. И той мислел, че Левски е изгубен.

В това време лицето на Левски, което се отражавало в огледалото, оставало тихо и спокойно. Нито една жила не трепвала по него, нито едно вѫлнение не пропѫлзяло по ледената му физиономия. Това необходимо, извѫнчовешко самообладание не напускало Левски и при най-страшните опасности, с които бил насеян неговия невероятно премежлив живот.

Али Чауш седнал при Ковачева, който се досетил да му порѫча ракия, дано го замотае и заприказва, докато дякона офейка. Турчина пие жа-

дно ракията, приказва за глупави работи и забравил, че бжрза да лови султанския душманин.

Ковачев с притеснение очаквал минутата да се свжрши бржсненето и апостола някак незабележено да се измжкне. Но Левски не направил така. Ковачев с ужас сжгледал, че след обржсването Левски спокойно станал пред огледалото, наместил си вратовржзката и вместо да се измжкне, обжрнал се с лице кжм турчина, когото погледнал право в очите. Турчина по обичая го поздравил с думите „честито челеби!" Левски му отговорил, като тежжк тжрговец, и най-спокойно си излязжл през вратата.

Половин час след излизането на Левски от бржснарницата, Али-Чауш се сетил, че има важна работа, да дири Левски, големия бжлгарски комита, станал от мендеря и тржгнал из града . . . Няколко невинни бжлгари; прилични на Левски с кжси сака, били хванати, натикани в затвора и на другия ден пуснати.

Васил Левски изчезнал. Познатите му го видели в форма на Софийски селянин, че води кон с вжглища по улиците".

Левски на пашовската трапеза. — Друг пжт пак в София се случило следното, потвжрдено от свидетели, които и до днес още са живи.

Софийския паша празднувал деня на вероосвението на сина си. Това по турските обичаи и турската вяра било важно сжбитие в живота на му-

сулманина. В чест на обряда пашата наредил в конака голяма трапеза и поканил всички търговци турци, гърци, българи, евреи. Вместо вино (турците не пият вино) студена и сладка лимоната се разливала на всякъде. Когато големците свършили обяда и напуснали трапезата, пашата заповядал да отварят вратата и всички, които желаят, да влязат и се наядат от богатата трапеза, около която прислужвали многобройни турски стражари.

Между навлезлите и насядали българи имало и един рус, синйоок, сухичек българин в дрехите на монастирски овчар, който заел едно място и грижливо гледал да се понахрани, без да очаква покана от някого.

Някои българи се взряли и познали в лицето на овчаря народния апостол Васил Левски. Един отишел при него и му дал да разбере, че трябва да се махне по-скоро, защото има опасност да го хванат. Васил Левски поизгледал българина и рекал: „ба, чакай де, нека се нахраня. Де ще намеря такава трапеза!“

Когато втор път отишел българина да го покани, местото на трапезата било вече заето от друг човек.

Левски често посещавал и се крил в Драгалевския монастир. Там бил егумен стария му приятел Генади, бивш негов другар в легията на Раковски; дякон на нишкия светогорски изповедник Виктора.

Оценка и характеристика за Левски от Ивана Вазов. — Народния поет, близжк сжсед на Левски, впечатлителен юноша, 22 годишен тогава, познавал лично апостола, и макар по природа нереволюционер, е препжлнен с вжзторг кжм карловския сжбрат. Ето той как характеризува бившия дякон — Аслан Дервишоглу Кжрджалж:

„Левски имаше ржст среден, тжнжк и строен: очи сиви, почти сини, мустачки червеникави, коса руса, лице бяло, околчесто и изпито от непрестанна мисжл и бдение, но което се оживяваше от една постоянна и естествена веселост. Странно! Тоя момжк, който проповядваше опасната мисжл за свобода, за борба, за смжрт; който се излагаше всеки ден на опасности; тоя син на нощта, на пустинята, на премеждията имаше весел нрав! Той беше както Тотя войвода, голям песнопоец; и не един ден букаците на Стара планина са еквали от гласа му.

Когато посещаваше Букурещ, той заедно с известията за устрояване комитети, занасяше Каравелову в дар шарени, криви, читашки чубучки. Това щастливо настроение беше нуждно негли да крепи бодростта му, всред всегдашната борба сжс студенината и подозрителността на роба.

Но когато беше *потребно*, Левски ставаше друг. Яснотата му изчезваше от лицето, погледа му добиваше сериозно изражение, гласа му беше глас, който заповяда; словото му просто и безискуствено, вжлнуваше смущаваше, убеждаваше.

Отдето помина, — а той мина на всякжде, — по дирята си остави нови ламтения, повдигнати вжпроси, разбудени жажди. Известността му бжрзо порастна, влезна в хижата, развжлнува градовете, изпжлни планините. Словото му будеше човеците, името му будеше населенията.

Той често беше груб, не гжделичкаше никого, защото проповядваше една длжжност, а не едно учение.

Недостатжка на знанията му се изкупуваше с напредничавостта на понятията му. Огорчен веднаж от дивотията и суеверието на някои селяни, тоя им казал гневно: „вие ще станете хора, само когато проядете месо в сряда и петжк!"

Попитаха го един пжт селянате от софийско, дето той нареждаше тряскаво комитети:

— Бай Василе, когато се освободи Бжлгария, кого ще си турим за цар?

— Ако се бием с турците само за цар, то сме глупци. И сега си имаме султан. *Нам трябва не господар, а свобода и човешко равенство,* отговори Левски натжртено.

— Ами ти каква служба ще земеш тогава?... Зер, пада ти се на пжрвата служба.

Никаква. Ще ида у други поробени народи да се боря против техните царе.

И той говореше искрено.

Дякона беше бехстрашлив до явно рискуване на живота си. Всекичасните опасности, в които няколко години се намираше, бяха му станали като

свой елемент, в който се чувствуваше като подобжр и черпеше нова самоувереност, както един генерал, привикнал да слуша безсилните пищения на куршумите край ухото му.

В Сопот, в стаята на учителя, имаше комитетско тайно сжбрание. Ненадейно се озовава един гост, познат като турски шпионин, и сяда. Всичките замжлчават, но госта не си отива. Левски кипи, става, приближава се и залепя плесница на това досадно лице, като му извиква:

— Навжн, подлец!

— Как? С кое право удряш? попита зашемедения господин.

— Навжн! иди ни предай на турците. Аз сжм Левски!

Цялото сжбрание потрепера от ужас при тия думи.

— Не се безпокойте, каза апостола спокойно, когато госта си излезе, — аз сжм уверен, че тоя мазник нищо не ще смее да направи.

И проджлжиха разсжденията.

Никой не дойде да ги безпокои.

Всички жители от сжщото село (Сопот), помнят, каква невероятна джрзост и риск показа апостола при друг случай. Палтото му пада в ржцете на полицията и в пазвата се намериха няколко бунтовнически прокламации, печати от восжк, преправени тескерета (пжтни билети), отрова и портофелчето му. Властта го тжрсеше под камжк, стражарите сновяха вжоржжени по улиците. А

Левски предрешен като селянин с една лисича кожа, провисната вжз левото око, зяпаше простодушно пред самата полиция и питаше минувачите дека стои доктора?“

Левски обладаваше по нещичко от вжодушевлението на Каблешкова, от твжрдостта на Бенковски и от силата (пжргавината) на Караджата.

Но той имаше и друго нещо, което те немаха: непобедимо тжрпение и постоянство.

Такжв беше човека, познат под имена: Дякона Васил Левски, който беше пратен от сждбата на чело на цял рой проповедници и мжченици за свободата, да разклати масите, да предизвика сжбитията, да сжздаде бждащето...

СЪДЪРЖАНИЕ

Дял I. Младини.

I. Родно място.

	Стр.
На учение	10
Послушничество	11
Васил Гинин — дякон Игнати	17

II. Борба между дякона и архимандрита.

Църковен и обществен живот на българите през 1950—1860	19
Нравствена криза у дякона Игнати	23
Разочарование и бягство	26

III. В легията на Раковски

Бялград и дружината на Раковски	29
Сражение с турците, Край на легията	32

V. Учителство

Завръщане и разкалугеряване	35
Учител в Войнягово	37
Учител в Еникйой (Добруджа)	39

V. Знаменосец в Валкана.

Стр.
Положение на работите в Ромжния 41
Засжклет Бжлгарския Комитет 42
Васил Иванов в Ромжния 44
Четите на Хитов и Филип Тотю 46

VI. В легиона на бжлгарските офицери.

Срещата на двете освободителни течения в Бялград 51
Югославянски сжбор 52
Бжлгарски легион 53
Васил Иванов става Васил Левски 54
Бунтове в легиона. Левски болен 55

Дял II. Апостолство.

VII. Предкомитетни обиколки.

Защо народа не се дига? 60
Изходище за Бжлгария. Пжрва и втора обиколка на Левски в Бжлгария 62
Случка с дрехата 70

VIII. Сжставяне В. Ц. Р. Комитет в Букурещ.

Среща на Левски и Каравелова в Букурещ . . . 74
Характеристика на Левски и Каравелов 77

XI. Пжрвата комитетска обиколка на Левски.

Пжрви успех 78
Пжрвия революционен комитет в Бжлгария . . . 79
Левски при чорбаджиите 82

Левски при Найден Геров в Пловдив 84
Левски в Цариград 85

X. Устройството на комитетското дяло в Бжлгария.

Нужда от вжтрешна централна управа 90
Ангел Кжнчев при Левски 91
Вжтрешен Р. Ц. Комитет 92
„Хвжркати листове" — писма до чорбаджии . . 95
Обща революционна уредба — Проектоустав . . 99
Левски в борба на три страни 112
Разяснение на уставопроекта. Д. Общи. Второ пжтуване 118
Левски втори пжт в Цариград 121
Самоубийството на Ангел Кжнчев 130

XI. Общо сжбрание.

Приемане на устава. Декларацията за исканията на бжлгарите 131
Промени в уставопроекта 134
Клетва и пжлномощия 138
Третя главна обиколка 145

Дял III. Издайничество и мжченическа смжрт.

XII. Разпра между Левски и Общи.

Непокорство и своеволие на Д. Общи 146
Обир на Орханийската поща и разкриване на дялото 150
Положението на апостола 154
Последни разпоредби 159
Хващането на Левски 162
Има ли предателство и кой е предателя? . . . 168

XIII. Левски пред сѫда.

Стр.
Настроението в Цариград 173
Извѫнредна сѫдебна комисия 175
Разпитвания — присѫдата . . . . . 177—181
На бесилката 182

XIV. Левски като личност и като деец.

Копнежи 184
Чистота 186
Политически идеал 189
На коя обществена класа служил Левски 191
Анекдоти 197
Характеристика от Ив. Вазов 201

ИЗДАНИЯ

НА

КООПЕРАТИВНО-ПРОСВЕТИТЕЛ

Д-ВО „РАЗВИТИЕ“

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 07 07 08 002 7

№ 1. Н. Начев. — Христо Ботйов. София. Цена 5 лв.

№ 2. Н. Станев.—Водач из София. 1920 г. Книгата е придружена с план на София и карта на околността. Необходимо помагало за учители и ученици при запознаването с историята, географията и културните богатства на столицата.

№ 3. Д-р В. А. Манов. — Педагогическа патология. Ржководството за родители и учители. София, 1920 г. Цена 15 лв.

№ 4. Юрд Трифонов. — Иван Вазов. Живот, произведения и вжзгледи. София. 1920 г. Цена 12 лв.

№ 5. Н. Станев. — Васил Левски. София, 1923 год. Цена 15 лв.

№ 6. „Развитие“ — Год. I и II. Цена по 15 лв. Двете годишнини 20 лв.

Книгите се набавят направо от Кооперативно-просветителното д-во „РАЗВИТИЕ“ в гр. София, ул. "Граф Игнатиев“ № 22.